

ÖNSÖZ

Son zamanlarda üzerinde çok sık durulan felsefe disiplinlerinden biri olmasına rağmen, etiğin felsefe tarihindeki yeri Eskiçağa kadar uzanmaktadır. Etik kapsamında tartışılan konularda tam anlamıyla bir görüş birliğine varılamamaktadır. Çünkü insan dünyasının sorunları sürekli olarak değişmekte ve artmaktadır. Bu durumda değişen dünya koşullarının artan sorunları, varlığını her zaman sürdüren sorunlara eklenerek etik tartışmanın alanını genişletmektedir. Uygulamalı etik veya meslek etikleri de bunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etiğin güncelliğinden bir şey kaybetmemesinin nedeni, doğrudan doğruya insana, insan eylem ve yargılarına yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda çoğu kez etik ile ahlak arasındaki ayrım göz ardı edilmiş ve bu durum günlük dildeki kullanıma yansımıştır. Hiç kuşkusuz ahlak ve etik birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Düşünen ve eyleyen bir varlık olarak insanın gerçekleştirdiği eylemler, edimler, birtakım değerlendirmeler ve yargıları da beraberinde getirir. Dikkat edilecek olursa bir insanın yaşamının büyük bir kısmı yargılar tarafından şekillenir; bu yargıların çoğu “değer yargıları”dır. Değer yargıları insanın içinde yaşadığı topluma ve o toplumun ahlakına yaslanmaktadır.

İnsanların ve toplulukların çokluğu beraberinde ahlaklar çokluğunu getirmektedir. İşte etiğin en kırılgan noktası da burasıdır. Tekil-tümel gerilimi burada da karşımıza çıkmaktadır. Son yılların ilgi çeken tartışma konusu relativizm-üniversalizm ve/veya partikülarizm-üniversalizm tartışması, bu alanda aslında hep süregelmektedir. Günümüzde de etik denince akla ilk planda, onun normatif bir disiplin olduğu geliyor. Normatif bir disiplin olma durumu, bu normatifliğin her yerde, her koşulda geçerli olup olmayacağı tartışmasını da beraberinde getiriyor. Oysa etik, norm koyucu bir disiplin olmasından önce epistemolojik yanı ağır basan bir disiplindir. Başka bir deyişle bir tür felsefi bilgi ortaya koyma çabasıdır. Felsefi olmasının bir sonucu olarak insanın toplum içinde diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları kavramsal düzeye taşımalarının yanı sıra, ortaya

koyduğu bilgi üzerinde de düşünmeye devam eden bir disiplindir; bu disipline felsefi etik de diyebiliriz.

Felsefi etiğin yanı sıra ya da onun temel alındığı, alınması gereken meslek etikleri son yılların öne çıkan ilgi alanlarından biridir. Ancak meslek etiklerinden beklenen, üzerinde durulan, ilgi duyulan, meslek sahiplerine yönelik normlar dizgesi sunmasıdır. Konuya yalnız bu düzlemde bakınca, ortaya konulan kurallar da pek anlamlı olmamaktadır. Yaşamın her alanında ve özellikle sorunlu alanlarında konuyu felsefi düzeyde ele almamak, beraberinde kısa vadeli, üstelik sahte çözümlere yol açmaktadır.

Yeni oluşumlara sahne olan ve güç sahiplerince bir türlü “paylaşılamayan dünya”, egemen ideolojiler tarafından şekillendirilmek istenirken; bu amaca en çok hizmet eden nesnelere başında kitle iletişim araçları geliyor. Teknolojik gelişmeler bu hizmetin sadece bir boyutunu oluşturuyor. Bu anlamda sorun doğrudan basına, basının amaçlarına işaret ediyor. Bugün basının gerçekliği ne ölçüde yansıttığı bir yana, yansıtıp yansıtmadığı bile tartışılır bir konudur. Dışdünyanın gerçeklerini aktarmak amacıyla hazırlanan ve sunulan veya yayımlanan haberlerden, reklamlara; kitle iletişim araçlarının ne denli kolaylıkla yaşamımıza girdiği hatta sızdığı düşünülecek olursa, konunun önemi daha da açıklık kazanacaktır.

Bu tezin yazılma amacı da, kitle iletişim araçları kanalıyla hayatımıza giren her tür basının konumlanışına işaret etmeye ilişkindir. Meslek etikleri kapsamında ortaya çıkan basın etiği ne yazık ki bir normlar çizelgesi olmaktan öteye gidememektedir. Dolayısıyla felsefi bilgiye ulaşmayı amaçlayan etik, bu konuda yol gösterici olabilir, bir farkındalık yaratabilir. Yapılan çözümler sonunda ortaya çıkan düşüncelerin dışdünyaya egemen olan ideolojilere ve bunların somut sonuçlarına karşı koyması olanaksız görünse de, yolunda gitmeyen bir şeylere işaret edebilmek, bir gereklilik gibi görünmektedir.

Bu tezin konusu olan basın etiği de sözü edilen amaca ilişkindir. Ancak basın etiğini ele almadan önce konunun doğru bir biçimde irdelenmesi için her şeyden önce etiğin ne olduğu, ahlak ile olan ilişkisiyle ahlaktan farkı, etiğin görevi ve etik tipleri üzerinde durmak gerekecektir. Kavramlar açıklığa kavuştukları takdirde konu, hak ettiği öneme sahip olacaktır. Bu tezde basın etiği konusunun seçilmesinin nedeni, dilden dile dolaşan ancak doğru düzlemlerde irdelenmeyen, bu yüzden de kuru meslek ilkelerinden öteye gidemeyen bu sorun alanına felsefi bakış açısıyla yaklaşmanın önemini vurgulamaktır. Bu konunun Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda önemli bir yeri olduğunu düşünüyorum. Bugün, insan hakları, demokrasi gibi aslında etik boyutu olan kavramlar, basının etik olmayan yollarla bambaşka amaçlara hizmet etmesi nedeniyle doğru biçimde ele alınamamaktadır.

Basın etiği başlığı altında ele alınan sorun aslında çok daha derin ve yaygın bir sorunun bir yönüdür. Bu sorun, tarihsel gelişimi içinde önce “tarihin sonu geldi” denerek ulus devletlerin sonuna işaret eden, ama işler karmaşıklaşınca ve istenen yönde gelişmeyince aynı kişi tarafından bu kez, yeniden ulus devleti yücelten bir söylemin ortaya çıkardığı sorundur. Dünyanın bugünkü durumunda Türkiye’de kitle iletişim araçları etiğinden bu yaygın anlamında (ahlaki meslek kodları) söz edebilmek için bile, öncelikle kitle iletişiminin tarihini, örgütlenmesini, üretimini; kültürün iletişimle olan bağlantısını; kitle iletişimine ilişkin yaklaşımları bilmek gerekir. Sorun, yalın bir meslek ahlakı sorunu değildir. Sorun, varolan bir sistemin dayandığı temelleri daha ayrıntılı bir biçimde ele alma sorunudur. Örneğin teknoloji aracılığıyla yayılan haberlerin, hangi amaçlara hizmet ettiği üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Küreselleşen dünyada yerel olanla küresel ve evrensel olanın arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir. Küreselleşmeye ilişkin yorumlar, çözüm denemeleri bir yandan küresellikten söz ederken, bir yandan da yerellikleri yüceltmekte, kutsamaktadır. Gerçekten yerele değer verdiği için mi; yoksa amaç, yerel bilginin egemen olduğu, ama yerel bilginin Aydınlanma ile sentezini yapamamış özne olamayan toplumlara yeni dünya düzeninin yeni sömürgeleri yapmak mı?

Üzerinde durduğumuz konu, aynı zamanda kitle iletişiminin ne olduğundan önce iletişimin ne olduğuyla ilgilidir. Çünkü konu insana ilişkindir ve insan ilişki kurmadan, iletişim kurmadan yaşayamaz. Dolayısıyla bu çalışma bir etik çalışması olmasının yanında iletişim ve kitle iletişimi üzerinde de durmak zorundadır. Etik boyutu ön plana çıkarmanın temel koşulu, bir diğer deyişle felsefi düşüncüyü ön plana çıkarmanın ön koşulu, araştırılan konunun, nesnenin kavramsal çözümlemesini yapabilmekten geçer. Ayrıca kavram ve olguların aydınlatılması eleştireliliği de beraberinde getirir. Kuşkusuz tek bir çalışmanın içinde iletişimi, kitle iletişimini, küreselleşmeyi, basın etiğini derinliğine ele almak çok zordur. Bunlar başlıbaşına birer çalışma konusudur. Ancak birbirleriyle yakından ilişkili olmaları nedeniyle ve bunları anlamadan içinde bulunduğumuz ortamın gerçekliğini doğru biçimde algılayamayacağımız için, bu kavramlar üzerinde durmak kaçınılmazdır. İletişim kendi başına bir nesne olarak karşımıza çıkmaz. İletişimin ne olduğunu anlamak için insan, insan ilişkileri ve ilişkilerin gerçekleştiği ortamı göz önüne almak durumundadır. “İletişimin kendisi bir obje değildir; bir ‘şey’ değildir.” (Erdoğan, 2005: 54) Bu saptama iletişimin önemli bir özelliğini ortaya çıkarmaktadır. İlişki ve iletişim birbirlerinden ayrılamazlar. İlişkide amaç neyse, iletişim bu amacı gerçekleştirmenin aracıdır. Ancak amacın herkes için ortak olması, amacın herkesin çıkarını gözetmesi olanaksızdır. Her ne türden olursa olsun iletişim yalnız anlam yaratma sürecine indirgenemez. İletişim aynı zamanda insanlararası egemenlik ilişkilerini üretir. Kitle iletişimi de yalnız yazılı basın, televizyon, İnternet, vb. ile sınırlanamaz. Böyle yapıldığı takdirde, pek çok konuda olduğu gibi, bu konuyla da ilgili yanlış anlamalar ortaya çıkacaktır. Kitle iletişimi, ekonomik, siyasal, kültürel düzlemleri içine alır; o düzlemler üzerinde biçimlenir. İletişimin amacı, bir bakıma insanın bu düzlemlerdeki yönetimini sağlamaktır. Dolayısıyla kitle iletişimi, bilinç üreten, bilinci ve eylemi yönlendiren, kısacası yöneten bir iletişimdir. Bu bağlamda kitle iletişiminin tarihi eski çağlara kadar uzanır. Bugün de içinde bulunmaya devam ettiğimiz süreçle birlikte, kitlelerin yönetimini sağlayacak olan araçlar da güçlü ekonomilerin egemenliği altına girmiştir.

Bu sürece teknolojinin büyük bir hızla ilerlemesi de eklenince karşımıza bugünkü tablo çıkmış oldu. Bugün insanlar ne giymeleri, ne yemeleri, boş

zamanlarında ne yapmaları gerektiğini bile kitle iletişim araçlarından öğreniyor. Böyle bir ortamda, dünyanın gerçeklerini dile getirmenin zorluğu da ortaya çıkmış oluyor. Enformasyon bombardımanı altındaki insanlarda bir farkındalık durumu yaratmak ise yine kitle iletişim araçlarıyla mümkün olabiliyor. Bu bağlamda etiğin, daha doğru bir ifade ile felsefenin önemi kendini açıkça gösteriyor. İnsanı kendi aklıyla düşünmeye, sorgulamaya, kendisine sunulanın ardındakini merak etmeye çağıran felsefi düşünme, felsefi eğitim; egemen sistemi değiştiremeye de hiç olmazsa bir kapı aralayacaktır. Etik de, bu bağlamda insan özgürlüğünü kavramsal temellendirmeden pratiğe geçirmenin bilgisini sunan bir disiplin olarak, bir olmazsa olmazdır. Felsefi bilinç, kişide varolanları doğru biçimde değerlendirme ve tarih bilincini oluşturma yoluyla, sanıldığı gibi tersine yalnız kuramsal bir etkinlik değil, yaşam dünyası için de işlevseldir.

ÖZET

20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçişte, dünya dinamikleri hızla değişmeye devam ediyor. Siyasal ve ekonomik alanda tanık olduğumuz değişim, yaşamın her alanına sızarken, ulusların geleceğini de zaman zaman olumsuz yönde etkiliyor. Pek çok sorunla karşı karşıya kalan insanın içinde bulunduğu bu sıkıntılı durum, gelecekte de yoğunlaşmaya devam edecek gibi görünüyor. Bunun bir sonucu olarak günümüz insanı, hemen her eylemini bir felsefeye dayandırma gereksinimi duyuyor. Bu bağlamda, etiğin son yıllardaki yükselişi ve meslek etiklerinin çoğalması, bir arayışın dışavurumudur, görünümüdür diyebiliriz. Ne var ki etiğe yönelik bu ilginin, istenen sonucu verdiği gözlemlenemiyor. Bu noktada meslek etikleri olarak karşımıza çıkan etikten ne beklendiğini, etik sözcüğünden tam olarak neyin anlaşıldığını sorgulamak kaçınılmaz oluyor.

Bu bağlamda, basın etiği başlığı altında toplanan bu çalışma; öncelikle, kavram olarak etiğin ne olduğunu açık seçik hale getirme kaygısıyla ortaya çıkmıştır. Mesleki etik ilkeler incelendiğinde; bunların, bireylerin mesleki eylemlerine ilişkin kural koyucu ilkeler olduğu görülür. Oysa, kimse bir kurala uymaya zorlanamaz ve her eylem kendi varlık koşulları içinde anlam kazanır. Dolayısıyla bu tür ilkeler, eylemleri doğru değerlendirebilmeyi engelleyebilir; eylemin bireyselliğini ve arkasındaki düşünceyi gözardı etme tehlikesini doğurabilir.

Kitle iletişim araçları, çağımız insanının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu araçları kullanarak insanları dünyada olup bitenlerden haberdar etme amacını taşıyan basın ise, ortaya çıkışından bu yana sorunlu bir alan olmuştur. Dolayısıyla basının bir sorun odağı olması, günümüze özgü değildir. Ne var ki, değişen dünya dinamiklerinden ayrı düşünülemez olan basın, teknik gelişmeyle birlikte dünya çapında etkili olmaya başlamıştır. Bilginin dünya üzerindeki hızlı dolaşımı; haberin gerçekliği, haberi üreten gazetecinin eylemini neyin belirlediği sorununu, daha da önemli hale getirir. Bu bağlamda, sorunun kaynağına inebilmek için öncelikle kitle iletişiminin ne olduğu ve nasıl bir yapılanma içinde olduğu üzerinde durulmalıdır.

Teorik temel niteliğindeki bu aşamadan sonra basın, etik sorun alanı olarak ele alınabilir.

Dikkat edilecek olursa, bu noktada iki boyutlu bir sorun ile karşı karşıya olduğumuz görülür. Dünya sorunları, bireylerin yaşarken ortaya koyduğu eylemleri de etkilemektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan arayışın bir yönü de, günümüzde meslek etikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın dikkat çekmek istediği asıl nokta, çözüm arayışının bir sorun kaynağı haline gelmiş olmasıdır. Yapılması gerekene yönelik olarak da ortaya çıkan meslek etikleri, bu amaca ulaşmamaktadır. Bunun arkasında yatan başlıca nedenler, etik-ahlak ayrımının bilincinde olunmaması ve bu bağlamda etikten beklenenin, yaptırıma yönelik kurallar dizisi oluşturmasıdır. Bu çalışmanın temel kaygısı da, meslek etikleri olarak karşımıza çıkan günümüz etiğinin; felsefi bakış açısından, felsefi etikten kopukluğunu vurgulamaktır. Bu bağlamda, dünya sorunlarına ve dünyada olan bitene ilişkin bilgimizin neredeyse tek kaynağı olan basını, bir sorun alanı olarak doğru değerlendirmenin ve çözüm getirmenin gerekli ve yeterli koşulu; konuyu felsefi bakış açısıyla ele almaktır diyebiliriz.

ABSTRACT

The dynamics of the world continues to change rapidly, in transition period from 20th to 21st century. Transition in economic and political areas spreads to other areas of life and affects the future of nations negatively on occasion. This troublesome situation seems to become dense in the future. Thus, contemporary human being needs to base every action on a philosophy. In this context, we might say that the rise of ethics and increase of profession ethics are appearances of a demand. However, we can't observe the expectant results of this interest to the ethics. At this point, it's inevitable to ask what we expect from profession ethics and what exactly understood from ethics.

In this context, this study, entitled "the media ethics", has emerged with the intention of making the concept of ethics explicit. When we examine professional ethic principles, we notice that the principles relevant to actions are rules. On the other hand, nobody can be obliged to obey the rules and every action has a meaning in it's own existing conditions. Consequently, this kind of principles may prevent to examine the actions correctly and may cause to ignore the individuality of action and the thought behind it.

Mass media has become an inseparable part of our age. Media, which aims to inform people on global current events, has been a problematic area since it has emerged. Therefore, its being the center of problem is not a characteristic of our time. The media which can not be considered without the dynamics of changing world, has begun to be effective all around the world owing to the technical developments. The genuineness of news and, what determines the action of the journalist make the rapid circulation of information even more important. In this context, we should make clear what mass media is and how it's structured. After this theoretical stage we can deal with the media as an ethical problem area.

It is emphasized that at this point we face a two-dimension problem. Global issues also effect what individuals do thorough their life time. One of the consequences of global problems is a seeking which we see as profession ethics. The point we stress in

this study is that finding a solution to the problem has itself become the source of the problem. The profession ethics which has evolved due to what actions should be taken doesn't meet this purpose. One of the main reasons lying underneath is, discrimination of ethics-moral and what is expected from ethics at this point, forming chain of rules according to this must. The main purpose of this project is that our contemporary ethics which we have to deal as profession ethics philosophically emphasizes that it is disconnected with philosophical ethics. Thus, in order to evaluate the media, which is almost our only source for the global issues, accurately and find a solution we should take the matter into consideration in a philosophical point of view.

İÇİNDEKİLER:

ÖNSÖZ	I
ÖZET	VI
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	X
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. ETİĞE GENEL BAKIŞ	8
1. 1. Etik Nedir? Etiğin Konusu Nedir?	8
1. 2. Etiğin Amacı	9
2. KAVRAMSAL AÇIDAN ETİK VE AHLAK	14
2. 1. Ahlak Nedir? Ahlak – Ahlakilik İlişkisi	14
2. 2. Etik – Ahlak Ayırımı ve Etik – Ahlak İlişkisi	17
2. 3. Etik Bilgi Türleri: Betimleyici Etik – Normatif Etik	19
2. 4. Meta-Etik ve Meta-Etik – Meslek Etikleri İlişkisi	20
2. 5. Meslek Etikleri	22
II. BÖLÜM	
1. İLETİŞİM NEDİR?	24
2. KİTLE İLETİŞİMİ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI	27
2. 1. Kitle İletişiminin Toplumsal Rolü ve Birey-Toplum İlişkisi Bağlamında Kitle İletişimi	28
2. 2. Teknolojik Belirleyicilik Yaklaşımı	37
2. 3. Kitle İletişimi ve Siyasal Ekonomi	41
2. 4. Bourdieu ve Sembolik Seçkinler	43
2. 5. Suskunluk Sarmalı Kuramı	47
3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE BASINA GENEL BİR BAKIŞ	49
4. ETİK BİR SORUN ALANI OLARAK BASIN	56
4. 1. Siyaset – Piyasa – Basın İlişkisi	56
4. 2. Gerçeklik ve Haber İlişkisi Bağlamında Etik Bir Sorun Alanı Olarak Savaş Gazeteciliği	62
4. 3. Basın Etiği Kodları ve Felsefi Etik Bağlamında Basın	65
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	94

GİRİŞ

Meslek etikleri son yılların üzerinde en çok durulan konularından biri olma özelliğini taşımaya devam ediyor. Kuşkusuz bunun arkasındaki neden, bir ihtiyaca cevap verme çabasıdır. Ancak dikkat edilecek olursa, meslek etikleri başlığı altında sunulanlar, aslında söz konusu mesleğe ilişkin normlardan ibarettir. Bir başka deyişle meslek etiklerinden beklenen, adı geçen meslek için geçerli olan normlar geliştirmesidir. Dolayısıyla birbirlerinden farklı epistemolojik düzlemlerde iş gören, en problemliler mesleklerin her birinin kendi adlarıyla niteledikleri etikler ortaya çıkmıştır. “Görünüştaki etik eksikliği de yerini ‘etik enflasyonu’ na bıraktı .” (Tepe, 2000: 123)

Günümüzde adını en çok duyuran meslek etiklerinin başında tıp etiği, çevre etiği ve basın etiği geliyor. Hızla gelişen teknolojinin de katkısıyla her geçen gün yeni problem alanları ve bu problem alanlarına ilişkin sorular ortaya çıkıyor. Nitekim meslek etikleri de bu sorulara bir yanıt, çözüm getirme arayışının bir sonucu olarak beliriyor.

Basın etiği de kitle iletişim araçlarının kullanım amacına, biçimine, gazetecinin eylemlerine yönelik olarak ortaya çıkan bir meslek etiğidir. Diğer meslek etiklerinde olduğu gibi basın etiği başlığı altındaki ilkeleri belirleyenler, gazeteciler, kitle iletişim aracı bünyesinde çalışanlardır. Mesleğin içinde olanların bir araya gelmesiyle, kararlar alınıyor ve meslek sahiplerinden bu kararlara uymaları bekleniyor, mesleğin içinde olan insanların görüşleri doğrultusunda varılan meslek ilkeleri basın etiği olarak karşımıza çıkıyor. Basın etiğini tartışabilmek için hiç kuşkusuz medya denen oluşumun içinde yer almak, mesleğin işleyişini iyi bilmek, kısaca mesleki bilgiye sahip olmak gerekir. Ancak bu, tek başına yeterli değildir. ‘Etik’ten anlaşılan yalnızca birtakım ölçütler, normlar ortaya koymak olmadığına göre, konunun nesnesine belli bir mesafeden bakabilmek önemlidir. Etik ilkelerin yalnızca gazeteciler tarafından ele alınmasının taşıdığı risk buradan kaynaklanmaktadır. Gazeteci, içinde bulunduğu ortamla kendisi, mesleğiyle kendisi arasına bir mesafe koyabilmelidir. Diğer bir ifadeyle, işleyişini çok

iyi bildiği nesneye yabancılaşabilmelidir. Bu durum bir çelişki olarak görülmemelidir. Nesnesine belli bir mesafeden bakabilmek etiğe içkin olan bir durumdur. Bu nedenle daha en başta şöyle bir sonuca varabiliriz: Meslek etiklerine ilişkin söyleyecek bir sözümüzün olması için öncelikle ‘etik’in ne olduğunun, ne için olduğunun yanıtı verilmelidir. Etiğin ne olduğu kavramsal olarak aydınlatılabilirse, etik sözcüğünün dildeki kullanım şekilleri de açıklığa kavuşmuş olur. Aslında etiğin, bugün kullanılan anlamındaki meslek etiklerinden temelde farklı olmadığı düşünülebilir. Oysa, etik bir bilgi alanı olarak, meslek etiklerinin zeminini oluşturur. Meslek etiklerini felsefi etikle olan ilişkisi içinde görmek şu gerçeği de gözler önüne seriyor: Çeşitli meslek etikleri, ortada pek çok etik varmış gibi, yani bir etik çokluğu varmış gibi bir izlenim uyandırıyor. Bu noktada etik sözcüğünün kendisi adeta bir sorun haline geliyor. Bu bağlamda yapılması gereken, öncelikle etik sözcüğünün kullanım alanlarına ilişkin ayrımların ne olduğunu ortaya koymaktır. Sözcüğün kullanıldığı bağlam, anlam farklılıklarına ve yanlış anlamalara neden olabilir. Etik ile ilgili olarak gözlemlenen durum da buna karşılık gelmektedir. Meslek etikleri denince anlaşılın, söz konusu mesleğin uygulanmasına ilişkin birtakım kurallardır. Görüldüğü kadarıyla bu kuralların ortaya konması sürecinde, konuya kavramsal ve pratik anlamda açıklık getirecek bir düşünüş iş görmüyor. Bu nedenle meslek etiği olarak sunulan şey, herhangi bir ahlak kuralından öteye gidemiyor.

Etiğin sorduğu sorular aslında insanın günlük yaşamında sahip olduğu ve diğer insanlarla olan ilişkisini ve yaşama biçimini belirleyen değer yargılarıyla ilişkili sorulardır. Ancak bu noktada etik – ahlak sınırı kendini belli eder. Bu sınır bu iki alan arasındaki şeffaf bir sınırdır. Etik ve ahlak birbirleriyle ilişkili kavramlar olmakla beraber, birbirlerinden farklıdırlar. Etik ile ahlakın birbirlerini gerektiren kavramlar olması, bu farkı ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bunun üzerinde durulacaktır. İnsanın sahip olduğu, edindiği değerler, yaşamının belirleyici unsuru ve varoluşunun temel dayanaklarındandır. Değer yargılarının insanın dışdünyayı algılayışında, düşünmesinde ve düşündüklerini yansıtmaya biçiminde belirleyici olduğu söylenebilir.

Etik sorunlar ve sorular felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu tip sorunlara ilişkin sorular insanın varoluşundan ayrı tutulamaz türdendir. Öyle ki, Eskiçağda yanıtı aranan sorular, bugünün insanının kafasını da meşgul edebilmektedir. Etik sorun ve sorular, herkesin kaçınılmaz olarak karşı karşıya kaldığı durumlara, olaylara, diğer insanlarla olan ilişkilerine dair sorun ve sorulardır. Ancak, etik–ahlak ayrımı asıl burada karşımıza çıkmaktadır. Yaşamak, etkin olma durumuna işaret ettiğine göre kişinin sürekli olarak eylemde bulunduğu, tavır takındığı açıktır. Dolayısıyla insan yaşamı etik sorulardan ayrı düşünülemeyen, etik sorularla iç içe geçen bir süreçtir. Ancak bir kişinin belli bir durum karşısında ne yapması gerektiğini sorması, İoanna Kuçuradi'nin belirttiği gibi, neyin doğru olacağını sorması ile doğru eylemin ne olduğuna ilişkin sorular birbirinden farklı niteliktedir.(Kuçuradi, 2000: 17) Etik sorular yaşamının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Etik soru belli bir zaman aralığında, belli bir olay karşısında ne yapmanın doğru olacağını değil, doğru eylemin ne olduğunu sorar. Bu bağlamda sorulan soruya yanıt verebildiği takdirde ortaya çıkan bilgi, felsefi bilgidir. Tekil bir olaya ilişkin “doğru olan nedir?” sorusu ile “doğru eylem nedir?” sorusu farklı epistemolojik düzlemlerde. Felsefi etik söz konusu olduğunda kavramsallık devreye girer. Burada tümel olana işaret edilmiş olur. Bu nedenle tek tek olaylar karşısında neyin doğru olduğunu soran sorular, etik sorular değil, ahlaka ilişkin sorulardır.

Etik–ahlak ayrımının üzerinde özellikle durulmasının gerekliliği, etik sözcüğüne yüklenen anlam çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu anlam çeşitliliği beklentilerle birleşince, ortaya bir anlam bulanıklığı çıkmakta; ahlaksal normlar, etik normlar olarak anlaşılmaktadır. Postmodernizmin yücelttiği relativizmin yükselişi karşısında bu kez bir savunma mekanizması gelişmekte ve normları evrenselleştirme çabası başlamaktadır. Konuyla ilgili olarak İoanna Kuçuradi'nin dediklerini hatırlayacak olursak; burada evrensel sıfatı ile anlaşılması gereken, dünya genelinde geçerlilik değil, söz konusu normun “epistemolojik–aksiyolojik özelliği” dir. (Kuçuradi, 2003: 26) Kuçuradi burada bilgisel olana işaret etmektedir. Bu nedenle

evrensel sıfatlı normlar, bütün insanların birbirlerine karşı olan davranış biçimleri üzerinde söz sahibi olurlar.

Felsefi etiğin hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken önemi şurada ortaya çıkmaktadır: Değerler bir yandan insanların birbirleriyle olan ilişkilerini belirlerken, bir yandan da felsefi etiğin konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda felsefi etik, bir yandan gündelik yaşamdaki insan problemlerine ve ahlak kurallarına, bu kuralların uygulanmasına ışık tutarken, bir yandan da etik değer bilgisini üretiyor. Dolayısıyla, felsefi arka plan üzerine inşa edilen normlar, işlevsel bir biçimde amacına ulaşmış oluyor. Normlar tek başlarına yeterli olabilselerdi herhalde ortada hiçbir problem kalmazdı. Oysa bu, hiçbir zaman mümkün değildir. Normların, bir insanın her eylemini belirleyebilmesi söz konusu değildir. Öte yandan insan zihninde güçlü bir anlam uyandıran ‘norm’lar, sanılanın tersine etik değerlere ters düşebilir. Öyle ki, bu insan ürünü normlar, etik değerler adına etik değerlerin aksi yönünde kullanılabilir. Bu durumda, Kant’ın ödevde uygun eylemde bulunma ile ödevden dolayı eylemde bulunma ayrımını hatırlayabiliriz. Ödevde uygun eylemde, ödev bir araç haline gelirken, ödevden dolayı eylemde ödevin kendisi amaçtır. Bu, davranışın etik değerini belirleyen ölçüttür. Normlar, etik değer adına tam tersi bir yönde kullanılıncı hem sadece bir araç hem de gizli bir amacın aracı haline geliyorlar.

Bu durumda günümüzde etikten ve meslek etiklerinden beklenen norm üretiminin her şeyi çözemeyeceği ortada olan bir durumdur. Normlar bütününden oluşan bir meslek etiği sadece bir şekil olacaktır. Bu normlar bütünü için “çerçeve” diyemeyiz. Çerçeve temelde kavramsallığa işaret etmektedir. Normatif yapının karşısında durabilecek ve böylece normatif yapıyı insan yararına işletecek olan şey, etik değer bilgisine sahip olmaktır. Etik değer bilgisine, yani felsefi bilgiye sahip olmak, etik değeri istemenin yolunu açacaktır. Bu durumda konumuzdan biraz saparak ve dönüp dolaşarak yine, felsefi temelli, felsefi bakış açısı kazandıran bir eğitimin gerekliliğini bir kez daha vurgulamak gerekir.

Basın etiği üzerine ileri sürülecek olanların öncesinde konunun etik boyutunu aydınlatmak çalışmanın temel önceliklerinden biridir. Ama varolan problemlerin arkasındaki koşullar dikkate alınmadan, konu tam anlamıyla anlaşılabilir. Neredeyse kendisi bir problem olan kitle iletişim araçları, genel ifadeyle basın bugünkü haline birdenbire gelmemiştir. Dolayısıyla basın etiği konusunun farklı boyutları vardır. Konunun felsefi etik boyutunun yanı sıra mesleki boyutu da aydınlatılmalıdır. Burada mesleki boyutun aydınlatılması, yalın bir meslek tarihçesiyle yetinilmesi anlamına gelmez. Basının bugün ulaştığı noktada, basın etiğinin meslek etikleri içinde üzerinde en çok durulan dallarından biri olmasının ardında yatan nedenleri de göz önüne almak gerekir. Nasıl ki insan, içinde bulunduğu ortamdan ve geçmişinden bağımsız olamazsa; insanın ortaya koyduğu, yarattığı şeyler de içinde bulunulan ortamdan bağımsız değildir.

Basının bugün gelmiş olduğu nokta, dünyaya egemen olan anlayışlarla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, dünya üzerinde ekonomik, kültürel, düşünsel boyutlarda ne yapılmak isteniyorsa, bunun başarılı olması için araçlara, “medium”lara, yani kitle iletişim araçlarına, basına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla küreselleşme olgusu, kitle iletişim araçlarından bağımsız olarak düşünülemez. Küreselleşmenin kendisi başlı başına bir çalışma konusu olmakla birlikte, küreselleşme olgusu basın gerçeğini anlamada önemli bir yere sahiptir. Küreselleşmenin temel hedefi bir bakıma, egemen olan “gelişmiş” dünyanın kalanına nüfuz edebilmesini sağlamaktır. Gelişmiş olan öznenin, henüz özne olamayanın ilgisini çekebilmesinin tek yolu kitle iletişim araçlarından geçmektedir. Bilginin küresel boyutta erişilebilir olması küreselleşmenin olumlu yanlarından biridir. Ancak “hangi bilgi?” ve “ne amaçla?” diye sormak gerekir. Üstelik bilginin kaynağı kimdir, nedir? Amerikalı yazarlara göre küreselleşme, ABD’nin kültürel değerlerini, yaşam tarzını benimsemek anlamına gelir. Küreselleşme aslında kültürel yayılcılığın diğer adıdır. Kültürel yayılcılığa küresel serbest piyasa aracılık etmektedir. Küreselleşmenin amacı, küresel tüketiciler oluşturmaktır. Küresel tüketicinin tipik özellikleri, televizyon izliyor olması, telefon, İnternet kullanması, kısacası teknolojik gelişmenin ürünlerine sahip olmasıdır. Tüketici bunlara sahip olurken aynı zamanda, sistemin önüne sürdüğü, hatta dayattığı tüketim ilkelerini

benimsemekte; bu ilkelere uymazsa kendini eksik hissetmektedir. Bugün dünya nüfusunun neredeyse yarısının, günde iki dolardan az bir gelire yaşadığı, raporlarla belgelenen bir gerçektir. Aynı raporlar, ABD tarzı tüketim ilkelerinin benimsenmesinin, yaşamak için zorunlu olmayan mal ve hizmet tüketimini arttırdığını belirtmektedir. Dünyanın toplam kazancı 30 trilyon doların biraz üzerindeyken, tüketimin 20 trilyon dolar olduğu belirtilmektedir. Tüketimin yüzde 60'ını Amerika ve Batı Avrupa gerçekleştirmektedir. Ayrıca ironik bir gerçek daha karşımıza çıkmaktadır. Yeni tüketim tarzının tüketicilerde yol açtığı sağlık sorunları daha da çok para harcanması sonucunu beraberinde getirmektedir. Küreselleşme süreci iklim değişikliklerine, ekosistemlerin altüst olmasına, kullanılabilir su stoklarının azalmasına yol açmaktadır. Su sorunu ise besin üretimi sorununa neden olmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme, geleceğin savaşlarına zemin hazırlamaktadır. Küreselleşme, sermayenin bir engelle karşılaşmaksızın dolaşabilmesi için, dünyayı ekonomik ve kültürel boyutlarda düzenleme çabasıdır.

Postmodernist söylem, modernizme bir tepki olarak kültürel, dini, vb. söylemleri aydınlanmacı aklın ve bilimin karşısına koymaktadır. Bu bağlamda postmodernizm, ekonomik süreçleri, kapitalizmi gözardı ederek, toplumu kültürel boyuta indirger. “Postmodernizm, devleti şiddet ve araçlarına indirgerken evrensel vatandaşlık ilkesini, homojenleştirici, farkları bastırıcı etken olarak görür, onun yerine etnik, dinsel, cinsel farklardan kaynaklanan kimlikleri öne çıkarır.” (Yıldızoğlu, 2005: 13) Postmodernizmin de aslında modernizmin bir devamı olduğunu söyleyecek olursak, küreselleşme de modernizmin çeşitli düzlemlerde işleyen bir devamı niteliğindedir.

İnsan eyleminin ahlâkiliğini kendine konu edinen etik, bir bakıma dünya üzerinde güçlü olan ideolojilerin sorgulamasını da yapmış olur. Çünkü kaçınılmaz olarak toplumların değer yargılarını belirlemede dünya ekonomisine yön veren anlayışlar etkili olmaktadır ve böyle olması için çalışılmaktadır. Kitle iletişim araçları bu noktada kilit konumdadır. Küreselleşme ve teknolojik devrim çağını yaşayan dünyada kitle iletişim araçları sistemin hedefine ulaşmasındaki en etkili silahlardır. Dolayısıyla basın etiğini, gazetecinin işini nasıl yapması gerektiğine

ilişkin norm koyucu bir alana indirgemek, konuyu dar bir alana hapsetmek anlamına gelir. Bu nedenle konuyu daha geniş bir çerçevede ele almak gerekmektedir. İşin özü, “basın etiği” başlığı altında ortaya çıkan problemlerin aslında insana, insanın varlığına ilişkin problemler olmasıdır, dünyanın tümüne ait problemler olmasıdır. Dünya problemleri olarak nitelediğimiz problemler, insan topluluklarının dünyayı paylaşma kavgası sırasında ortaya çıkan problemlerdir. Sona ermesi mümkün görünmeyen bu kavganın sonuçları çeşitli boyutlarda (ekonomik, toplumsal, kültürel, vb.) ortaya çıkmaktadır. Basın, yaşanan çağın olguları olan problemleri, dünya problemlerini (ulusal boyuttaki problemler de aslında dünya problemlerinin sınırlı bir alandaki yansımasıdır) toplumlara iletme görevini üstlenmiş gibi görünmektedir. Ne var ki basının kendisi de bir problem haline gelmiştir. Basının, kitle iletişim araçlarının oluşumuna, gelişimine tarihi, ekonomik, siyasal arka planıyla bakınca bu durumun kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu durumda “felsefeye ne iş düşüyor?” diye bir soru sorulabilir. Herşeyden önce felsefe, problemleri doğru olarak saptamalıdır. Olumsuz bir duruma işaret eden “problem”i ortaya koymak, açığa vurmak ve sonrasında problemi(varolanı) kavramlaştırmak, kavramı açık seçik kılmaktır felsefenin işi. Bundan sonrası, olası çözüm arayışlarını teoriden pratiğe aktarabilmek olmalıdır. Ne yazık ki başarılması en zor ve sorunlu olan nokta da burasıdır.

Dikkatli ve kapsayıcı bir biçimde bakacak olursak problemler, önünde sonunda çağımızın en güncel ve aynı zamanda en belirsiz, kaypak kavramlarından olan insan haklarına ilişkindir. Dünyada egemen olan sistemin uygulayıcıları tarafından gündeme getirilen insan hakları ihlallerinin kaynağı, aslında dünya çapında ağlarını örmüş olan sistemin kendisidir. Şu an dünyanın içinde bulunduğu dengesiz, tek taraflı gelişme sürecinin kendisidir insan hakkı ihlali. Kalkındırma projeleri, yardımlar, kısa vadeli, sanal düzeltmeler ortaya koymasının yanı sıra, varolan durumun sürekliliğini sağlayan araçlardır. Dolayısıyla şu veya bu etiğinden söz etmek, aslında sorunun yalnızca bir ucundan tutmaya benzer. O halde meslek etikleri üzerinde dururken yapılması gereken, söz konusu alana ait etik problemin kaynağını görebilmek, problemin tümelliğini gözardı etmemektir. Teoriden pratiğe geçişte ilk adım, insanlara sorumlu oldukları bilincini vermektir.

I. BÖLÜM

1. ETİĞE GENEL BAKIŞ

1. 1. Etik Nedir? Etiğin Konusu Nedir?

Günümüzde meslek etikleri olarak ortaya konulan etik çokluğu, felsefi etik bilgi donanımıyla karşımıza çıkmadığı için meslek kuralları toplamı olmaktan ileriye gidememektedir. O halde öncelikle ‘etik’in ne olduğunu, etik denince ne anlamamız gerektiğini açıklamak, anlam bulanıklıklarını ve kavramları karıştırmayı önleyecektir. Aslında meslek etikleriyle ilgili sorunun özü de burada yatmaktadır. Konunun sınırları daraltılmış olsa da sorun temelde aynıdır. Kavramlara yüklenen birbirine yakın ama birbirinden farklı anlamlar, farklı beklentilere yol açmaktadır. O halde etiğin konusunun ne olduğu, amacının ne olduğu açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu soruların cevabı verildikten sonra etiğin günümüz için önemi tartışılmalıdır. Eskiçağdan bu yana süregelen etik görecelik ve etik mutlakçılık ayrımı, bugün de etiğin kendisini tartışılır kılmaya devam etmektedir.

Etiğin konusu kısaca, ahlaktır. Dolayısıyla etiğin konusu insandır. İnsan olmak ve eylemde bulunmak kaçınılmaz olarak birbirlerine bağlıdırlar. İnsan eyleminin olduğu her yerde de eylemin ahlakiliği gündeme gelir. Değerlerin relatif olduğu savunulsa bile, bireyin ancak bir toplum içinde yaşayabiliyor olması ister istemez kişiyi ahlaksal boyutu düşünmeye itecektir. Ahlaksallık, bireysellikten öteye yaşamın toplumsal, kamusal boyutlarını da içine alarak, etiğin ana konusunu oluşturur. Bireysel, toplumsal, kamusal alandaki eylemlerin ahlakiliği beraberinde çeşitli kavramları gündeme getirerek etiğin konusuna dahil olmuş olur. Bu kavramların en önce hatırlananları, ‘iyi’, ‘doğru’, ‘özgürlük’, ‘ödev’dir.

Özgürlük kavramı, birey – toplum – kamusal alan ile olan doğrudan ilişkisi nedeniyle, etiği siyaset felsefesi ile de bağlantılı kılar. Bu bile, etiği –siyasetin toplumların kaderi üzerindeki etkisi göz önüne alındığında– yeterince önemli kılmaktadır.

Etiğin önemi, toplum hayatına birtakım kurallar getirmesinde yatmaz. Çünkü etiğin amacı bu değildir. Ancak toplumsal ve kamusal alana ilişkin kuralların konmasında etik temel alındığı takdirde dolaylı yoldan bu amaca hizmet etmiş olacaktır. Bu bağlamda etik–hukuk ilişkisini, felsefenin siyaset ve hukukla olan ilişkisini görebilmek çok önemlidir.

Felsefe tarihine baktığımızda görürüz ki, bir felsefe dalı olarak etik, varolan ahlak sistemleri üzerinde durarak betimleyici bir nitelik sergileyebildiği gibi nesnel geçerliliğe sahip önermelere de varmaya çalışır. Etik üzerine çalışan filozoflar, ahlaksallık üzerine düşünürken aynı zamanda herkesi bağlayıcı nitelikte normlar ortaya koyarlar. Bu durum, etiği normatif bir disiplin haline getirir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, söz konusu normatifliğin belli durumlar için öne sürülen yargılar olduğudur. Bu bağlamda etik, birtakım yargılara varmadan önce ölçüt belirlemek durumundadır. Söz konusu ölçütler, insanın varolma koşulu olan değerlendirmeye ilişkindir. Felsefi anlamda etik, ahlakiliğin, ahlaki değer, ahlaki eylemin bilgisini ortaya koymaya çalışır. Etik, bilgi üreten teorik bir disiplin olmakla beraber, teorik olmanın sınırlarını aşar ve pratikte aydınlatıcı bir işlev görür. Bir anlamda kendini somutlaştırır. Bu bakımdan yazılı veya yazılı olmayan normlar bütünü olarak ahlak sistemleri veya meslek etikleri olarak karşımıza çıkan ahlaklar çokluğu, felsefi etikle iş gördüğü takdirde işlevsellik ve gelişme imkânı bulacaktır. Felsefi eleştirel bakış açısıyla, sorgulamadan, kişinin aklını işin içine katmaksızın ahlak sisteminin ortaya koymuş olduğu kurala göre eylemesi – kural iyiyi talep etse bile – söz konusu eylemi değerli kılmaz.

1. 2. Etiğin Amacı

Etikle ilgili temel sorunlardan biri de, onun amacının ne olduğudur. Etiğin amacı, işlevselliği, kişiye ahlaklı olmayı öğretmesinde yatmaz. “Hiç kimse teoloji sayesinde dindar olamayacağı gibi etikle de ahlaklı olamaz.” (Pieper, 1999:19) Etik, ahlaki eylemler, eylemlerin ardındaki değer yargıları üzerine düşünür. Etiğin amacı,

insan eyleminin ahlakiliği üzerine birtakım yargılara varabilmektir. Felsefenin, Betül Çotuksöken'in felsefi temellendirmesinin zeminini oluşturan dış dünya –düşünme – dil düzlemleri arasındaki bağlantıları arayan yapısı; etik söz konusu olduğunda kendini ahlaksallık ile sınırlandırmıştır. Fakat felsefi etiği daha da önemli kılan şey, felsefi temellendirme yoluyla, eleştirel bakış açısının önünü açmasıyla bireysel bilinci düşünmeye sevketmesidir. Bu bakımdan bir felsefe disiplini olan etik, felsefecilerin konusu olmakla birlikte, tüm insanlar için aydınlatıcıdır. Değer relativizminin hâlâ gündemde olmasına ve hep gündemde kalacak olmasına rağmen, ahlaki eylemin ardındaki değer yargılarının insanın varoluş şartı olduğunu ortaya koyacak olan, etikdir. Değer yargılarının ortaya çıkışı insanın değerlendirme yetisinin sonucudur. İnsan yaşamının değerlendirmeler ve değer yargıları üzerine kurulduğu söylenebilir. Ancak değerler, ince çizgilerle birbirinden ayrılan şekillerde karşımıza çıkar. Bu konuda İoanna Kuçuradi'nin *İnsan ve Değerleri* (1998) adlı eserine başvurmak çok aydınlatıcı olacaktır. Değerlendirmede bulunmayı insanın yapı özelliği, varolma şartı olarak gören Kuçuradi, değerlendirmeyi derinliğine ele alarak değer biçme, değer atfetme arasındaki ayrımlara değinerek değer problemine ilişkin yanlış anlamaları gözler önüne serer. Böylelikle değerlerle ilgili problemleri, şeylerin değerleriyle ilgili problemlerden ayırmış olur. Değerlendirmede bulunma etikle doğrudan ilişkilidir. “İyi”ye, “doğru”ya, vb'ne ilişkin etik alanın soruları aslında değerlendirmede bulunmayı sorgular. “Değerlendirmekten söz edilince, çoğu zaman, değerlendirilmesi söz konusu olan şeyin kendi değerini göstermek değil de, geçerli ilkeler, kurallar, normlar, standartlar, modalar, ölçüler bakımından –bunların ‘açı’sından , bunlara göre– onu nitelendirmek anlaşılır.” (Kuçuradi, 1998: 28) Burada söz konusu olan değerlendirmede bulunmak değer biçmektir. Nitekim, günlük yaşamı sürdürürken, bir şeyi iyi, doğru veya karşıt sıfatlarıyla nitelemek, önceden varılmış ve üzerinde uzlaşılmış değer yargılarına göre yapılır. Başka bir deyişle değer biçilir. Değerlendirme problemi, değerlendiren ekseninde şekillenince değerlendirme nesnesinin kendisi arka plana itilmiş olur, değerlendirme nesnesi içinde bulunduğu sınırlar dahilinde anlaşılabilir.

Değer atfetmede ise kişisel boyut duruma dahil olur. Nesne ile sadece ona değer atfedeni bağlayan ilişki, nesneyi değerli kılar. Dolayısıyla değer atfetmede de ön planda olan değerlendirme nesnesi değil, değerlendirendir.

Doğru değerlendirmede bulunmak ise değerlendirme nesnesini bütünlüğü içinde kavrayabilmeyi, eylemin ortaya çıkış koşullarını bilmeyi gerektirir. Bu aynı zamanda eylemi yapanı tek bir olayla ilgisi içinde değil yaşamı boyunca yaptıklarıyla tanımış olmayı gerektirir. Değerlendirme, değer biçme arasındaki farkı görmemek, değerlendirmeyi değer biçmekle özdeş hale getirir. Dolayısıyla, değerlendirmede bulunurken önceden konulmuş olan ilkeler, normlar belirleyici olur. İyinin, kötünün, doğrunun, yanlışın neliği, değer biçmeyle belirlenir. Bu durumda etiğin de normatif bir alan haline gelmesi kaçınılmaz olur. İyi, doğru, vb. aslında değer biçmede kullanılan sıfatlar olarak birer kavramdırlar. Real dünyada “iyi” diye bir şey, “iyi”nin kendisi görülemez. İyinin ne olduğu değil, neyin iyi olduğu dile getirilir. ‘İyi’, vb. değer biçmede kullanılan araçlardır. Dolayısıyla “iyi nedir?” , “doğru nedir?” soruları sadece belli bakış açılarını yansıtan cevaplar ortaya çıkarır. Etik, değer biçme araçları olan kavramların, değerlerin , “değer”den farklı bir şey olduğunu ortaya koymalıdır. “Kişi değerlerini ve kişiler arası ilişkilerdeki değerleri yaşanan hayata dayanarak anlatmak; bu değerleri değerleyen kişinin kendini kurarken, elden geldiği kadar çok olanaklara dikkatini çekmek; bu değerleri değerlemedeki problemleri belirterek, morallerin ve bunlara dayanan etik görüşlerin tek tek durumları doğru değerlendirmede kişiyi neden yüzüstü bıraktığını göstermek; değerler adına bilmeden veya bile bile yapılan değersizliklerin nedenlerine işaret etmek; böylece de, kendi kendisiyle hesaplaşan kişiyi bu hesaplaşmada ve yaşarken daha dikkatli olması için uyarmak: Etiğin yapabileceği bu kadardır.” (Kuçuradi, 1998: 108, 109)

Günümüzde toplumsal, siyasal alanda üzerinde en çok durulan konulardan biri olan çoğulculuk anlayışı göreciliği de beraberinde getiriyor. İnsan ve toplum bilimlerinin üzerinde en çok tartıştığı konulardan olan görecilikten (relativizm) ahlaksal problemler de kendine düşen payı alıyor. Aslında Eskiçağda Sofistlerle ortaya çıkıp, bugüne kadar gündemden düşmeyen relativizm karşısında ahlaksallık

anlamını kaybetmiş oluyor ve ortada tartışılacak bir ahlak problemi kalmamış oluyor. Bu durumda eylemlerin ahlakiliğini konu edinen etik de tabanını kaybeder diyebilir miyiz? Ahlak alanındaki görecilik, etiği anlamsız kılamaz. Çünkü relatif olan, değerlerdir, değer yargılarıdır; değer kendisi değil. Konu nesnesinin relatif olması, söz konusu nesne üzerine düşünmeyi sallantılı konuma düşürmez. Ahlaki problemler üzerindeki uzlaşsızlık, ahlak üzerine felsefe yapmayı, ahlaki eylemi temellendirme çabalarını ortadan kaldıramaz.

Etiğin amacı, doğrudan doğruya bireye yönelerek nasıl ahlaklı olunacağını öğretmek değildir. Ne var ki, bir felsefe disiplini olarak etik, ahlaklı davranışın neliğine yönelik sorgulama, ahlaki davranışı temellendirme göreviyle bireysel bilinç oluşturmada ve bu bilinci toplumsal düzeye taşımada etkilidir. Etik, felsefenin bilinç oluşturma işlevini ahlaksal düzlemde yaparak toplumsal bilince işlevsellik kazandırmaktadır. Bunu yaparken de kavramsallaştırmada bulunarak, ahlaki eylemin bilgisini ortaya koymaktadır. Etik, ahlaki eylemi bilgisel düzleme taşıyarak, konusunu sistematik olarak inceler. Dolayısıyla etik yalnız ahlaki eylemleri betimlemekle yetinmez. Ahlaki eylemi, ortaya çıktığı koşullar dahilinde ele almak, ahlaki olanı ahlaki olmayandan ayırmanın temellendirmesini yapmak etiğin amaçları arasındadır. İnsan toplum içinde yaşayan ve ancak toplumla birlikte varolan bir canlı olarak istekte bulunurken, eylemlerini diğer insanları göz önünde bulundurmaya zorundadır. Böylece özgürlük, bireylerin kendi sınırlarının bilincinde olmasını gerektirir. Ahlaki anlamda özgürlük, etiğin en önemli kavramlarından biridir. Denebilir ki etik, özgürlüğü insan için nihai hedef olarak koyan ve bunun temellendirmesini yapan bir disiplindir. Bu bağlamda özgürlük gibi, insan hakları, demokrasi gibi kavramlar da etik alanın kavramlarıdır. Bu üç kavram da ulusal ve uluslararası siyasette başka amaçların vitrinini oluşturan, istendiği yöne çekilerek içi boşaltılan kavramlar olarak felsefeye bakış açısına, etik temellendirmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Bir felsefe disiplini olarak etiğin önemli amaçlarından ve işlevlerinden biri de ahlaki olana eleştirel yaklaşımı sağlamasıdır. Eleştirel yapısı, etiği bilgisel düzlemde tutmakla kalmayıp pratik düzlemde taşımaktadır. Bu ikili yapı dış dünyada bire bir

karşılığı olmayan, ancak akılla temellendirilen özgürlüğü böylece pratik düzlemde tartışma olanağı sağlar. Felsefi etik, sorumluluk ile ahlakilik bağlantısını kurarak bireysel bilinç oluşumunu, bireysel temellendirmede bulunma yetisini toplumsal düzleme taşır. Ahlaksallığa akılla yönelebilmek, ahlak problemleri karşısında akli kullanabilmek, daha doğru bir ifadeyle kişinin kendi aklını kullanması, Kant'ın aydınlanma tanımını hatırlayacak olursak; bireyi ergin olmayıştan kurtaracaktır. Böylelikle birey, iyiyi bir başkasının akli aracılığıyla istemeyecek, eyleminin sorumluluğunu taşıma ve toplum karşısında eylemini temellendirme yetisine ve cesaretine sahip olarak ahlaki yetkinliğe ulaşmış olacaktır. “Ahlaki yetkinlik, eylemi gerekli kılan tüm durumlarda özgürlük ilkesi açısından bağlayıcı olan –diğer deyişle ne yapılması gerekiyorsa ona ilişkin iyi– nedenlerle karar verebilmek biçiminde ortaya çıkar. Ahlaki yetkinlik –deyim yerindeyse modern erdem kavramı–, herkesten beklenen ahlaki davranma ve yargılama becerisini, herkesin özgürlüğe saygı göstermeye ve özgürlük temelinde hesap vermeye hazır olmasını öngören sosyal sorumluluğu yansıtır.” (Pieper, 1999: 152)

Etiğin ne olduğu kadar ne olmadığını ifade etmekte de yarar vardır. Her şeyden önce etik insanları ahlaklı bireyler yapmanın bir aracı değildir, böyle bir amacı da yoktur. Pratik olmasının yanı sıra ve hatta öncelikli olarak bilgisel bir etkinlik olarak etik, ahlaki eyleme ilişkin koşulları açıklığa kavuşturmak isterken böylelikle birey için bir aydınlatıcı işlevi görür. Etik, sanılanın aksine insanların önüne normlar silsilesi getirmek için çalışmaz. “Etiğin görevi, herhangi bir ahlak geliştirmek, ahlaklar çokluğuna bir yenisini eklemek ve insanlara bu ahlaka uyulmasını öğütlemek değildir.” (Özlem, 2004: 23) Ancak, normlar tek başına ahlaki eylemde bulunmayı garantilemezler. Günlük yaşamda karşılaşılan problemler çokluğu karşısında hiçbir ahlak sisteminin kuralları yeterli olamaz. Çünkü bir ahlak sistemi olayların tekil koşulları karşısında her problem durumu için geçerli olabilecek kurallar öne süremez. Ayrıca kurala uygun davranmak, ahlakiliğin garantisi olamaz. Kurala uygun bir davranış veya eylem ahlaki değerden yoksun olabilir, günlük dildeki kullanımıyla etik olmayabilir. Ahlak sistemleri normatif yapılarına karşın ahlaki değer bilgisine uygun eylemi garantilemediğine ve felsefi etik de kural koyucu, kurala uygun eylem talep edici bir amaçla ortaya çıkmadığına

göre bu konuda hiçbir çözüm yolu olmadığı söylenebilir. Ancak, kişilerden ahlaki değere uygun eylemlerde bulunmasını istemek etiğin işi olmasa bile etik bu konuda yol göstericidir.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN ETİK VE AHLAK

2. 1. Ahlak Nedir? Ahlak – Ahlakilik İlişkisi

İnsan ancak diğer insanlarla ilişki kurarak, iletişerek varolan bir canlı olduğuna göre, ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar da insanın varolma koşulu haline gelir. Sorun ortaya çıkarmayan bir ilişki tarzı, davranış–eylem biçimi yoktur. İnsan yaşarken sürekli olarak bu sorunlarla yüz yüze gelir, sorunlar karşısında eylemde bulunur, bazen de bir eylemde bulunmayarak bile tavır takınır. Dolayısıyla insan, insan eylem ve davranışlarını iyi, kötü, doğru, yanlış olarak düzenleyen ahlaktan bağımsız olamaz.

Ahlak, birey–birey, birey–toplum ilişkilerini düzenleyen, topluluk üyelerince genel kabul görmüş bir sistemdir. Dolayısıyla bir toplulukta geçerli olan ahlak, o topluluğun yaşama biçimini yansıtır. Ahlakın insan üzerindeki etkileri onun davranış ve eylemlerinden, dili kullanımına kadar görülür. Bu etkilerin dışa yansımaları toplumsal düzlemde işleyen bir ahlak sistemi geçerliliğini kabul ettirerek işlemeye devam eder. İnsan, eylemde bulunmaktan, tavır takınmaktan, düşüncelerini ifade etmekten ayrı düşünülemez. Bir ahlak sistemi, topluluğun üyelerine nelerin yapılabileceğini ve nelerin yapılmaması gerektiğini dikte eder. İnsanlararası ilişkilerde geçerli olan değer ölçüleri olarak ahlaktan beklenen, değerlendirmeleri ve eylemleri belirlemesidir. Değerlendirmede bulunmak ile değer yargısını ifade etmek farklı olmalarına rağmen, yaygın anlayış bu yöndedir. Kurallar da, eylemlerin öncülü olarak bir bakıma eylemlerin belirleyicisi olarak görülür. Ne var ki, bir ahlak sistemi zaman içinde değişikliğe uğrayabildiği gibi, toplumdan topluma farklılıklar da gösterebilir. Dolayısıyla dünya üzerinde bir ahlaklar çokluğundan söz edilebilir. Ahlaklar çokluğu toplumsal farklılıklardan kaynaklandığı gibi, daha sınırlı durumlara ilişkin olarak da karşımıza çıkarlar. Bunun en güncel

örneğini meslek etikleri oluşturur. Meslek etikleri yalnız mesleğe özgü kuralları belirlemek amacıyla değil; söz konusu mesleğin tek tek bireyleri veya toplumu etkileyecek olan sonuçlarına dikkat çekmek için ortaya çıkarlar. Daha sonraki bölümlerde meslek etikleri ve meslek etiklerinin bu konuda ne derece başarılı olabildikleri üzerinde durulacaktır.

Ahlak sistemleri birbirleriyle çatışabildiği gibi, aynı ahlak sistemi içindeki normlar da birbirine aykırı düşebilir. Bunun en sık görülen örneği, gerçeği söylemek ile yalan söylemenin, doğuracağı sonuçlara göre göreceli hale gelmesidir. Kişinin içinde bulunduğu duruma göre gerçeği dile getirmemesi, ortaya çıkacak olan sonuç gözönünde bulundurulduğunda geçerli hale gelebilir. Bir diğer çatışma da, varolan ahlak sistemi ile bireysel düşünce arasında olabilir. Bu durumda genel kabul gören normlar ile bireyin konuya bireysel bakış açısı arasında bir gerilim ortaya çıkar. Bu bağlamda aynı toplum içinde geçerli olan ahlak sisteminin her durum, olay veya birey için geçerli olduğu söylenemez.

Toplumlara göre farklılık gösteren ama insan yaşamındaki yeri kalıcı olan ahlak, içerik bakımından değişken bir yapı sergiler. Geçerliliğini kaybeden normların yerini zaman içinde yenileri alır. Böylelikle insan kendi koyduğu kurallara göre eylemde bulunan bir canlı olarak, özgürlüğünü somut hale getirir. Bu bağlamda, ahlak öğretilerinin kavramlarından olan özgürlük, insanın kendi kendini belirleyebilmesidir. İnsanın seçim yapabilme yetisi olarak özgürlük, ahlakiliğin önemli bir unsuru haline gelir. Bir diğer deyişle insanın özgürlüğü, kendi koyduğu kurallarla biçimlenir. Kurallar değişse bile insanın özgürlük istemi kalıcıdır, özgürlük istemiyle çatışan kurallar değişime uğrar. Özgürlük, değişken, hareketli bir yapıda değişmeden kalan ve değişimi gerçekleştirendir. Sürekli olarak özgürlüğün peşinde koşan insan, özgürlüğü ancak akılla temellendirebilir. Çünkü özgürlük, dışdünyada karşılığı olan bir fenomen değildir. Özgürlük de ahlakilik gibi insan akli tarafından idealize edilen bir kavramdır. İnsan ahlaki eylemde bulunmak için seçim yaparken özgürlüğünü görünür kılar. Ahlakilik, geçerli olan sistemin kurallarını, insanın kendi akıyla sorgulayabildikten sonra benimsemesini gerektirir. Bu nedenle ahlakilik aynı zamanda, bireyin eyleminin sorumluluğunu üstlenebilmesidir. Sorumluluğu

üstlenmek, özgürlüğü gerçekleştirmektir. Değer kavramında olduğu gibi özgürlük kavramını da daha anlaşılır kılmak için İoanna Kuçuradi'nin özgürlük kavramına ilişkin yaklaşımına değinmek yararlı olacaktır. Kuçuradi, özgürlük kavramı ile ilgili üçlü bir ayırım ortaya koyar. Birbirleriyle ilgili ama birbirlerinden farklı üç tür özgürlük vardır: Tür olarak insanın özgürlüğü, etik özgürlük ve toplumsal özgürlük. “İnsana özgü olan bu olanak, çeşitli etkinliklerinde, özellikle de insanlararası ilişkilerde – eylemde – kişiler için beliren bir olanaktır. Bu, insanın, diğer canlıları belirleyen bio-psişik oluşlara ek olarak, kendi türünün bazı ürünleri tarafından belirlenebilmesi; ayrıca değer bilgisi tarafından ve değer korumaya yönelik ilkeler tarafından belirlenebilmesidir.” (Kuçuradi, 1997: 6) Böylece insan diğer canlılardan nitelikçe ayrılır. Etik özgürlük ise, bir kişi özgürlüğü olarak herkesin sahip olabileceği türden bir özgürlük değildir. Etik anlamda özgür olan kişi, değer bilgisine sahip olarak, değer bilgisini yaşarken kullanan kişidir. Felsefi bilgiyle eylemde bulunan; olayları, eylemleri doğru değerlendirebilen ve tek tek olaylar karşısında, değer koruyarak yapması gerekeni yapandır. Bu anlamda özgürlük, etik bir değerdir. Toplumsal özgürlük, bir ülkedeki ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgilidir ve aynı zamanda kişi özgürlüğüne yardımcıdır. Toplumsal ilişkileri düzenleyen ilkeler değer yargılarını ve yasama, yürütme, yargıyı kapsar. Ancak bu ilkelerle insanın değeri korunabilir. İnsan haklarının korunması bu ilkeler aracılığıyla gerçekleşir. Toplumsal özgürlük, etik özgürlüğe bağlı bir özgürlüktür. Yasa yapıcılar olarak kişilerin etik özgürlüğe sahip olup olmaması, toplumsal özgürlüğün belirleyicisidir. Dolayısıyla toplumsal özgürlük etik özgürlükten ayrı düşünülemez, etik özgürlükle birlikte ve onun sayesinde varolur. “Üç ayrı kavram olarak karşımıza çıkan özgürlük – yani bir olanak olarak; insanın yapısal bir özelliği olarak; gerçeklik olarak: kişilerin belli bir özelliği olarak; ve bir gereklilik düşüncesi olarak, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin bir ide olarak karşımıza çıkan özgürlük – her üç durumda da – hep – bir değer olarak görünmektedir: tür olarak insanın bir değeri, bir kişi değeri ve toplumsal bir değer.” (Kuçuradi,1997: 18)

O halde ahlak ile ahlakilik birbirleriyle bağlantılı kavramlar olmakla birlikte birbirlerinden farklıdırlar. Ahlak; bir yapı, bir sistem, bir düzen olarak karşımıza çıkarken; ahlakilik, bu düzenin içini dolduran, düzenin belirleyicisi olarak karşımıza

çıkıyor. Ahlakilik kavramı olmaksızın ahlaki temellendirmenin hiçbir anlamı olmayacaktır. Dolayısıyla bu iki kavram birbirlerinden hem farklıdır hem de birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlılık onların varolma şartıdır. Böylelikle ahlakilik ilkesi ahlak sisteminin içini doldurarak kendini pratiğe dökmekte, ahlak sistemi de kendini geçerli kılmaktadır. Öte yandan ahlak kavramı tarih boyunca da görüldüğü gibi, relatif bir kavram olarak görülmeye çok açıktır. Ancak, etiği de geçersiz kılmaya çalışan relativist görüş, ahlak–ahlakilik ayrımını dikkate almamaktadır. Ahlak, toplumlara hatta aynı toplum içindeki bireylere göre göreceli olsa da; ahlakilik mutlak olana, kalıcı olana işaret eder. Ahlak, ahlakiliğin somut düzlemde geçerlilik kazanmış hali olarak insan yaşamına dahil olur. Pratikte ortaya çıkanlar, genel geçerliğe ulaşma ve genel geçer olanı temellendirme amacının yaşama yansıyan yönüdür.

2. 2. Etik – Ahlak Ayrımı ve Etik – Ahlak İlişkisi

Etik ve ahlak günlük dildeki kullanımda çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılabilen sözcüklerdir. Meslek etiklerinin ortaya çıkışı bu yanlış kullanımın yaygınlaşmasında etkili olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Etiğin konusu ahlaktır ama etik ile ahlak aynı şey değildir. Ahlaksallığın kaynağı insan yaşamının kendisidir, günlük yaşamda karşılaşılan eylem ve davranışlardır. Etiğin çıkış noktası ise insanın yaşarken karşılaştığı problemler değil, problemler üzerine konuşan ahlaktır.

Etik sözcüğünün etimolojisine baktığımızda iki anlama sahip olduğu görülür. Yunanca “ethos” ilkin töre, gelenek, alışkanlık anlamlarını taşır. Bu bağlamda kişinin eylemleri, törenin dışına çıkmadığı sürece etiğe uygundur. İkinci anlamında etiğe uygun davranışa ilişkin olarak kuralların sorgulanması, düşünme faktörü işin içine dahil olmaktadır. Böylece ahlak ve ahlaksallık, “ethos”un ikili anlam açılımında karşımıza çıkmış oluyor. “Ethos” un ilk anlamı ahlaka denk gelirken, ikinci anlamı ahlâkiliğe uygun düşmektedir. Ahlak ile ahlaksallığın ortak paydası ise “ahlaki”

sıfatıdır. Bir eylemin ahlakiliği hem ahlaka uygunluk bağlamında, hem de eylemin ardındaki ahlaksallık bağlamında ele alınabilir.

Etik–ahlak ayırımına geri dönecek olursak, bu iki sözcük ortak çıkış noktaları nedeniyle birbirlerine yakın olmakla beraber aralarında bir sınır vardır. Bu sınır keskin olmakla birlikte şeffaftır da. Bu yüzden günlük dildeki kullanımda karıştırmalar söz konusudur. En açık ifadeyle etik, ahlak felsefesidir. Dolayısıyla ahlakın çıkış noktası, yüz yüze gelinen tek tek olaylar iken; etik, ahlak üzerine düşünmedir. Bir felsefe dalı olarak etik, ahlakı anlamı bakımından ele alır. Etiğin ne olduğunu anlamak, aslında felsefenin ne olduğunu anlamaktır. İnsan dünya üzerinde yaşarken sayısız sorunla karşılaşır. Sonsuz sayıdaki sorunun kaynağı genellikle insandır. Varolanlar çokluğuna dahil olan olaylar, sorunlar karşısında felsefe, sorunların varoluş koşullarını anlamak ister. Dolayısıyla felsefe bir kavrayış tarzıdır. Bu bağlamda etik de çok yönlü bir kavrayış tarzı olan felsefenin bir dalı olarak karşımızdadır.

Ahlak, doğrudan doğruya olayları, eylemleri kendine kaynak alırken ve birtakım bağlayıcı kurallar ortaya koyarken; etik, konusuyla arasına belli bir mesafe koymak durumundadır. Bu sayede ahlak üzerine konuşabilir ve kural koyucu değil ama eleştirel, sorgulayıcı bir rol üstlenir. Etik, değer yargılarının ve ahlaki eylemin ortaya çıkış koşullarını anlamak isteyen, ahlaki olanın neliğini ortaya koymak isteyen, bu amaçla bilgi üreten bir disiplindir. Bilgisel düzlemde hareket ederken aynı zamanda pratik yaşam alanında da göz ardı edilmemesi gereken aydınlatıcı bir rol üstlenir. Etiğin pratikle olan ilişkisi ahlakla karıştırılmamalıdır. Ahlakın kural dikte edici, bağlayıcı niteliğine karşın etiğin böyle bir talebi yoktur. Etikten insanlar için kurallar koyması beklenemez. Etiğin en önemli özelliklerinden biri, insan özgürlüğünü temellendirme ve özgürlüğü ahlaki bir temele oturtarak nihai hedef olarak kavramsallaştırma çabasıdır. Etik varolan ahlak sistemine sorgulayıcı bakış açısıyla yaklaşmanın yolunu açar. Sorgulama önemlidir çünkü, iyiyi talep etmesi bir kurala körü körüne uymayı gerektirmemelidir. Kişinin aklını devreye sokmadan iyi olana yönelmesi eylemi ahlaki kılmaz. Dolayısıyla etik ahlakın içinde yer aldığı pratikten sıyrılarak ama aynı zamanda bu alana ışık tutarak, kişiyi ahlaki olanın ne-

liği üzerine, ahlaki eylemin koşulları üzerinde düşünmeye sevk eder. Ahlaki olanın bilgisini ortaya koyar. Birey böylece eyleminin, eylemin ardındaki niyetinin, amacının, düşüncesinin temellendirmesini yapar. Etik, böylece ahlaki yetkinliğin kapısını açarak kişiye, herkes için iyi olabilecek olanın bilgisini ortaya koyabilme imkânı sunar. Günlük yaşamın sorunlarına ilişkin uzlaşımsal kurallar düzeni olan ahlakın ötesine geçerek insana ilişkin olanın mutlak bilgisini ortaya koymayı dener. Etiğin bilgisel düzlemde iş görmesi onu salt bir teori yapmaz. Etiğin ortaya koyduğu değer bilgisi, pratik alanın doğrudan belirleyicisi olan ahlaka yardımcı olur. Ancak etik değer bilgisiyle gerçekleştirilen ahlak, işlevsel öneme sahip olur.

2. 3. Etik Bilgi Türleri: Betimleyici Etik – Normatif Etik

Epistemolojik–aksiyolojik bir felsefe disiplini olan etikte, iki çeşit bilgidен söz edilebilir. Bu iki çeşit bilgi etiğin hem teorik hem de pratik bir disiplin olma özelliği nedeniyle karşımıza çıkar. Felsefe tarihinde etik çalışmalara baktığımızda farklı tarzlarda çalışmalar görürüz. Bu farklılıklar etiğin, daha doğrusu ahlak filozofunun nasıl bir tavır takınması gerektiği sorusunu da gündeme getirir. Etiğin amacı ahlak kuralları ortaya koyarak, insanları bunlara uymaya zorlamak değildir. Ama bu durum, felsefecinin taraf olmamasıyla karıştırılmamalıdır. Taraf olarak, tavır takınarak ahlaki bilgi üretmek ile bu bilgiyi kurallar biçiminde herkes için bağlayıcı kılmaya çalışmak farklı şeylerdir. Etik üzerine çalışan bir felsefeci, ahlakiliğin, ahlaki değer bilgisinin, insan olmaya ilişkin temel bir değer olduğunu ve ahlaki yetkinlik durumunu, dolayısıyla taraf olabilmeyi, bir diğer deyişe özgürlüğu temellendirmeye çalışır. Çünkü insan aklının idealize ederek peşinde koştuğu özgürlük, pratiğe yansıdığı ölçüde gerçeklik kazanır. Dolayısıyla özgürlük, kavramsal olarak çözümlenmiş haliyle yaşama da aktarılabilmelidir. Bu bağlamda etik de, iki çeşit bilgiyle iş görür.

Yalnız teorik bilgiye yönelen bir etiğin kullandığı ifadeler, betimleyicidir. Betimleyici etik, varolan ahlak sistemlerini bilimsel bir yaklaşımla ele alır. Dolayısıyla betimleyici etik, olgusal önermeler sunar; değerlendirmede bulunmayı

öznelere bırakır. Ancak bu tarafsız tutum betimleyici etiği sadece olana dile getiren bir etik yapmaz; kişiye kendi seçimini yapma, dolayısıyla kendi düşüncesini çözümlene fırsatı sunar.

Pratik söz konusu olduğunda bu sefer normatif etik karşımızdadır. Tekrar hatırlatmak gerekirse, buradaki normatiflik, buyurganlığa işaret etmez. Etik-normatif önermeler, ahlaki değer bilgisiyyle donatılmış eylemleri istememiz gerektiğini temellendirmeye çalışır. Etiğin teorik ve pratik olarak ayrılan ikili yapısı aslında kesin bir bölünmüşlük durumu ortaya çıkarmaz. Etiğin önemi, kavramları ve olguları teorik olarak çözümlemesinin, pratiğe yardımcı olmasında yatar.

2. 4. Meta-Etik ve Meta-Etik – Meslek Etikleri İlişkisi

Meslek etiklerinin ortaya çıkış nedenlerini anlayabilmek için öncelikle etiğin bir alt disiplini olan meta-etiğe değinmek gerekir. Çünkü son zamanlarda etik denince akla hemen meslek etiklerinin gelmesi gibi, bunun öncesinde de meta-etik felsefi etiğin yerini almıştır. Analitik etik, yalnızca iyi, kötü, doğru, yanlış, vb. kavramları çözümlmek, etik norm ve değer yargılarını temellendirmek ister. Meta-etik ise Frankena'ya göre, hiçbir ahlaksal ilke veya eylem hedefi önermez, kavramsal analizden oluşur; pratik yol göstericilik yapmaz. “Felsefeciler meta-etik düzeyinde iş gördüklerinde, artık ahlaksal akıl yürütmeyi sürdürmezler; ahlak üzerine konuşurlar, ama ahlak yargıları vermezler, bu yargılar üzerine sorular sorarak onları yanıtlamaya çalışırlar.” (Tepe, 2004: 27)

Meta-etik öncelikle, konuşma dilinde kullanılan ahlaki sözcükleri çözümlmek isteyen Anglosakson felsefesinde ortaya çıkmıştır. Ancak meta-etik de, etik sözcüğünde olduğu gibi birden fazla anlama işaret etmektedir. Anglosakson yaklaşımın dışında anladığımız meta-etik, etiğin kendisini tartışma konusu yapar; etik düşünmenin yapısı ve dile yansımaları üzerinde durur. Bu bağlamda ilk ortaya çıkmış haliyle meta-etik aslında meta-ahlaktır. Meta-etikten anlaşılması gereken ise, ahlak cümleleri üzerinde değil, etik cümleler üzerinde duran etikdir. Ahlaki önermelerin normatifliğine karşılık, meta-ahlaki önermeler betimleyicidir. Etik

önergeler, ahlaki önergelerin aksine kişiden eylem talep etmeyen ama kişiyi ahlakiliği değerlendirmeye yönelten önergelerdir. Dolayısıyla etik önergeler bir bakıma eylem öncesine ilişkin normatif önergelerdir. Meta-etik önergeler ise meta-ahlaki önergeler gibi eylemin kendisi üzerinde değil, etik önergeler üzerinde durur. Burada artık söz konusu olan, bilimsel, eleştirel değerlendirme, betimleme, çözümlenmedir. Dolayısıyla meta-etik çözümlenici etikdir.

20. yüzyılın başında beliren meta-etığe değinecek olursak, bu etikte neopozitivist yaklaşımlar görülür. Bu çözümlenici ya da çözümleneci etik yaklaşım, tüm etik kavramları, etik problemleri epistemolojik düzleme taşır, etiği epistemolojiye indirger. Burada söz konusu olan, deneyimle ilgisi olmayan, mantıksal kökenli analitik bilgidir. Bu durumda geriye tek bir bilgi türü kalmaktadır: Sentetik bilgi, olgu bilgisi. Buradan hareketle, değer bilgisi olarak etik bilgidен sözedilemez. Çünkü değerler olgusal değildir, deneyimle doğrulanamazlar. Dolayısıyla etik kavramlar olgusal içeriğe sahip olmadıkları için, bu kavramların geçerliliği deney yoluyla kanıtlanamaz. Bilgi sadece olgu bilgisi olduğuna göre, etik değer bilgisi diye bir şey olamaz. Sonuç olarak, normatif anlamda etik anlamsızdır. Buna karşılık, bir toplumda bir etik kavramından neyin anlaşıldığı üzerinde duran eleştirel-betimleyici etik, olgusaldır. Kendi içinde de çeşitli yaklaşımlara ayrılan meta-etik genel olarak, etik normların bilimsel olmadığını; bu nedenle bu tür bir bilginin sahte olduğunu öne sürerek, bilimi de tamamen değer dışı bir alan olarak belirlemiştir. İoanna Kuçuradi'nin de belirttiği gibi, bilimin değer dışı olma isteğinin ardında yatan şey, “bilimsel araştırmaların ve bilimsel bilgilerin uygulanmasının dinsel ve kültürel değer yargıları ve normları tarafından engellenmemesi” (Tepe, 2000: 22) isteğidir. Ancak bu istek beraberinde, bilimsel ilerlemenin ne pahasına olursa olsun gerçekleşmesi düşüncesinin yolunu hazırlamıştır. Sınırların kalkması, sorunları da kaçınılmaz kılmıştır. İşte bu noktada meslek etikleri birer sonuç olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bilimin özerk olmadığı, aksine siyasal-ekonomik iktidarlarla olan yakın ilişkisi; bilimin, küresel iktidarın denetiminde, istendiği şekilde kullanılması gerçeği, sorunların gözardı edilemez boyutlara ulaştığını gözler önüne sermiştir. Bu noktada işler biraz daha karmaşıklaşır. Rasyonalizme, modernizme tepki olarak ortaya çıkan postmodernist söylem, manevi değerleri,

kültürel çoğulculuğu yüceltmektedir. Ancak bu söylem de aslında sisteme, iktidara hizmet etmektedir. Rasyonalizm karşıtı yeni söylem, relativist bir tutum benimserken, bir yandan da varolan sorunlar karşısında evrensel düzlemde geçerli olacak normlar koyma çabası içindedir. Bu durumda meslek etiklerinin ortaya çıkması için gerekli koşullar hem günlük yaşam düzleminde hem de felsefi söylem düzleminde bir araya gelmiş olurlar.

2. 5. Meslek Etikleri

Uygulamalı etik veya daha bilinen adıyla meslek etiklerinin ortaya çıkışıyla dikkatler tekrar etiğin üzerinde toplanmıştır. Bugün uygulamalı etik başlığı altında sayısız mesleğin adı geçmektedir. Bio-medikal etik (tıp etiği), çevre etiği, gazetecilik etiği, işletme etiği bunlardan sadece birkaçının adıdır. Meslek etikleri olarak karşımıza çıkan bu etikler aslında meslek sahiplerini bağlayıcı nitelikte kurallar bütünüdür. Modernizmden teknoloji ve bilişim çağına geçişte büyük sorunlar, açmazlar da artarak insanın karşısına çıkmıştır ve çıkmaya devam etmektedir. İnsan bir yandan teknolojik gelişmenin yaratıcısıyken, bir yandan da bu gelişmenin oyuncağı, kurbanı haline gelmektedir. Yapabilme ile yapma arasındaki sınırdaki ortaya çıkan ikilem karşısında insan, bir şeyler yapma ihtiyacı duymaktadır. Meslek etikleri, bu ihtiyacın görünür düzleme yansımış halidir. Ne var ki, insana ancak sistemin koşullarına uyduğu takdirde yaşam hakkı veriliyorken, sistemin aksaklıklarına karşı birtakım kurallar geliştirmenin ne kadar işlevsel olduğu tartışılır bir konudur.

Nitekim meslek etikleri olarak sunulan da, aslında felsefi düşünme sürecinden geçmemiş birtakım meslek kurallarıdır. Diğer bir deyişle, salt normatif bir alan olarak görülen etiğin, uygulamaya yansıtılmış halidir. Dolayısıyla çözüm arayışı daha en başından eksik bir tutumla karşı karşıyadır. Probleme çözüm arayışı kavramsal düzeyde açıklığa kavuşmamıştır.

Meslek etikleri söz konusu olduğunda, sorun sanki doğrudan doğruya ve yalnızca mesleğe ilişkinmiş; meslek, insandan bağımsız bir şeymiş gibi bir tablo belirmektedir. Aynı şekilde, meslek etiklerinin ortaya çıkış nedeni olarak, teknolojik gelişme gösteriliyor. Bu durumda, güncel bir örnekle dile getirecek olursak, enflasyon ve trafik canavarlarının yanında bir de teknoloji canavarının hayatımıza

olumsuz şekilde müdahale ettiği söylenebilir. Gözden kaçan bir nokta vardır: Teknolojik bilgiyi üreten ve ürettiği bilgiyi kullanan, insanlardır. Sorunların kaynağı insanın bilinçsiz veya bilinçli (çoğunlukla bilinçli) olarak verdiği kararlardır. Bugün dünya ekonomisinin silah ticareti üzerine kurulu olduğu bir gerçektir. Bu durumda teknolojinin asal görevlerinden biri de savaş endüstrisine hizmet etmektir. Haberleşme olanaklarının böylesine gelişmesinin kökeninde de aynı neden yatar. Kısacası varlığından rahatsız olunan sorunların sorumlusu, tek başına teknoloji değildir. Gelişmiş ülkeler teknolojiyi kendi jeopolitik stratejilerine göre geliştirmekte ve kullanmaktadır. Bir başka deyişle sorumlu, insanın kendisidir. Dolayısıyla sayısız meslek etiği, kendilerine özgü sorunlarla ilgileniyor izlenimi verse de, insanın seçme, yapma, yapabilmesine ilişkin temel sorun değişmeden kalmaktadır. Bir başka deyişle meslek etikleri, aynı temel problemin farklı biçimlerde karşımıza çıkmış halidir. İoanna Kuçuradi'nin şu sorusuna kulak vermek gerekir: “Doğa bilimcilerinin ve tıp doktorlarının araştırmalarını yaparken ve mesleklerini icra ederken karşılaştıkları etik sorunlar, insan etkinliklerinin diğer alanlarında ve genel olarak yaşamda karşılaşılan etik-değer sorunlarından – tekliklerinde farklıdırlar ama – tür olarak da farklı sorunlar mıdır? Yoksa bu sorunlar, bu sorunlarla ussal olarak doğrulanabilir bir biçimde başedebilmek ve belirli bir durumda kişinin ne yapması gerektiğine karar vermek için, ilgili bilimsel disiplinin bilgisini de gerektiren, aynı türden etik sorunlar mıdır? (Kuçuradi, 2000: 3)

II. BÖLÜM

1. İLETİŞİM NEDİR?

Kitle iletişiminin ne olduğu ve kitle iletişim araçlarının işlevine değinmeden önce iletişimin ne olduğuna kısaca değinmekte yarar vardır. İletişim sözcüğünün Latince kökenine bakıldığında, onun toplumsallaşma ile olan ilgisi ortaya çıkar. Communication'un kökeninde Latince “communis” sözcüğü vardır. “Communis”, communa, communicare, toplumsallaşmaya, ortak girişime işaret etmektedir. Bu nedenle iletişim toplumsal bir olgudur, insanın toplumsallaşma yetisinin bir dışa vurumudur. İletişim, insanın dil yetisinin bir işlevi olarak, toplumsal yaşamın en önemli, etkili düzenleyicisidir. Buradan hareketle iletişimin, toplum yaşamının bir diğer düzenleyicisi olan ahlak sisteminden de önce geldiği söylenebilir. Çünkü ahlaksallık ve ahlak kuralları da iletişimin bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. İletişimin bugün gelmiş olduğu en ileri nokta, teknolojik gelişmeye koşut olarak ortaya çıkan ve gelişen kitle iletişimidir. İletişime ilişkin çeşitli yaklaşımlar ve tanımlar vardır. “Simge, sözsellik, konuşma bakımından, düşüncenin, fikrin sözsel karşılıklı mübadelesi; anlama bakımından, iki kişinin birbirini anlaması, birbirine kendilerini anlatabilmesi; etkileşim, ilişkilene, toplumsal süreç bakımından biyolojik anlamda bile ortak edime olanak veren karşılıklı etkileşim” (Oskay, 2000: 309), tanımlardan sadece birkaçıdır. Simgesel etkileşim kuramına göre, simgesel etkileşim, yazı veya sözle söylenen kelimelerle gerçekleştirilir. “İletişim, gerçeğin üretildiği, tutulduğu, tamir edildiği ve dönüştürüldüğü sembolik süreçtir. Bu anlamda iletişim, bir mesajın bir göndericiden alıcıya transferi değil, insanlar arasında etkileşimden geçerek anlam üretimidir.” (Erdoğan, 2005: 36) Simgesel etkileşim kuramına göre insanlar, diğer insanlarla simgesel ilişki sayesinde iletişim kurar. Bu bağlamda iletişim, toplumu birleştiren bir güçtür. Çünkü, simgeleri anlamak için ortak bir anlamın olması gerekir.

İletişimin, insana özgü toplumsallaşma yetisinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Buradan hareketle dil (iletişim), düşünce, toplumsallaşma birbirleriyle yakın ilişkisi olan kavramlardır. Dil, düşünce, toplumsallaşma ilişkisi üzerinde duran

önemli bir isim, Vygotsky'dir. Vygotsky'nin görüşleri dil felsefesi bağlamında ele alınsa da, iletişimin doğası hakkında da farklı bir bakış açısı sunabilir. Vygotsky, dil-düşünce özdeşliğini savunan görüşten de, ikisini birbirinden ayıran görüşten (idealizm) de ayrılır. Toplumsal, tarihsel bilinç ve bilincin gelişmişliğine koşut olarak dil, düşünce ile karşılıklı etkileşim halindedir. Dil ve düşünce gelişimi ile bireyin toplumsal yaşamda etkin, bilinçli olabilmesi arasında doğrudan bir ilişki, etkileşim vardır. İletişimin olabilmesi, taraflar arasındaki anlam ortaklığına bağlıdır. Anlam ortaklığı ise ister istemez toplumsallığı gerektirmektedir. Bu sayede birey-toplum ilişkisi, iletişime dönüşmektedir. Vygotsky'nin vardığı sonuçlar bakımından biraz daha açıklayıcı olmak gerekirse, düşünce ve konuşma birbirlerinden ayrı olarak gelişirler. Konuşma söz konusu olduğunda anlamlık öncesi, düşünce söz konusu olduğunda dil öncesi bir aşama vardır. Birbirinden ayrı olan konuşma ve düşünce daha sonra kesişirler; düşünce sözelleşirken, konuşma da ussallaşır. Düşünce ve konuşmanın kesişiminde sözlü düşünce ortaya çıkar. Deneyler sonucunda Vygotsky Piaget'den farklı olarak sesli konuşmadan içinden konuşmaya geçiş olduğunu ve bu ikisinin arasında da benmerkezci konuşmanın ortaya çıktığını savunur. Dolayısıyla konuşmanın gelişimi toplumsaldan bireysele doğrudur. “Düşüncenin gelişmesi dil tarafından, yani düşüncenin dilsel araçları tarafından belirlenir. İçinden konuşmanın gelişmesi dış etkenlere bağlıdır.” (Vygotsky, 1998: 81) Düşünce doğuştan, doğal değildir; tarihsel-kültürel süreç tarafından belirlenmiştir. İnsan davranışı toplumun tarihiyle biçimlenir. Düşünce ve dil tarihsellikten, toplumsallıktan ayrı olarak anlaşılabilir. En kısa şekliyle böyle ifade edilebilecek olan Vygotsky'nin bu görüşü; iletişimdeki ve kitle iletişimindeki sorunların esasında toplumsal olduğunu, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin gözardı edilmemesi gerektiğini anlamaya yardımcı olabilir. Düşünce ve dilin, iletişimin asal bileşenleri olduğu düşünülecek olursa, Vygotsky'nin öncül olarak insanın toplumsallığını, toplumsal yaşama katılımını belirlemesinin, ayrıca da dil ile düşünce gelişimini toplumsal yaşama bağlamasının önemi fark edilebilir.

Kitle iletişimi ve her türlü iletişim kendini dilsel düzlemde ortaya koyar. Kitle iletişiminde ortaya çıkan sorunlar günlük yaşamın tekil olaylarında görünür kılınp sıradan hale gelse de, sorunun kaynağı toplumsal yaşamda birey-toplum ilişkisi,

bireyin kendini toplum içinde konumlandırışıdır. Toplumsal yaşam ise ekonomik, siyasal, kültürel boyutların iç içe geçtiği ve bireyin kendine ve dışdünyanın gerçekliğine anlam verme sürecini belirleyen varlık koşuludur. Bugün gelinen durumun (kitle iletişiminin) geçmişi, iletişimin geçmiştir; dolayısıyla insanın dil ve düşünme yetisinin geçmiştir. Teknolojik devrimle birlikte kitle iletişiminin ortaya çıkışı, beraberinde, örgütsel yapılar, hukuksal düzenlemeler ile mesleki ahlak kodlarını getirmiştir. Bu bağlamda Vygotsky'nin görüşleri toplumu, toplumsallaşmayı göz ardı etmemesi bakımından önemlidir. Ona göre insanı öncelikli olarak belirleyen, toplumdur; doğal ortama uyum ancak toplumla sağlanmaktadır. Dolayısıyla insanın dili, düşünceleri ancak başka insanlar sayesinde, toplumun etkisiyle ve bireyin de toplumu etkilemesiyle ortaya çıkmaktadır. Çünkü materyal ve kültürel etkilerle bilinç sürekli etkileşim, iletişim halindedir. Bilgi ve teknoloji de bu etkileşim ve iletişimin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Etkileşim, iletişim sürecinde toplumun ekonomik yapısı ve toplumsal yapı belirleyici öğelerdir. Kısaca ifade edilen bu düşünceden hareketle; bilincin de bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik yapıların karşılıklı etkileşimi içinde olduğu söylenebilir. Karşılıklı etkileşim, bireysel bilincin edilgin olmadığına işaret etmektedir. Bilinç, dışdünyayı değiştirmek amacıyla etkileme gücüne sahiptir. Bugün gelinen noktada iletişimi ve kitle iletişimini bir sorun alanı yapan da aslında budur. Etkin olma, değiştirme potansiyeline sahip olan bilincin, bu işlevini yerine getirip getiremediği tartışılır bir şeydir. İletişimin bir sonucu olan etkin bilinç, kitle iletişim araçlarınca adeta etkisiz hale getirilmektedir. Bu konuda genelleyici ifadeler kullanarak, iletişim araçlarını toptan olumsuzlamak doğru olmasa da, bu durumun da görmezden gelinemeyeceği ortadadır.

En bilinen ifadeyle iletişimin mesaj alma ve iletme sistemi olduğu söylenebilir. Mesaj (ileti), bir söz, yazı veya işaret olabilir. Mesajın ne olduğu, farklı yaklaşımlarda farklı içerikler kazanır. Mesaj, iletinin amacıdır. Eleştirel yaklaşıma göre, kapitalist sistemin kitle iletişiminde mesaj, haberde, televizyon programında, filmde vb.'de gizlidir. Başka bir deyişle kitle iletişiminde mesajın kendisi bir "mal"dır. Bu mesaj aynı zamanda haberin, programın, filmin içeriğidir. Dolayısıyla iletişimdeki temel, belirleyici unsur aslında mesaj değil, mesajın içine gizlenmiş "somut çıkarlar düzeni"dir. İletişim, kendi başına varolan bir nesne değildir. İletişim

insanlar aracılığıyla olur. Bu nedenle iletişimi anlamak için ilişkileri, çevreyi anlamak, bilmek gerekir. İnsan, sahip olduğu doğal araçlarla ve ürettiği araçlarla iletişimin hem üreticisi, hem de tüketicisidir. Üreten ve tüketen insan, ancak kendisiyle birlikte varolan iletişimin hem amacı hem de aracı konumundadır. İletişim; sesli, yazılı veya görüntülü mesajdan ibaret değildir. Daha açık bir ifadeyle iletişim, bu sayılanların kendisi değildir. İletişim, söyleyenin karşısında dinleyen, yazanın karşısında okuyanla ortaya çıkar. İletişimi olanaklı kılan sadece amaç ve amacın ifadesi değil, ifadenin ulaştığı insan veya insanlardır. İnsanın olduğu yerde ilişkiler vardır. İlişkinin amacı, iletişimi belirler. Diğer bir ifadeyle, ilişkinin amacı iletişimin amacıdır. Bu nedenle iletişim, birbirinden bağımsız ifadelerden oluşmaz. Bir şey söylememek bile aslında iletişimsizliğe işaret etmez; susmak da bir ifade biçimidir, bir tür iletişimdir.

Yaygın bir anlayışa göre iletişimin amacı, beklenen sonucu elde etmektir. Bu amaçla iletişim, enformasyon verir, ikna eder, öğretir, eğlendirir. İletişimin amacının ne olduğu kadar ne ürettiği de önemlidir. Bu soruya verilmiş farklı yanıtlar vardır. Aslında insanların ürettiği her şey, iletişim sayesinde üretilir. Dolayısıyla iletişim, insan yaşamına ilişkin her şeyi üretir. İnsanlararası ilişkiler, iletişimi doğururlar. İletişim de insan yaşamını üretir. Yaşamak, iletişimi zorunlu kılar, iletişim de yaşamayı, yani eylemde bulunmayı, üretmeyi somutlaştırır.

Yazılı, sözlü, görüntülü iletişim yalnız anlam yaratmakla kalmaz; içinde barındırdığı anlamla toplumdaki egemenlik ilişkilerini de düzenler. Dolayısıyla eleştirel yaklaşımda iletişim, anlam dünyasını oluşturan bir yapı olmasının ötesinde, hayatın kendisini üretir. Kısacası insan ilişkilerinin başat amaçlarından olan egemenlik, iktidar mücadelesini üretir.

2 . KİTLE İLETİŞİMİ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Bu bölümde kitle iletişimi ve kitle iletişim araçlarına ilişkin bazı yaklaşımlara değinilecektir. Ancak konuyla ilgili pek çok yaklaşım ve kuram bulunduğunu ve burada bunların hepsine birden değinmenin mümkün olamayacağını baştan belirtmek gerekir. Ayrıca üzerinde durulacak yaklaşımlarda da derinlikli bir tutum

beklenmemelidir. Sonuçta bu çalışmanın temel izleği, kitle iletişimi ve basının aksiyolojik yönüne vurgu yapmak ve kimi meslek etiklerinin işlevini sorgulamaktır. Ancak mercek altına alınan kitle iletişimi hakkında bugüne kadar söylenenlere değinmek de kaçınılmazdır. Bilindiği gibi kitle iletişimi bugüne kadar çeşitli bilim dalları içinde ele alınmıştır. Sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi bunların arasında sayılabilir. Ayrıca göstergebilim, fenomenoloji, sibernetik de kitle iletişimi ile ilgilenen alanlardır. Gerek iletişim, gerekse kitle iletişimi insanla ve toplumla olan doğrudan ilişkisi nedeniyle psikolojik, sosyolojik, siyasal, ekonomik, kültürel yaklaşımların konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

2. 1. Kitle İletişiminin Toplumsal Rolü ve Birey-Toplum İlişkisi Bağlamında Kitle İletişimi

Kitle iletişiminin ne olduğu ve tarihsel süreçteki gelişimi başlı başına bir çalışma konusudur. Dolayısıyla bu çalışmada ayrıntılı bir kitle iletişimi tarihi ve kitle iletişim kuramları üzerinde durmak mümkün değildir. Kitle iletişimine ilişkin çeşitli yaklaşımlar vardır. Bu çalışmanın bir amacı da, sorunlara sadece tek bir açıdan yaklaşmanın eksik bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla iletişim ve kitle iletişimindeki sorunlar toplumsal yapıdan soyutlanarak anlaşılabilir. Aksine, kitle iletişimindeki ve teknolojik gelişmelerden ayrı düşünülemez diğer alanlardaki sorunların temelinde yatan temel unsur, insanın kendisidir. İnsan ögesinin bu denli önemli olduğu bu bağlamda, başta eleştirel yaklaşım olmak üzere çeşitli yaklaşımlara değinilecektir.

Eleştirel görüşe göre kitle iletişimi ikili yapı gösteren bir örgüttür: Hem mal ve hizmetin reklamlar sayesinde satışını yapan ticari bir örgüt, hem de içinde yapılandığı sistemin ve dolayısıyla kendisinin propagandasını yapan, ideolojik, kültürel bir örgüttür. Bu bağlamda kitle iletişiminin temel duruşu her ne kadar bunu açık olarak sergilemese de; bilinç yönetimini sağlamak esastır. Kamusal alana egemen olan düzen içinde devletin –bugün buna devlet değil de hükümet demek daha doğrudur– propagandasını, özel sektörde ise serbest pazar propagandası

yapmaktır. Kitle iletişimi aynı zamanda reklam sayesinde mal ve hizmet satışı için toplumsal bilinç yönetimini elinde tutarak, toplumu yönlendirmektedir. Bu yönlendirme yalnızca mal, hizmet satışına yönelik değildir. Basının (medyanın) neyi haber yapıp yapmadığı, neleri gündeme taşıdığı ve bu konudaki tutumu da toplumsal yönlendirmeye dahildir. Kitle iletişim araçlarından topluma doğru sistemli bir mesaj akışı vardır. Bu akış, haber, eğlence vb. biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. İrfan Erdoğan, *İletişimi Anlamak* adlı eserinde Dallas Smythe'in görüşünü aktarmaktadır. “Smythe’e göre kitle iletişim araçları tekelci kapitalist sistemin bir buluşudur. Bu araçların amacı ‘sorunlar, değerler ve politikalar gündemini’ oluşturmaktır.” (Erdoğan, 2005: 313) Aynı eserde Thompson’ın görüşüne de yer verilmektedir. Thompson’a göre “kitle iletişimi, sembolik malların yaygın üretim ve dağıtımını gerektiren sosyal ilişkiler ve uygun kaynakların olmasını gerektirir. Kitle iletişimi sembolik biçimleri kopyalama ve çoğaltma özelliğine sahiptir.” (Erdoğan, 2005: 314) Böylece simgesel biçimlerin birer meta olduğu dile getirilmektedir.

Bu saptamalardan hareketle, insanların gerçeklik olarak algıladığı dünyanın aslında bir kurgu olduğu iddiası abartılı olmayacaktır. Bu bağlamda, küreselleşen dünyada bilgiye ulaşmanın kolaylığı ile elde edilenin bilgi olup olmadığı, sorgulanması gereken durumlara örnektir. Kitle iletişim araçlarının dünya çapında yaygın kullanımı, sanılanın aksine aslında bilgi olmayanı; bilgi gibi sunmaktadır. Dolayısıyla “bilgi toplumu çağı”ndan söz ederken, yanılsamayı fark etmek gerekmektedir. Dünyaya salınan bilgilerin kaynağı, kitle iletişim araçlarını oluşturan teknoloji ve sermayeye sahip olanlardır. Dolayısıyla bilginin niteliğini ve dolaşımını bu kaynak denetlemektedir. Kitle iletişim araçları bir yandan “-miş gibi” olanı bilgi olarak sunarken, bir yandan da kitlelerin “-miş gibi” olanı, sanıyı gerçeklik olarak algılaması için gerekli olan bilinç yönetimine aracılık etmektedir. Ancak varolanların gerçekliği üzerine düşünmek, kavramsal düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Kavramsal düşünme ise temellendirme yapan, derinlikli ve kapsamlı düşünmedir. Dolayısıyla içinde yaşamak zorunda olduğumuz sistemde varolanlara ilişkin, varolanların birbirleriyle olan ilişkilerine ilişkin kavramsal belirlemelerde bulunmak, istenen bir şey değildir. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarının yazılı,

görsel, işitsel yollardan insanları denetleme araçları olduğu ileri sürülebilir. Bu denetleme işlemi sistem açısından başarılı biçimde iş görmektedir. Çünkü bireyleri sistemle bütünleştirmenin en kolay yolu, kimlik oluşturma üzerinden geçmektedir. Birey kendisine sunulanları benimsediği takdirde kendisi olacağına inandırılmaktadır. Bu durumda insan kendi başına bir değer olmaktan çıkıp; kendine, sahip oldukları üzerinden değer atfeden bir varlığa dönüşür.

Görselliğin bu denli ön planda olması bir tesadüf değildir. Görselliğin baskın olduğu televizyon “insanları birbirine bağlayan, ortak bilinci oluşturan popüler kültürü” (Poyraz, 2002: 23) içermektedir. Poyraz, *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik* adlı eserinde televizyonun merkezileşmiş bir öykü anlatma sistemi olduğunu ve iletileriyle, sunduğu imajlarla her eve ortak bir mesaj yolladığını dile getirmektedir. Simgesel dünyanın en etkili, gösterişli şekilde işlev kazandığı yer, televizyondur. Aynı eserde yazar Gerbner’in bir saptamasına değinilmektedir: “Televizyon, tıpkı Amerikan okulları gibi amerikan sistemi için fonksiyonel açıdan okuryazar cahiller üretir. Halka neyi, nasıl tüketeceği öğretilir.” (Poyraz, 2002: 23) Gerbner’in vardığı sonuç, televizyonun insan düşüncesini demokratikleştirmediği; aksine siyasal, ekonomik, kültürel bağımlılığa neden olduğudur.

Kitle iletişim araçlarının yansıttığını öne sürdüğü gerçeklik; gerçekliğin çarpıtılmış, yeniden kurulmuş halidir. Dolayısıyla bireylerin varolanlar arasındaki ilişkilerin farkına varması, bilgi edinmesi güçleşmektedir. Varolanlar düzlemi ile ifade düzlemi arasındaki uyumsuzluk bilgi sorunu olduğu gibi, zamanla başlı başına bir etik sorun haline de gelmektedir. Gerçeklik olarak topluma sunulan egemen ideoloji, kitle iletişim araçlarını simgesel düzlemde etkin kılarak, ekonomi politikasını kendi çıkarı doğrultusunda güvenceye almaktadır. Eleştirel yaklaşıma göre kitle iletişim araçlarının işlevi, kendi seçtiği, kendi gördüğü gerçekleri iletme, iletilen gerçeklik, iletildiği andan itibaren yok olarak, yerini başkasına bırakmaktadır. Böylece sürekli olarak tek yönlü bir enformasyon akışı kendini göstermektedir. Bu tek taraflı ve değişken konulu enformasyon akışı, toplumsal bellek yitimine yol açmaktadır. Böylece toplumsal bilinç, kitle iletişim araçlarının

biçimlendirdiği bir “şey”e dönüştürülmektedir. Bu durum, kitle iletişim araçlarının yönlendirici (manipülatif) etkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu yönlendiricilik, bireyin kimliğini belirlemede bile etkindir. Bunun örnekleri popüler kültür ürünlerinde görülmektedir; kişiye neyi, nasıl yapması gerektiği öğretilerek, kişinin küresel pazarın bir parçası olması sağlanır. Bu süreçte birey, örnek gösterilen modele uyarak, kimliğine kavuşmakta, değişen dünyaya uyum sağladığını sanmaktadır. Bu bağlamda haber de, gerçek anlamda bilgilendirici olmaktan çok “eğlendirici, duygusal, çarpıcı, kolay anlaşılır, çabuk unutulur, kendi yorumunu içinde barındıran, sıkıcılıktan ve ciddilikten uzak bir anlam kazanmaktadır.” (Köse, 2004: 93)

Böylece bireyler kavramsal düzeyden uzaklaşmaktadırlar. Kavramsal bilgiyle yaşamak, olaylar, durumlar, düşünceler ve bunların dile aktarımı arasındaki ilişkiyi anlayabilmeyi talep eder. Oysa bugünün basını, bireylerin kısa süreli bellekleri üzerinden iş görmektedir. Böylece eleştirel, sorgulayıcı zemin ortadan kalkmaktadır. Bu durum, önemli ulusal sorunların perdelenmesine ve toplumun politika dışı bir topluluğa dönüşmesine yol açmaktadır. Baudrillard’a göre iletilerin sistematik olarak arka arkaya gelmesi yoluyla tarihin ve önemsiz günlük haberlerin, olayın ve gösterinin, enformasyon ve reklamın gösterge düzeyinde eşdeğer olduğu dayatılmaktadır. Dolayısıyla gerçek ile kurgunun birbirine karıştığı öne sürülebilir. İletişim aracı dünyayı kendine göre kesip bölerek, yorumlamakta ve bunu dayatmaktadır. Baudrillard’a göre “tv.nin aracılık ettiği şey, teknik örgütlenmesi yoluyla kolayca görselleştirilebilir, kesilebilir ve imgelerde okunabilir bir dünya fikridir. Tv.nin imgeleri, orada yer almayan bir dünyanın üst dili olmak istemektedir.” (Baudrillard, 2004: 155) İmgelerin tüketimi “bir okuma sistemi emperyalizmine” işaret etmektedir. Buradan hareketle, yalnızca okunmuş olan varılmaktadır. Dolayısıyla dünyanın gerçekliği değil, “okuma sisteminin” kendi içindeki tutarlılığıdır önemli olan. Baudrillard’ın “okuma sistemi”, sistemin kendi tutarlılığını toplumlara benimsetmenin en etkili aracıdır.

Kitle iletişimini dünyanın başat dinamiğini oluşturan küreselleşme olgusundan koparamayız. Dikkat edilecek olursa yaygın söylem küreselleşme üzerinedir, küresellik değil. Küreselleşme deyince, bu durumda küreselleştiren bir

şeyler olmalıdır. Olgular insandan bağımsız düşünülmemeyeceğine göre, küreselleştiren bir özne olmalıdır. Bu özne üreten, kullanan ve dönüştürendir. Küresellik ise evrenselliğe daha yakın bir anlam ifade etmektedir. Bir taraftan küreselleşmeden söz edilirken, bir taraftan da yerelliklerin, etnisitenin yüceltilmesi söz konusudur. Tüm bu gelişmelerin arkasında (ne türden bir gelişme olduğu sorgulanabilir) insanın salt ekonomik bir varlığa dönüştürülmesi yatmaktadır. Kısacası, içinde yaşadığımız dünyayı böylesine sorunlu kılan, sanki insandan bağımsız bir şeymişçesine dünyanın kendisini etik bir problem alanı kılan şeyin temelinde, bu indirgenmiş insan anlayışı yatmaktadır. Nitekim Hüseyin Özel, “*Globalleşme Çağında İnsan Hakları*” adlı makalesinde bununla ilgili olarak Polanyi’nin görüşlerine değinmektedir. Hüseyin Özel, Polanyi’nin emek ve sermayenin metalaştırılması sürecini, insanlıktan çıkarma süreci olarak tanımlamaktadır. “Piyasa sisteminde insanlar, kendilerini insan yapan özelliklerinden kopararak, ters bir yaşam sürmeye zorlanırlar ve bu yüzden de piyasa sistemi, Rotstein’in yerinde deyişle, bireyin yapay, dışsallaşmış varlığını ya da kör ve karanlık alter egosunu temsil etmektedir.” (Özel, 1999: 255) Bireyleri atomize hale getiren piyasa sistemi insanı salt ekonomik bir varlığa indirgeyerek, ekonomik alanı ahlaksallıktan koparmaktadır.

Piyasa ekonomisinin egemenliği karşısında yerellikler, azınlık hakları yine piyasanın kendisi tarafından, kendi çıkarına yönelik olarak yüceltilmektedir. Küreselleşme ile yerelliğin geriliminde, kendi başına bir değer olarak insan göz ardı edilmektedir. Daha da tehlikeli olan, yerelliklerin insan hakları kılıfı altında sürekli bir problem alanı haline getirilmesidir. Böylece grup hakları, etnik kimlik, insan olmanın önüne geçmektedir. Bu noktada çokkültürcülük, etnik kimlik, ulus bilincinin ve birey bilincinin oluşumunu engellemektedir. Serbest piyasa ekonomisi, küreselleşme, çokkültürcülük, insan hakları birbirinden ayrı konular gibi görünseler de aslında birbirleriyle olan ilişkileri içinde ele alındıkları takdirde doğru biçimde değerlendirilebilirler. İnsan haklarına ilişkin yasaların aslında etik ilkeler olduğunu göz önüne alırsak, felsefeye düşen görevin önemi daha iyi kavranabilir. İnsan hakları, demokrasi vb. kavramlar dünyayı daha yaşanır kılmak, sorunlara çözüm getirmek amacıyla tartışılmakta, pratiğe aktarılmak istenmektedir. Oysa durum

bunun aksini göstermektedir. Belirsizlikleriyle karşımıza çıkan bu kavramların içeriğini doldurmakta karşılaşılan zorluklar, pratikte işleri daha da karmaşık hale getirmekte, uluslararası düzlemde çifte standart olarak nitelenebilecek durumlara neden olmaktadır. Kavramların asıl ortaya çıkış nedenleri gözardı edilerek, dünya daha da sorunlu hale getirilmektedir. Serbest pazar ekonomisi, neoliberalist söylem, ekonomik özgürlüğü öncelikli kılarken; özgürlük ve temel hakları sorunlu kavramlar haline getirmektedir. Çünkü haklar ve özgürlükler arasındaki farklar gözardı edilmektedir. Dolayısıyla kitle iletişimi sorunları, kitle iletişiminin sorunları olmasının ötesinde dünyanın, toplumsal yaşamın sorunlarıdır. Küreselleşme sürecinde olduğu söylenen dünyada, iletişim araçlarına erişilebilirlik yaygınlaştığı halde, iletişimin niteliği tartışılmakta, hatta iletişimsizlikten söz edilmektedir.

Kitle iletişiminin toplumdaki rolüne ilişkin olarak Ünsal Oskay'ın "*Düşlerimiz De Özgürlüğünü Yitirebilir*" adlı makalesi aydınlatıcı bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ İçinde yaşanmakta olunan dünyada, insanın düşleri de aslında kitle iletişim araçlarının sunduğu, benimsettiği yaşam kalıplarından öteye gidemez hale gelmiştir. Bu metinde de öncelikle insanın düşleri ile Viktoryen etik arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Günümüz etiğinin (toplumsal yaşama ilişkin kodlar anlamında) ilk örneği olan Viktoryen etik, mutluluğu ötelemek üzerine kuruludur. İnsanın görevleri önceliklidir; görev, insanın doğasının da ötesine geçmiştir. Dolayısıyla görev için yaşanan hayatlar söz konusudur. Birey, toplumun belirlemiş olduğu doğruları gerçekleştirmek için kendi kendinin bekçisidir. Günümüzde ise "hepten irrasyonel, sınanması mümkün olmayan bir şanslı olma, gözünü açma, köşeyi dönme, kendi kuralını kendi koyma anlayışına varılmış bulunuyor." (Oskay, 2005: 215)

Bu anlayış, egemen konumdakilerin kendi arasında işlediği gibi, aşağıdan yukarıya çıkmaya çalışanlar arasında daha da şiddetli işlemektedir. İşte sorun da kendini bu noktada iyice belli etmektedir. Bir diğer deyişle insanın düşleri, içinde bulunduğu koşulları reddetmeye dayanan bir çözüm arayışının değil; kabullenmeye, kendini kurtarmaya dayanan bir arayışın ifadesi olmaktadır. Bu durumun kendini en

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

açık olarak gösterdiği yer de, kitle iletişim araçlarının sunduğu eğlence programları, televizyon dizileri vb. ürünlerdir. Bu ürünlerin kendisi birer düş olarak insanın önüne getirilir. Kitle iletişim araçlarınca üretilen eğlence endüstrisi, günlük hayatın egemen yaşam anlayışının tekrarını bir ürün olarak insanın karşısına koymaktadır. İzleyici de bu ürünlerin (düşlerin) tüketicisidir. Ne var ki bu düşlerin niteliği tartışılmamaktadır. Bu nedenle insan aklının yapıcı bileşenlerinden olan düş görme yetisi, sıradanlaşmakta ve anlamını yitirmektedir. Yalın bir anlatımla düş görmek, yaşanan gerçekliğin, dışdünyayı algılayışın ötesine geçmektir. Ancak gözden kaçmaması gereken bir nokta vardır: Dışdünyanın, varolanın gerçekliği ile gerçekçiliği farklı şeylerdir. Gerçeklik, onu düşünen öznenen bağımsız olmasına karşılık; gerçekçilik, öznenin gerçekliği kavramasına ilişkindir. Dolayısıyla gerçekçilik, bireyden bireye değişebilir. Varolan gerçektir ama onun gerçekçi olduğunu ifade etmek yanıltıcıdır. Çünkü bunu dile getirmek aynı zamanda varolan olumsuz durumların, edimlerin sürekliliğine zemin hazırlar. Böylelikle düzenin devamı güvence altına alınmış olur. Düş görme ise, dışdünyada yaşanan gerçekliğin kabul edilmeyerek, gerçekliğe yeni bir anlam verilmesidir. Ne var ki düşler gerçekliğe yeniden anlam vermenin ifadesi olmaktan çıkıp; gündelik yaşamın bir devamı haline gelmektedir. Dolayısıyla düş görme yetisi değişime değil, varolan düzenin devamına hizmet eder niteliktedir. Kitle iletişim araçları insanın günlük yaşamı bir yana, düşlerinin de belirleyicisi olmaktadır. Diğer bir ifadeyle kitle iletişim araçları insan bilincini her yönden etkilemekte; bilinç-eylem ilişkisinin farkına varmayı engellemektedir. Buradan şu sonuca varılabilir ki, kitle iletişiminin tek tek bireyler ve dolayısıyla toplum üzerindeki etkisi, “şimdi”yi olduğu gibi geleceği de etkilemekte ve belirlemektedir. Çünkü insanın düş görme yetisi, geleceği belirleme yetisinin ilk adımıdır.

Bu bölümde ayrıca Vygotsky'nin dil-düşünce gelişimiyle ilgili olarak varmış olduğu toplumsal yaşam ekseninden hareketle, iletişim sorunlarının toplumsal yaşama katılım sorunuyla olan ilişkisi üzerinde durulacak ve Halloran ile Nordenstreng'in görüşlerine yer verilecektir.

Halloran, iletişim sorunlarının temelini toplumsal iletişimsizlikte görmektedir. Halloran için kitle iletişim araçlarının etkinliği salt teknolojiyle, aracın

kendisiyle ilişkilendirilemez. Halloran; iletişim araçlarının verdiği ileti, içerik ve araçları kullananların örgütlenme yapısı üzerinde durur. Halloran'a göre kitle iletişim araçları eğitilmiş, egemen kültürle uyumlu bir azınlığın elindedir ve azınlıktan farklı olan çoğunluğa hitap etmek üzere kullanılmaktadır. Durum böyle olunca ortaya bir anlam verme sorunu çıkmaktadır. Soruna çözüm getirmek için sürece dahil edilen sosyal bilimciler meslekten olanlarla aynı kodları paylaştıkları için ortaya konan sonuç, alıcı kitlenin iletileri anlamadığıdır. Halloran'a göre söz konusu olan şey, iletiye yüklenen farklı anlamlardır. Farklı anlamlandırmanın nedeni de toplumsal sınıflar arasındaki kültürel farklılıktır. Toplumsal sınıflar arasındaki yaşam deneyimlerinin farklılığı yanında asıl önemli olan düşünsel farklılıktır. Düşünsel farklılık kendini dilde, ifade yeteneğinde de göstermektedir. Sorun; iletinin, simgenin toplumun değişik alt kültürlerinde ortak anlama sahip olan birincil düzeyi ile farklı anlamlara sahip olan ikincil düzeyi arasında ortaya çıkmaktadır. Egemen olan kültürün varolan alt kültürlerle göre ileti hazırlanması, farklı kodlamalarda bulunması olumlu sonuç vermemektedir. Egemen kültür, kitle iletişim araçları ile alt kültürleri tamamen ele geçirmese de, özgünlüklerini ortadan kaldıracak kadar içlerine sızmıştır. Dolayısıyla alt kültürlerle gönderilen iletiler beklenenden farklı sonuçlar verebilmektedir.

Kitle iletişim araçlarının ve özelden televizyonun, içinde bulunduğu bu durum karşısında toplum önündeki konumunu yitirmemesi üzerinde durmaktadır Halloran. Kitle iletişim aracı sahiplerinin iletişim sorunlarını anlamaya yönelik ilgileri önemlidir, çünkü bu ilginin nedeni toplumsal denetimi, egemenliği sağlamaya yöneliktir. Bunun yolu da insanların algılama ve anlamlandırma süreçlerini istenen yönde şekillendirmekten geçmektedir. Çeşitli çözüm önerilerine değinen Halloran sonuçta, kitle iletişim alanında çalışanların bir biçimde yine egemen kültürün yönlendirmesinde olduğu yargısına varır. Son olarak önerdiği çözüm, kitlelerin iletişim sürecine esaslı biçimde katılması, iletişim araçlarının yapısal ve işlevsel değişimi ile bildiren-alıcı ilişkisinin değişmesi ve bildiren ile alıcının aynı kesimden gelmesine zemin hazırlanmasıdır.

Nordenstreng de toplum–kitle iletişim araçları (özellikle televizyon) arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır. Nordenstreng’e göre de iletinin anlaşılma düzeyi, alıcı kitledeki bireylerin ortak yaşam deneyimleriyle ilgilidir. Dolayısıyla kitle iletişimde üzerinde durulması gereken asıl nokta, toplumsal–ekonomik yapı, yaşam koşullarının niteliğidir. Nordenstreng’e göre kitle iletişimi, bireyin içinde yaşadığı çevre hakkında bilgilenmesine hizmet eder. Dışdünyanın bilgisine sahip olmak insan için temel bir gereksinimdir ve bilgilenme, algısal, anlaksal süreçler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun sonucunda bireyde kendine ait bir dünya görüşü oluşmaktadır. Her algılama bireysel dünya görüşü içinde anlam kazanır. Dışdünyadan gelen yeni uyarıların çokluğu ve sürekliliği karşısında insan yeni uyarılara, önceki birikimi bozmayacak şekilde anlam vermeye başlar. Yeni uyarıların sürekliliği bireyde, dışdünyaya karşı, değişimin getirmekte olduğu bir güvensizlik duygusu oluşturmaktadır.

Kitle iletişim araçları, insanın yaşam ortamının sınırlarını kırmaları nedeniyle, insanın içine düştüğü durumu daha yoğun yaşamasına yol açar. Kitle iletişim araçlarının insanı algısal sınırlarının ötesine taşınması, insanın yabancılaşma bilincini açığa çıkarmaya, insanı bu yönde bilgilendirmeye yönlendirebilir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, insanın toplumsal yaşama katılım sürecinde varoluş bilincini oluşturmaya katkı sağlayabilir. Ancak iletişim araçları bu olasılığa karşın, böyle bir politika izlememektedir. İnsanların kitle iletişim araçlarının iletilerini anlayamamasının nedeni, toplumsal yaşama katılmamalarıdır. Dolayısıyla sorunlar karşısında kendi düşüncelerini ifade etme olanağına sahip olamamakta ve dinleyici olmaktan öteye gidememektedirler. Nordenstreng’in önemle belirttiği şey, sorunun kitle iletişim aracı–toplum ilişkisinden de öteye, birey–toplum ilişkisi ve bireyin toplumsal yaşama katılım sorunu olduğudur.

Toplumsallığın önemini daha iyi kavramak için konuyla ilgili düşünceleri daha sonraya bırakarak, öncelikle teknolojik belirleyicilik yaklaşımına değinmek daha doğru olacaktır.

2. 2. Teknolojik Belirleyicilik Yaklaşımı

Kitle iletişimine ilişkin çok sayıdaki yaklaşımdan, üzerinde durulması gereken bir tanesi teknolojik belirlenimciliktir. Çünkü bugün dünya sorunlarıyla yüzleşirken; sorunların kaynağını görememek de bir sorun haline gelmektedir. Bunun nedeni, sorunu tek bir varolana bağlama yanılığsıdır. Nitekim bugün etik problem alanları olarak belirlenen ve meslek etikleri adıyla sorunsallaştırılan genetik, kitle iletişimi, ekoloji, vb. üzerinde durulurken; teknoloji asal suçlu ilan edilmektedir. Bugün gelinen noktada, teknolojinin insan yaşamı ve dünyanın gidişatındaki belirleyici rolü gözardı edilemez. Ancak, teknolojiyi insandan bağımsız, kendi başına ilerleyen bir aktör olarak görmek, eksik ve hatalı bir tutumdur. Teknolojiyi üreten, teknolojinin bilgisine sahip olan, bilgiye pratik işlevsellik kazandıran, bilgiyi kullanan, insanın kendisidir. Teknolojik bilgiyi ne amaçla kullanacağına karar veren de insandır. Kitle iletişiminde de aynı bakış açısıyla karşılaşılmaktadır. Teknolojik gelişmeden, teknolojik örgütlenmeden ayrı düşünülemeyen kitle iletişimini bir sorun alanı olarak ele alırken, teknolojiyi belirleyici tek unsur olarak görmek, çözüm arayışlarını çıkmaza sokmaktadır. Bu bağlamda, kitle iletişim kuramları tarihinde teknolojik belirlenimcilik yaklaşımına değinmek yararlı olacaktır.

Teknolojik belirlenimcilik, kitle iletişim teknolojisinin bireyin düşünce, his ve eylemlerini, dolayısıyla toplumun işleyiş tarzını biçimlendirdiğini savunur. Teknolojik belirlenimcilik denince öncelikle McLuhan'ın adı anılsa da, Harold Innis'in de bu yönde çalışmaları vardır. Innis, toplumsal örgütlenmedeki değişimin kaynağı ve toplumsal istikrar üzerinde durur. Innis'e göre toplumsal değişim, teknolojiyle ilgilidir. Teknolojik yenilikler, değişimin nedeni ve belirleyicisidir. Teknolojik araçlar nasıl insanın fiziksel olanaklarını arttırma girişiminin ürünü iseler, iletişim teknolojisi de bilinç ve düşüncenin devamıdır. Teknolojik yeniliklerin toplumu etkilemesi, rekabet temeline dayanır; toplumda yeni iletişim teknolojilerini elde etmeye yönelik rekabet yaşanmaktadır. Bilinç–iletişim ilişkisi, toplumsal örgütlenme ekseninde ortaya konur. Toplumsal örgütlenmenin içinde ortaya çıkan bilincin denetimi, iletişimin denetimiyle mümkün olur. İletişimi denetlemek, bilinci

ve toplumu denetlemek anlamına gelir. Dolayısıyla toplumsal egemenlik iletişim araçlarının denetimini gerektirir.

Yeni teknolojiler ve yeni araçlar ise toplumda yeni oluşumlara, toplumsal değişime neden olur. Toplumsal alanda güçlenmek için yeni teknolojiler aranır. Innis ayrıca bilgi tekeline de değinerek, bunu yazılı gelenek ile sözlü gelenek arasındaki zıtlığa bağlar. Konuşma kaynaklı sözlü gelenek, tarihsel boyutta anlamlı olayların seçimi ve kuşaktan kuşağa aktarımıdır. Bu anlamda sözlü gelenek, geçmiş ile şimdi arasında köprü kurarak, toplumsal birliği sağlar. “Sözlü gelenekler ve zaman yanlısı araçlar kutsal bir geleneğe dayanan bir kültürün büyümesine izin verir. Bu kültür ortaklaşa kabul edilen tutumlar ve değerlerin paylaşılmasındaki oybirliğini sağlar, ahlak ve metafiziği uygarlığın ortasına koyar.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 141)

Yazılı gelenek ise sözlü geleneğe zıt olarak, şimdi-gelecek çizgisinde yol alır. Dolayısıyla moral bilgi yerini bilime bırakır. “Yazılı gelenekte bilgi meşru olarak tanımlanma veya geçerli olmak için teknik, laik ve gelecek yönelimli olmak zorundadır. Çağdaş Batı tarihi, iletişimin egemenliğinin ve basın üzerinde kurulmuş bilgi tekelinin tarihidir.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 142) Teknolojik gelişmeyle başat giden basının gelişimiyle kilisenin tekeli sarsılırken, laik toplum yapısı ortaya çıktı. Otorite el değiştirerek dinden devlete geçerken, bilginin kaynağı da din değil bilim oldu.

McLuhan ise iletişim teknolojisinin insan duyuları üzerindeki etkisine değinir. McLuhan’ın görüşleri aslında iki döneme ayrılabilir. İlk dönemde teknolojiyi tamamen olumlu bir belirleyici olarak göstererek, onu insan yaşamının başat unsuru kılmıştır. İkinci dönemde ise, bu defa teknolojiyle çevrelenmiş insanın kişiliğini, tinselliğini kaybetme noktasına geldiğini savunmaktadır. Modern bilimler insan değerlerini yok sayıp maddiyatı asal kılarak, toplumu yalnızlaştırmakta ve çaresizleştirmektedir. Bu durum karşısında toplumun büyük kesimi dışdünyanın gerçekliğinden uzaklaşmaya çalışırken, sistemin sürekliliği için gerekli bilgilere sahip azınlık bu geniş kitleden ayrılmakta ve “çağdaş toplumlarda artmakta olan

vülgerleşme ve eblehleşmenin, ancak bu azınlık dışında kalabilmektedir.” (Oskay, 2000: 209)

McLuhan, insanın yaşarken kullandığı her aracın insanın bir uzantısı olduğunu öne sürer. McLuhan’ın en etkin görüşü ise, aracın ileti olduğudur. (“Araç iletidir.”) Toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ortamı belirleyen, iletişim aracının (televizyonun) bireyin psikolojisine etkisidir. Araçlar içeriklerinden bağımsız olarak etkileme gücüne sahiptir. Dolayısıyla McLuhan’a göre içerik, araçtan ayrı bir başka araç olarak insanın karşısındadır. Duyusal etkilenimden hareket eden McLuhan’a göre “iletişim araçları kişilere duyularla ilgili belli ilişkileri yerleştirir, sabitleştirir ve böylece toplumun dünya görüşünü belirler.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 147)

Yeni bir teknolojinin eskisini kullanılmaz kılması, belli bazı duyuların da kullanılmamasını beraberinde getirir. McLuhan’ın bu görüşü, günümüzün kitle iletişim araçları ve bunlardaki gelişme göz önüne alındığında bir miktar doğruluk payı içermektedir. Ancak bir aracın hitap ettiği duyu algısının tamamen ortadan kalkması söz konusu olamaz. Bugün hâlâ insanlar konuşuyor, dinliyor, yazıyor, yazışıyor, okuyor; teknoloji ne kadar ilerlese de kitap alıp okumaya, televizyona rağmen tiyatroya gitmeye devam ediyor.

McLuhan görüşlerini açıklarken mekanik çağ ve elektronik çağı olmak üzere iki çağdan söz etmektedir. Yazılı iletişim mekanik çağa işaret etmektedir. Bu çağın belirleyicisi, farklı mekânlarda gerçekleşen uzmanlaşmadır. Elektronik çağ denen dönemde ise uzmanlaşma ve dünyayı ‘evrensel bir köye’ dönüştüren işbölümü vardır. Mekanik çağın aksine, insanlar birbirlerinden kopuk değil birbirleriyle ilişki içindedirler. Mekanik çağdan elektronik çağa geçiş, bireycilikten toplumsallaşmaya geçiştir. McLuhan’ın evrensel köy tanımı onun teknolojik belirlenimciliğinin iyimser olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. McLuhan’ın sözünü ettiği mekanik ve elektronik çağ sanayi toplumu ve sanayi sonrası topluma denk gelmektedir. Dolayısıyla değişim, toplumsal yapılar arası ilişkilerden soyutlanarak açıklanamaz.

McLuhan’ın teknolojik belirlenimcilik yaklaşımının sorunlu noktası da burada ortaya çıkmaktadır. Bireyci uzmanlaşmadan, toplumsal karşılıklı ilişkiye

dayalı uzmanlaşmaya geçişte, insanlararası iletişimde toplumsal yapıyı temele almadan, teknolojik gelişmenin asal belirleyici olduğunu savunmak eksik bir bakış açısının sonucudur. McLuhan'a göre mekanik çağın tek yanlı enformasyonu, elektronik çağda yerini toplumsal alt sistemler arasındaki çift yanlı enformasyona bırakmaktadır. Birbirlerini etkileyen alt sistemlerin birbirleriyle olan ilişkileri sayesinde varolan sorunlar çözümlenebilir hale gelmektedir. Bu çağın iletişim araçları toplumun bireylerini birbirinden uzak tutarken aynı zamanda da toplumsal bir bütün oluşturmaktadır. Televizyon bu araçların en etkilisidir.

İletişim araçları söz konusu olunca McLuhan araçları sıcak ve soğuk olmak üzere ikiye ayırır. Sıcak araç, alıcıya, izleyiciye dış gerçekliği olduğu gibi sunar; izleyicinin ayrıca bir şey yapmasını gerektirmez. Soğuk araç ise izleyicinin katılımını gerektirir, izleyici kendi hayal ve tasvir etme gücünü kullanmalıdır. Ancak McLuhan bu hayalgücünü tamamen duyuşal, merkezi sinir sistemiyle ilgili bir şey olarak göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu hayalgücünün tasarıma yönelik bir anlamı bulunmamaktadır. Duyuları, merkezi sinir sistemini temele alıp; teknolojinin toplumsal sistem, toplumsal yaşam ile olan ilgisini görmemesi McLuhan'ın görüşlerini etkisiz kılmaktadır. McLuhan teknolojiyi bilincin, değişimin, yabancılaşmanın belirleyicisi olarak gösterirken, toplumsal yapının işleyişini, toplumsal yapıdaki ilişkileri hesaba katmamaktadır.

Günümüze daha yakın olan Baudrillard'ın adı önceki bölümde anılsa da, dikkatli okunduğunda Baudrillard'ın izleyiciyi iletişim aracından gelen her iletiyi sorgulamadan kabul eden, anlama ve mücadele gücünden yoksun, pasif konuma getiren görüşü, onu teknolojik belirleyiciliğin bir sürdürücüsü haline getirmektedir.

2. 3. Kitle İletişimi ve Siyasal Ekonomi

Kitle iletişiminin siyasal ekonomiyle olan ilgisine değinmeden önce siyasal ekonominin anlamını ortaya koymak gerekmektedir. Klasik siyasal ekonominin ekonomik boyutuna ilişkin teoriler Adam Smith, D. Ricardo, A. Marshall tarafından geliştirilmiştir. Siyasal boyut ise “toplumlardaki kurumlar ve güç ilişkilerini ve bunların gereksinimlerimizi tanımlamamızı ve karşılammamızı nasıl etkiledikleri” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 268) ile ilgilenir. Siyasal ekonominin belirleyici özelliği, ekonomik yapı ile toplumsal yapıyı birbiriyle ilişkilendirmesidir. Varolan dengesiz yapıyı oluşturan güç ilişkileri, toplumun kurumlarını siyasal kılmaktadır. Bu durumda ne ekonomi, ne toplum, ne de siyaset kendi başlarına açıklanabilirler. Bu bağlamda kitle iletişimi de önemli bir yere sahiptir.

Siyasal ekonomi, konusunu tarihselliği içinde ele alır. Üretim, dağıtım ve değişim tarihsel koşullar tarafından belirlenir. Bu nedenle siyasal ekonomi yaklaşımı kitle iletişimi üzerinde dururken; öncelikle tarihsel gelişim sürecinde üretim ilişkileriyle olan ilgisi çerçevesinde konusunu ele alır. Daha sonra kitle iletişiminin yapılanma biçimi, ürünleri, ürün-tüketici ilişkileri üzerinde durur. Siyasal ekonomi, teknolojik belirleyicilik teorisinin tersine, insanı, toplumu ve bunların da ötesinde uluslararası ekonomi-politiği merkeze alır. Siyasal ekonominin konuyu küresel boyutta ele alması, onun sistemi anlamaya çalıştığını gösterir. “Siyasal ekonomiye göre insanların içinde varolduğu sosyal ilişkiler yapısı, insanların anlamlar veya sembolik biçimler alışverişiyle sürdürülür.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 269) Medya incelemeleri aynı zamanda “toplumsal üretim, devir, artık değer gaspı süreçlerini” inceler. Dolayısıyla siyasal ekonomi kitle iletişiminin üretim ilişkileri üzerinde durduğu gibi, “örgütsel yapı, tekelleşme, çalışma politikaları” gibi konulara da değinir. Konuyu küresel boyutta ele almak, teknolojinin uluslararası düzlemde aktarımı; teknolojiyle birlikte kültürel ürünlerin aktarımı üzerinde durmayı da gerektirir. Siyasal ekonomi yaklaşımı, teknoloji üreticisi olan güç sahiplerinin ürettikleri teknolojiyi diğer ülkelere aktarırken beraberinde kendi ekonomik yapısına hizmet edecek değerler sistemini de transfer ettiğini savunur. Uluslararası pazarda teknolojiyle birlikte kültür de tek yönlü olarak akmaktadır. Siyasal ekonomi

yaklaşımının temel özelliği, ideolojik yapıyı bağımsız bir belirleyici olarak görmemesidir. Kapitalist düzende, iletişim de dahil üretilen herşey ekonomiyle, pazarın işleyişiyle ilgilidir. Kitle iletişim araçları bu düzeni olağan göstermenin, ussallaştırmanın birer aracıdır. Bu araçlar işleyişlerini sürdürürken yönlendirmeci, yayılmacı karakterlerini topluma olduğu gibi yansıtmazlar.

Kitle iletişim araçlarının bağımsız hareket eden aktörler olduğunu savunmak, yüzleşilmek zorunda kalınan sorunlar karşısında tüm sorumluluğu bu araçlara yüklemek anlamına gelmektedir. Bu durum beraberinde bu araçları okuyan, izleyen, dinleyenlerin de suçlu ilan edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla çarpıtılmış bir ahlaksallık içinde sorunların sorumlusu bulunmakta; ama hiçbir şey değişmemektedir. Bireysel ahlaksallığın kaynağı da, sistemi taşıyan toplumsal örgütlenmenin işleyiştir.

Siyasal ekonominin üzerinde durduğu konulardan biri de teknolojinin sunumudur. Kapitalist sistemde “teknoloji ideoloji olarak reddedilir ve ideolojinin sonu olarak anlamlandırılır.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 273) Teknolojinin ideolojilerin üzerinde konumlandırılması, kapitalizmin sürekliliğini güvenceye alma çabasının bir ürünü olarak karşımızdadır. Böylece kapitalist sistem kendini bir ideoloji olarak değil, gerçekçi bir düzen olarak sunmaktadır. Siyasal ekonomi, teknolojinin tarafsız olamayacağını, toplumsal yarar için uygulansa bile bunun aslında sistemin amacıyla örtüşür nitelikte olduğunu savunmaktadır. Kapitalist sistemdeki tüm etkinlikler kârı koruma ve arttırmaya yöneliktir. Sistemin egemenleri iletişim araçlarını kullanarak kendi varoluş koşullarını sürdürmek isterler.

Siyasal ekonomide mülkiyet ve denetim birbirlerine bağlıdır. Pozitivist-deneyci okul bunun üzerinde dururken, mülkiyet ve denetimin ayrıldığını öne sürmekteydi. Pozitivist-deneycilere göre şirketlerin kaynak arayışı beraberinde ortak sayısının artışı getirmektedir. Dolayısıyla kurucu aile şirketi yerini bölünmüş mülkiyet bütünü olan bir yapıya bırakmaktadır. İşletme denetimini de “elit profesyoneller” üstlenmektedir. Kısacası üretim araçlarının sahipliği arka plana itilmektedir. Ancak pozitivist-deneyci okulun bu görüşü, kanıtlanmasının zorluğu

nedeniyle tartışılır bir görüş olmuştur. Bu görüşün aksine, iletişim şirketlerinin kurucu ailelerinin denetimi ve yönetimi elinde tutan paya sahip olduğu görüşü gündeme gelmiştir. Üretim aracına sahip olmak, denetimi kontrol etmek anlamına gelmektedir. “Sahipliğin tekelleşmesi, genişleyen birbirine kenetli şirket paydaşlığı ve yönetimdeki etkinlik, çeşitli sanayi ve finans kapital sektörleri arasında çıkar bağıllığı ve ortaklığını sürdürmeye yardım eder.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 274) Mülkiyet ve denetime ilişkin çalışmaları olan Murdock ve Golding, kapitalist sistemde kitle iletişimi denetimini ikiye ayırırlar. Kaynak denetimi denen denetim, genel politika ve stratejiyi belirleyen amaçları; şirket genişlemesinin, işçi çıkarma kararlarının, yatırım araçlarının denetimini içerir. Kaynak denetiminin bu ayrıntılı niteliğine karşılık, işlev denetimi ise kaynak kullanımına ilişkin politikaların pratiğiyle ilgilidir. Kaynak denetimi şirketin yasal sahiplerindedir, dolayısıyla stratejiyi belirleyen, yasal sahiplerdir. En büyük ve etkin paya sahip olan ekonomik sahipler, politikayı belirleyen yöneticileri de belirlerler. Yasal sahiplik geniş bir dağılıma sahip olduğu halde, ekonomik sahiplik sınırlı sayıda insana aittir. Murdock’un denetimle ilgili en önemli saptaması, denetimin toplumsal bir ilişki olduğudur. Daha açıklayıcı olmak gerekirse, denetim kendi başına ekonomik sahipliğin nicel boyutuna bağlı değildir. Şirketin diğer paydaşlarının etkileşimi ve etkisi gözardı edilemez. Dolayısıyla denetimde söz konusu olan, ekonomik sahiplik ve etkinliğin yanı sıra ilişkiler dengesidir.

Kitle iletişim sektöründe çalışanlar haber seçiminde özgür olmakla beraber, haber yapacakları alan “çalıştıkları örgütün amaçları ve kullanmaları için verilen kaynakların düzeyi ile sınırlıdır.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 277)

2. 4. Bourdieu ve Sembolik Seçkinler

Fransız sosyolog Bourdieu, toplumsal iktidarın yapısı üzerinde dururken incelemesini sadece ekonomik temel üzerine oturtmaz. Bourdieu kültürel oluşumu ekonomi ile olan bağlantısı içinde merkeze alır. Onun bu yaklaşımı “kültürel sermaye, sembolik iktidar, habitus” kavramları çerçevesinde şekillenir. Bilginin ve uzmanlığın büyük öneme sahip olduğu toplumsal yaşamda, bilgi sahipliğini gösteren her tür belge birer sermayedir. Toplumsal yapılanmada bu sermaye, egemenliğin

yolunu açmaktadır. Bourdieu buna “sembolik iktidar” adını vermekteyken, söz konusu kültürel sermaye sahiplerine de “sembolik seçkinler” adını vermektedir. Sosyolojinin incelemesi olan, toplumsal oluşumun çatışmasız olarak nasıl sağlandığı sorununu ise “habitus” kavramıyla açıklar. Aslında, toplumun bireylerinde kalıcı eğilimler bulunmaktadır. Bu kalıcı eğilimler, içinde yaşanan varolan yapının normal bir yaşam tarzı olarak algılanmasına, toplumsal alışkanlıkların da bireysel istekler olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ekonomik sermaye ile kültürel sermaye aslında birbirlerine bağlıdır. Kültürel sermaye birikimi için gerekli zamanı ekonomik sermaye sağlamaktadır. Toplumsal sınıflar arasında kültürel sermayeye sahip olmak için gerekli zaman bakımından eşitsizlik vardır ve bu durum zaman içerisinde ayrımı daha da kalıcılaştırır. “Böylece sınıfsal konumları nedeniyle kültürel sermayeye ulaşma konusunda daha avantajlı olanlar, kültürel (sembolik) üretimleri ile mevcut iktidar ilişkilerini pekiştirirler.” (Dursun, 2004: 265) Medya profesyonellerini, yazarları da bu seçkinlere dahil eden Bourdieu’ye göre sembolik seçkinler, ürettikleriyle dolaylı da olsa iktidara süreklilik sağlarlar.

Bourdieu’nün medya eleştirisinin aslında neoliberal söylemin eleştirisi olduğu ileri sürülebilir; medyayı sorgularken, varolan sistemi sorgulamaktadır. Çünkü medyanın işleyiş tarzını belirleyen, sistemin mantığıdır. Bourdieu’nün kitle iletişimiyle ilgili çalışmaları televizyon üzerine odaklanmıştır. Kitle iletişim araçlarını ve özelde televizyonu toplumsal egemenlik ile ilişkilendiren Bourdieu, televizyonu toplumsal düzlemde kendine yer bulan bir simgesel şiddet olarak görmektedir. Kendi ifadesi ile “simgesel şiddet, mümkün olduğunca basit bir şekilde söylenmek istenirse, toplumsal bir birey üzerinde ve onun suç ortaklığıyla birlikte uygulanan bir şiddet türüdür.” (Köse, 2004: 31) Bourdieu’nün söyleminde suç ortaklığı, medya entelektüelleri, meşruiyet ve totaliterlik kavramları da önemlidir. Simgesel şiddet tanımında adı geçen suç ortaklığı program yapımcılarını, sunucuları ve katılımcıları kapsayan tek bir düşünceye geçerlilik kazandırma çabasına işaret etmektedir. Medya entelektüelleri bu çabanın aktörleri konumundadırlar. Söz konusu suç ortaklığı “görünmez bir yapılanma olarak televizyon sisteminin totaliter işleyiş mantığını oluşturmaktadır.” (Köse, 2004: 31)

Bourdieu'nün televizyonla ilgili eleştirilerinin hedeflerinden biri de, televizyonun kültürel alandaki kapsayıcılığı ve belirleyiciliğidir. Onun bu niteliği, meşruiyetini de sağlamaktadır. Söz konusu meşruiyet kendini neoliberalizmin değerlerine yaslamaktadır. Televizyonun neoliberal değerleri geçerli kılmadaki rolünü anlamadan önce, varolan sistemin meşruiyeti üzerinde durulmalıdır. Neoliberalizmin yarar yasası ve yaratıcı rekabet düşüncesi, Amerikan çokkültürcülüğünün sonucudur.

Çokkültürcülük ise Bourdieu'ye göre “ne bir kavram, ne bir teori, ne de toplumsal ya da politik bir harekettir; bu, ulusal ve uluslararası dar bir allodoxia ile sonuçlanan entelektüel statünün ekran söyleminden başka bir şey değildir.” (Köse, 2004: 34) Neoliberalizm, savunduğu Pazar mantığını geçerli kılmak için entelektüellere, profesyonellere ihtiyaç duymaktadır. Televizyon bir iletişim ve iktidar aracı olarak kitlelere sundukları aracılığıyla ayrıntılı düşünmeyi örselerken, hem maddi anlamda hem de toplumsal ilişkiler anlamında tüketimi yüceltmektedir. Bourdieu'ye göre kitle iletişim araçları “amaçlanmış içerik” hazırlayarak demokratik tartışmanın önünü tıkamaktadır. Söz konusu içerik, toplumun bilmesini sağlamak, insanların bilme isteğini karşılamak amacıyla hazırlanmış görünse de; medya profesyonellerinin sistem içinde kendi konumlarını güçlendirmeye yöneliktir.

Bourdieu'nün dikkati çekmek istediği nokta, meslek sınırlarının zorlanıyor, sorumluluk alanlarının aşıyor olmasıdır. Medya profesyonelleri, uzmanlık gerektiren bilgileri kendi süzgeçlerinden geçirerek sunmaktadırlar. Televizyon programlarında sürekli olarak uzmanlara söz verilmesi aslında medyanın kendini güvenilir gösterme çabasının bir sonucudur. Medya profesyonellerinin uzmanlara başvurması, gerçekliğin tek bir boyutunu asallaştırma amacını taşımaktadır. Bu bağlamda sorunun, güvenilirlik sorunu olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçları, medya, toplumun gözünde güvenilirliğini kanıtlamak için kendi dışındaki alanlara, uzman görüşlerine başvurmaktadır. Ne var ki medya, uzmanları meşruiyet aracı olarak kullanırken, bir yandan da kendi istediği doğrultuda bilgi verilmesini talep eder. Dolayısıyla toplumun edindiği bilginin doğruluğu tartışılır bir nitelik kazanmaktadır. Bu durum kitle iletişim araçlarının yönlendirici gücüne işaret

etmektedir. Bourdieu bu güce “göstererek gizleme” adını vermektedir. Topluma sunulanlar yalın gerçekler değil, görülmesi istenenlerdir. Bourdieu için sorun, kitle iletişiminin heteronom yapısından kaynaklanmaktadır. Bu heteronomi işlemekte olan pazar ekonomisi ile ilgilidir. “Görsel medyadan sansasyon gazeteciliğine ve yurttaşlar aleyhine girişilen siyaset dışılaştırma tutumlarından asıl sorumlu tutulması gereken kişiler, aynı Pazar mantığının gönüllü hizmetkârları konumunda olan medya entelektüelleridir.” (Köse, 2004: 46) Enformasyon yaratıcısı ve bozucusu olan kitle iletişim araçlarını doğru irdeleyebilmek için Bourdieu’ye göre medya profesyonellerinin konumu iyi anlaşılmalıdır. Medya profesyonelleri kitle iletişiminin belirleyicileri, toplumsal dönüşümün aktörleridir.

Bourdieu’ye göre kitle iletişim araçları gerçekleri gizlemektedir. Bourdieu’nün gözardı edilmemesi gereken görüşlerinden biri de sosyal bilimlerle medya arasındaki ilişkiye aittir. “Medyanın ve özelde televizyon alanının buyurgan işleyiş mantığına karşı sadece düşüncenin özgürce aktarımı için değil, aynı zamanda medyayla ilişkisi içindeki sosyal bilimlerin özerkliğini güvence altına almak için de daima mücadele etme zorunluluğu vardır.” (Köse, 2004: 62) Varolan bir sorun karşısında farklı disiplinlere çözüm arayışı sorumluluğunun yüklenmesi, bu disiplinlerin medyanın istekleri doğrultusunda çalışması anlamına gelmemelidir.

Bourdieu’ye göre kitle iletişimini, medyayı sorun haline getiren şey, medya–gerçeklik ilişkisidir. Daha açık bir ifadeyle kitle iletişim araçlarının gerçekliği iletme, bilinir kılma iddiasıyla iş görmesidir. Bourdieu’ye göre kitle iletişim araçları yorumlama, ampirisizm ve gerçekliği kullanarak toplumu dönüştürmektedir. Yorum algılamayı, ampirisizm istatistikî sonuçları etkiler; gerçeklik ise ileti ile alıcı konumdaki toplumun içinde yaşadığı sistem arasındaki bağlantıyı kurmak amacıyla kullanılmaktadır. Sonuç olarak kitle iletişim araçları enformasyon dağıtırken aslında sistemin meşruiyetini güvenceye alan gerçekliği yansıtmaktadır. Kitle iletişim araçlarını toplumla birlikte ele alan Bourdieu’ye göre toplumsal hareketler, “televizyondaki danışmanları, iletişim uzmanlarını, vs. kullanan medya yüzünden, birçok simgesel eylem içinde sürekli olarak geciktirilmektedir. Bu, özünde tutucu bir devrimin simgesel boyutuna işaret etmektedir.” (Köse, 2004: 69) Sistemin bir parçası

olan kitle iletişim araçlarının örgütlenme ve işleme tarzı yanılsamalar üzerine kuruludur ve gerçeklik yanılsamasının yanında özgürlük yanılsamasını kullanmaktadır. Bu bağlamda gerçeklik ve özgürlük kavramlarının, basın etik ilkelerinde sahip olduğu öncelikli yeri sorgulamak gerekir. Bu kavramlar, onlara yüklenen anlamın önemiyle doğru orantılı olarak, yönlendirilebilmekte; sömürülebilmektedir. Dolayısıyla “iletilen” gerçekliğin ve “yansıtılan” özgürlüğün gerçekliği sorgulanmalıdır.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal egemenlik kurmadaki etkili silahı, bağlamsız olarak, hiçbir gerçekliğin üzerinde yeterince durmadan, yeni gündemler yaratmasıdır. Böylelikle toplumsal bellek kısa süreli gündemlerle sürekli meşgul edilmekte, ancak bütüne, uzun vadeye ilişkin bilinç körelmektedir.

2. 5. Suskunluk Sarmalı Kuramı

Suskunluk sarmalı kuramı 1980’li yıllarda Noelle-Neuman tarafından ortaya konan ve geliştirilen bir kuramdır. Bu kuramın dayanak noktası kamuoyudur. Kamuoyu oluşumu, büyümesi bir suskunluk süreci ile ilişkilendirilerek açıklanır. Televizyon, suskunluğun oluşum ve devamında önemli bir yer tutar. Bireyler, içinde yaşadıkları toplumun genelinde hangi düşüncelerin kabul gördüğünü ve hangilerinin dışlandığını sürekli olarak gözlemektedir. Burada bireyin amacı, toplumdan izole olmamak, genel ile uyum içinde olmaktır. Bu nedenle birey toplumda azınlıkta kalan düşüncelere sahipse, bunları dışa vurmaktan kaçınır, kendini bastırır. Aksi durumda da, düşüncelerini rahat biçimde ifade etmekten geri durmaz. Ancak genele ait düşüncenin algılanması, söz konusu düşüncenin gerçekten de genele ait olduğunu göstermez. Bireyin algıladığı genele ait düşünceler, aslında azınlık tarafından benimseniyor olabilir. Sarmallaşma da bu noktada açığa çıkar. Bir düşüncenin çoğunluğa ait olduğu algısı karşısında aksi düşünceye sahip olanlar bunu ifade etme yoluna gitmez, sessiz kalırlar. Böylece algılanan çoğunluk düşüncesi egemen görüş haline gelir.

Kitle iletişim araçları da bu sessiz duruşu destekler; belli sorunlara, konulara değinerek toplumsal gündemi belirler; kamuoyu oluşumunu yönlendirir. “Genel olarak medya ve özellikle televizyon bize sadece ne hakkında düşüneceğimizi söylemekle kalmaz; aynı zamanda başkalarının ne düşündüğü hakkında kısıtlı ve belirlenmiş görüş sunar.” (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 203-204)

3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE BASINA GENEL BİR BAKIŞ

Basının bugünkü durumunu doğru değerlendirebilmek için öncelikle dünyanın içinde bulunduğu dinamikleri görebilmek gerekir. Bugün dünyanın başat dinamiği olarak küreselleşme gösteriliyor. Küreselleşme, teknolojik gelişme ile birlikte dünya çapında yapılanan bir enformasyon ağına işaret etmesinin yanı sıra, bu ağı oluşturan basın endüstrisinin gelişimine de işaret eder. Dolayısıyla küreselleşme olgusu her ne kadar küreselliğe vurgu yapıyor görünse de, aslında gücün merkezileşmesine yol açmaktadır. Neoliberal politikaların egemen hale gelmesiyle mal ve sermayenin uluslararası dolaşımı öncelikli hale gelmektedir. Bu ortamda kitle iletişim araçlarına, günümüzün moda ifadesi ile medyaya büyük görev düşer. Kapitalizmin ve neoliberalizmin yükselişi aynı zamanda medya denen yapılanmanın tekelleşmesi anlamına gelmektedir. Bu tekelleşme, küreselleşme bağlamında tüm dünyayı içine alan bir tekelleşmedir. Diğer bir deyişle ulusal basının, ulus ötesi basına teslim olması; ulus ötesi basının dünyaya egemen olması söz konusudur. Mal ve sermayenin uluslararası dolaşımı, kitle iletişim araçlarına önemli bir görev verirken, basını başlı başına bir güce dönüştürür. Bugün her ne kadar egemen olan sisteme karşı durmaya çalışan ulusal oluşumlar varlığını sürdürse de ekonomik ve teknolojik üretim gücünü elinde bulunduran ulus ötesi büyük medya yapılanmaları kontrolü ellerinde tutmaktadır. Merkez ülkeler bilginin, teknolojinin üreticisi olarak, sahip olduklarını çevre ülkelere pazarlamak durumundadırlar. Dolayısıyla çevre ülkeler teknolojiyi ancak merkez aracılığıyla ve merkezin izin verdiği ölçüde ve en önemlisi de merkezin istediği amaçla kullanmak durumundadır. Bu durumda yeni iletişim teknolojilerinin, bilginin kaynağı ulus devletler olmamaktadır. Teknolojiyle birlikte bilgiyi de merkezden alan çevre ülkeler sayesinde ulus ötesi (küresel) basın ulusal basınla birleşir. Dolayısıyla karşımıza şöyle bir tablo çıkar: Küresel olanın yerelleşmesi. Ne var ki bu yerelleşme de yanıltıcıdır. Çünkü küresellik adıyla ulusala sızan yapı, ulusalı da kendi istediği doğrultuda dönüştürmektedir. Bu dönüşüme kültür de dahildir. Dolayısıyla ulusal basın kamusal hizmet aracından çok ticari bir yapı haline gelmektedir. Merkez ülkelerin kontrolünde yapılanan basın, merkez ülkelerin çıkarları için ulusal çıkarları göz ardı ederek, hükümetleri yönlendirebilmektedir. Sonuç olarak kitle iletişim araçları, sistemin varlığını sürdürebilmesi için dünya çapında örgütlenmektedir. Basının öncelikli olarak ticari

bir yapıya dönüşmesi ve küreselleşmesi sonucu basın, asıl işlevini yerine getirmemektedir. Diğer bir deyişle basın, kamu yayıncılığı yapamaz hale gelmektedir. Yayın politikasını belirleyen, küresel “medya” şirketleridir.

Bugün kitle iletişim araçlarının bir problem alanı olarak karşımıza çıkmasının nedenlerinden biri, kitle iletişim araçlarının ortaya koyduğu şeyi tek gerçek olarak sunmasıdır. Biraz daha anlaşılır olmak gerekirse, kitle iletişim araçları aslında varolan durumları, olayları yansıtmamakta; sadece kesit sunmaktadır. Kamuyu doğrudan ilgilendiren, birincil öneme sahip olay ve durumlar kitle iletişim araçlarınca arka plana itilebilmektedir. Basın, amacını kamuyu bilgilendirmek olarak açıklasa da, yapılan aslında bilgilendirme değil tek yanlı bilinç oluşturmak, toplumu yönlendirmektir. Dolayısıyla amaç kamu çıkarı değildir; sistemin çıkarını kamunun çıkarıymış gibi gösterebilmektir. Bu bağlamda düşüncelerin özgürce ortaya sunulmasını ilke edinen basın, Bourdieu'nün deyimiyile “homolojik” etkiye sahiptir. “Medya söyleminin homolojik etkisi, toplumsal dünyada birikmiş nitel farkları yok eden, genelleştirilmiş ve yüzeysel tek tip düşüncelerin ve basmakalıplığın egemen bir değer olarak kutsanışına yol açmaktadır.” (Köse, 2004: 71) Aynı adlı eserinde Hüseyin Köse, Brzezinski'nin “teknotronik toplum”una değinir. “Teknotronik toplum; oluşumu kültürel, psikolojik, toplumsal ve ekonomik plan üzerinde belirlenmiş ve elektronikte teknolojinin yoğun etkisi altında bulunan toplumdur.” (Köse, 2004: 72) Brzezinski'nin bu saptaması çok yerindedir; küreselleşmeyle neoliberalizmin kavşak noktasında karşımıza çıkan bu toplum tipinin devamlılığını güvenceye alacak olan şey, kitle iletişim araçları yoluyla hayata dahil olan medya söylemidir. Dünya üzerinde olup biten her şey aslında bir strateji oyunuyken, bu oyunda basının yerini sorgulamak kaçınılmazdır. Bugün ısrarla meslek etiklerinin üzerinde duruluyor, birtakım ilkeler belirleniyor, çalışanlardan bu ilkelere uymaları bekleniyor. Ama basın çalışanları işin özünde hangi ilkeler adına eylemde bulduklarını, olayları değerlendirirken neye dayandıklarını kendilerine soruyorlar mı? Olayları ve durumları doğru değerlendirebilmek bir bilgi sorunudur. Gazetecilerin sahip olduğu şey bilgi mi, yoksa aracısı oldukları değerler temsili, bilgi ile özdeş mi tutuluyor? Basın çalışanları içinde yer aldıkları yapının gücünün farkındalar fakat, asıl farkındalık şuna ilişkin olmalıdır: Söz konusu güç basının gücü

müdür, yoksa egemen olan sistemin gücü müdür? Dolayısıyla basın etiği, gazetecilik etiği veya bir başka meslek etiği her şeyden önce dünyanın içinde bulunduğu koşulları sorgulamak durumundadır. Ahlaksallık üzerine düşünen etik, dünyanın içinde bulunduğu koşulların ahlaksallığını sorgulayabilmelidir.

Bugün basını, gazeteciliği, yaygın adıyla medyayı böylesine sorunlu kılan, basın etiği gibi bir alanın ortaya çıkmasına neden olan şeyin temeli, basının amacında yatmaktadır. Basın, kitle iletişim araçlarıyla, dünyada gerçekleşen olayları, gerçekliği insanlara iletme amacı taşıdığı öne sürer. Problemin temeli de buradadır. Basın gerçekten gerçekliği yansıtıyor mu? Daha açık olmak gerekirse, basın gerçekliği olduğu gibi iletir mi? Bu sorunun cevabını verebilmek için basının ve kitle iletişim araçlarının nasıl bir oluşum içinde olduğunu bilmek gerekir.

Herkesin, en azından bilgiyle uğraşan herkesin doğruluk peşinde olduğu; doğruluğun, doğru bilginin günlük yaşamın önemli bir bileşeni olduğu hatırlanacak olursa; gerçekliğin, doğru bilginin ne olduğu sorulabilir. Bu sorular esas olarak bilgi felsefesinin yanıt aradığı sorulardır. Bu bağlamda gerçeklik, doğruluk kavramlarını aydınlatmak, bu kavramları ayırabilmek önemlidir. Gerçeklik, varolana ilişkindir. Diğer bir deyişle gerçeklik, bilen öznenen bağımsız olarak varolan şeylere ilişkin bir özelliktir. Oysa doğruluk deyince, tek başına varolandan söz edilemez. Doğruluğun varlık koşulu, varolan hakkında konuşan öznedir. Öznenin ortaya koyduğu ifadeler doğru veya yanlıştır. Kısacası doğruluk, bilgiye ilişkindir. Varolanlar hakkındaki ifadeler doğruluğun taşıyıcısıdır. Doğruluğun ne olduğu kadar, doğruluğun ölçütü de önemli bir sorundur. Bir önermenin doğru olduğu neye dayanarak kanıtlanabilir? Doğru olanla olmayanı ayıracak bir ölçüt olanaklı görülmemektedir. Bunlar bilgi kuramının konularıdır ve konuyla ilgili çeşitli yaklaşımlar vardır.

Gerçeklik ve doğruluk kavramı olarak bilgi felsefesinin konusu olsalar da, günlük yaşamın da ayrılmaz parçasıdır. Kitle iletişim araçlarının gerçeklik olarak alıcıya sunduğu şey, olaylar çokluğu arasından seçilmiş olanlardır. Alıcıya iletilen, kurgusal bir dünyadır. Alıcı, kendisine sunulan bu kurgusal dünyayı kendi zihninde tekrar üretir. Kitle iletişim araçları varolanları, içinde yapılandığı sistemin, ideolojinin söylemiyle aktarır. Bu aktarma sürecinde yeniden kurgulama ve bozma

söz konusudur. Bu bağlamda gerçeklik, kurgulanmış bir şeydir. Basın dilsel iletiyi kullanarak düşünsel düzlemin sınırlarını çizmek, düşünceyi biçimlendirmek ister. Dolayısıyla iletişim aracı bir haberi verirken onun nasıl anlamlandırılacağını da belirler. Böylece kitle iletişim aracı bilinç oluşumuna aracılık etmiş olur. Bu durumda basının nesnel ve tarafsız olma iddiası göstermelik bir çabadır. Bu iddianın aksine basın, gerçekliğe müdahale eder. Tarafsızlık, nesnellik ilkesi, basının kendini meşru kılma aracıdır. Basın gerçekliği sadece bir cepheden gösterirken, bir yandan da gösterdiği, sunduğu şeylerin evrensel geçerliliğe sahip doğrular olduğuna inandırmaya çalışır. Şu halde gerçeklik ile sunulanlar birbiriyle iç içe geçerek, gerçeklik algısını bulanıklaştırmaktadır. Böylelikle basın toplumsal bilginin denetimini elinde tutmaktadır.

Dünyanın bugün içinde bulunduğu çağ, bilgi çağı olarak adlandırılmaktadır. Dünya üzerindeki toplumlar da artık bilgi toplumu olanlar ve olmayanlar olmak üzere ayrılıyorlar. Liberalizmin birey, bilim, ilerleme üzerine kurulu söylemi bilgi devriminin temelini oluşturur. Liberalizmin özgür bireyi rasyonalizm ve bilim sayesinde bilginin sahibi olur. İlerleme ve bilgi bir bütünün birbirinden ayrılmaz parçaları gibidir. Bilgi toplumu, tarihsel süreçte şimdilik son halkayı oluşturmaktadır. Tarım toplumunun toprağı, sanayi toplumunun sermayesi, bilgi toplumunda yerini bilgiye bırakmıştır. Yeniden kurulmak istenen dünyanın yeni devindiricisi bilgi devrimidir. Bilgi toplumu, yeni iletişim teknolojilerinden bağımsız düşünülemez; iletişim teknolojisi olmadan bilgi toplumundan söz edilemez. Bilgi üretme teknolojisinin gelişmesi ile ilerleme eşanlamlıdır. Ancak bilginin üretimi, bilim ve teknolojinin üretim ve kullanımı ile dünya genelindeki iktidar stratejisini birbirlerinden ayrı düşünemeyiz. Dolayısıyla, yeni teknolojilerle iş gören günümüz basını ve bilgi toplumu birbirleriyle yakından ilgilidirler. Düne kadar birbirinden ayrı olarak iletişim araçları, bugün birbirinin devamı niteliğinde, birlikte çalışan araçlara dönüşmüştür. Kitle iletişim araçları, telekomünikasyon ve bilgisayarın aynı noktada birleşebilmeleri ve karşılıklı etkileşimi olanaklı kılmaları sayesinde bilginin dünya üzerindeki dolaşımı çok hızlanmıştır. Böylece dışımızdaki dünya hakkında bilgiye ulaşmak çok kolaylaşmıştır. Kitle iletişim araçları dışımızdaki dünya ile bağlantı kurmanın en etkili yoludur.

Basının aktardıkları ile dışdünyadan haberdar olmakla kalmayıp, dünyayı zihnimizde yeniden kurarız. Ama aktarılanların doğru olup olmadığı bir yana, bilgi olup olmadığı bile sorgulanmamaktadır. Teknolojik gelişmenin sunduğu olanaklar ile küreselleşmenin ortaya çıkışı birbirlerinden kopuk olarak ele alınamaz. Dünya üzerindeki sosyo ekonomik eşitsizlik, doğrudan doğruya bilgi sahipliğine de yansımaktadır. Basın hakkında konuşabilmek ve basının içinde bulunduğu durumu doğru değerlendirebilmek için dünyanın içinde bulunduğu dinamikleri takip edebilmek olmazsa olmaz bir koşuldur. Her biri ayrı birer çalışma konusu olan iletişim, kitle iletişimi, basın, liberalizm, küreselleşme, kültür birbirleriyle ilgili ve birbirlerinden etkilenen oluşumlardır. Küreselleşme-kitle iletişim araçları ilişkisinin en güncel örneği İnternet denetimidir. İnternet denetimine ilişkin yapılan son toplantı olan Bilişim Toplumu Zirvesi'nde İnternet denetiminin Birleşmiş Milletlere devredilmesi gündeme gelmiştir. ABD'nin karşı koymasıyla karşılaşan bu talep hakkında bir sonuç çıkmamıştır. Dolayısıyla internet tekeli ABD'nin elinde kalmaya devam etmektedir. Yine de bu zirvede, internet denetimine ilişkin bir üst danışma, tartışma kurulu oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu kurulun hukuki bir yetkisi olmamakla beraber, konunun sürekli gündemde tutulması bakımından önemli bir karar verilmiştir. Ergin Yıldızoğlu konuyla ilgili olarak bundan sonrası için, “*Hegemonya, Teknoloji, İnternet*” adlı makalesinde şu sonuca varıyor: “ABD genelde dış politikada, özelde de bu alanda dayatmacılıktan vazgeçerek internetin bir uluslararası yönetim altına alınmasını kabul eder. O zaman mesele yok. Yok, ABD, ekonomik, siyasi ve teknolojik liderliğinin geriliyor olmasına rağmen İnternetin denetimini elinde tutmaya devam ederse, Ignacio Ramonet'nin de işaret ettiği gibi, Dünya Çapında Ağ'ın (www) parçalanarak, ulusal düzeyde denetlenen yerel ağların toplamına dönüşmesi olasılığı gündeme gelebilir. (Le Monde Diplomatique, Kasım, 2005) Böylece, küreselleşmeden çözülmeye geçiş sürecine çözümlene yönde bir dinamik daha eklenmiş olur.” (Yıldızoğlu, 2005: 13)

Dünyadaki en son gelişmelere baktığımızda, ABD ile AB ülkeleri arasındaki gerilimi de görürüz. Terörizm, işsizlik, yasadışı göç, radikal İslam, Çin ve Hindistan'ın hızlı büyümesi ile karşı karşıya olan AB, ABD'nin küresel egemenliğine karşı ayakta kalabilmek için son dönemde yeni anlaşmalara imza atmaktadır.

Bunlardan biri de Kültürel Farklılıkların Korunması Sözleşmesi'ne ilişkindir. UNESCO bünyesinde ortaya çıkan sözleşmeye göre, “dünyadaki kültürel farklılıklar uluslararası bir sözleşme ile koruma altına alınmaya hazırlanırken, kültürel ürünlerin ticari mallar kategorisinden çıkarılması öngörülmekte ve ülkelere kültürlerini korumaları için geniş haklar sağlanmaktadır.” (Gökçora, 2005: 8) Amaç ABD'nin kültürel emperyalizminin önüne geçmektir. Kültürel emperyalizmin en etkili araçlarından biri de sinema sektörüdür ve bu konuda en büyük karşı duruşu Fransa sergilemektedir. ABD ise “kültürlerin en iyi serbest Pazar ortamında gelişebileceğini” savunmakta, “UNESCO'nun ekonomi politikalarıyla ilgilenmesine karşı çıkararak bu yetkinin Dünya Ticaret Örgütüne ait olduğunu ileri sürmektedir. (Gökçora, 2005: 8) Söz konusu anlaşmayı “hatalı, belirsiz ve fazla korumacı” bulan ABD'ye karşı ikinci girişim de daha önce sözü edildiği gibi İnternet denetimine ilişkindir.

Kitle iletişiminin bir etik problem alanı olarak ele alınmasındaki birincil önem, şu veya bu iletişim aracının sunduğu şeyin niteliksizliğinden vb.den çok, içeriğin işlevinde yatmaktadır. Dolayısıyla problemin kaynağı tekil içeriklerde yatmamaktadır. Sorun, sadece sunulan içeriğin ne olduğu değil, bu içerikle ne yapılmak istendiğiyle ilgilidir. Sorun aynı zamanda içerik yapılanın yanında yapılmayanla da ilgilidir. Bugün içinde bulunduğumuz ortamda haber konusu yapılmayan, dile aktarılmayan gerçekliklerin fazlalığı gözardı edilemez. Çok genel bir ifadeyle, sunulan içeriğin işlevi, eleştirel, sorgulayıcı düşünmeyi sindirmektedir. Bu amaçla psikolojiden yararlanılarak, bireyler psikolojik söylemin araçları haline gelmektedir. Bu durum, varolan ekonominin devamlılığı için bir gerekliliktir. Çünkü ekonomik sistemin devamlılığı, tüketimin artmasına bağlıdır. Dolayısıyla bugün bireyin kimliği, tükettikleri üzerinden belirlenmektedir. Kimlik ile tüketimin bu bağımlı ilişkisi durumu daha da karmaşılaştırarak, kısır bir döngüye yol açmaktadır; kimlik ve tüketim birbirini beslemektedir. Birey kendini tükettikleri üzerinden tanımlarken, mutluluğu da satın aldığı sanmaktadır. Bireyin fiziksel görünümünü de bir ifade tarzı haline getiren bir araç, kitle iletişimidir. Toplumsal düzlemde aktif olamayan, toplumu etkileyemeyen birey, kendine dönmektedir. Ancak bu kendine dönüş, edilgenlik anlamındadır. Toplumsal kimliğini ortaya koymanın yolu dış görünümünden geçmektedir. Bu durum, bireyin toplumsal alanda

edilgenleşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla bireyin dışdünya algısının sınırları daralmaktadır. Kimliğe kavuşmak üzere sahip olunacak ve tüketilecek olanları arttırmak için daha çok kazanmak gerekir. Ne var ki daha çok kazanmanın yolu, birilerinin daha da az kazanması, birilerinin payını kendine katmaktan geçmektedir. Günlük yaşamın bu sıradan gerçeği, dünyanın politik, ekonomik, stratejik dengelerini belirlemektedir. Geline nokta, dengesizliğin gittikçe çapraşık, orantısız hale geldiği; merkez (egemen) ülkelerin kaynak kaybı ve ekonomik açıkları karşısında ortamın daha da gerilimli bir duruma geldiği bir dünyadır. Bu bağlamda kitlelerin, özellikle dengesizliğin ince ayarındakilerin ve çukurdakilerin içinde buldukları durumun nedenleri hakkında düşünmesi, sorgulamada bulunması tehlikelidir. Bu dünyanın asıl Tanrısı olan para, egemenliğini güçlendirmek için yeni yollar bulmaktadır. Bu nedenle kitle iletişim araçları bir yandan bilginin küresel dolaşımını sağlarken, bir yandan da sistemin gereklerine uygun olarak çalışmakta ve kitleleri yönlendirmektedir. Dolayısıyla iletişim araçlarının insanın bilgi edinme sürecindeki önemi gözardı edilemese de, konuyu tüm yönleriyle değerlendirmek gerekir.

4. ETİK BİR SORUN ALANI OLARAK BASIN

Şimdiye kadar, kitle iletişiminin ne olduğu, kitle iletişim araçlarının işlevlerine ilişkin bazı bakış açıları üzerinde duruldu. Ele alınan yaklaşımların seçiminde kitle iletişiminin toplumsal yaşamla olan ilgisinin vurgulanmasına dikkat edildi. Toplumsal yaşam, ekonomik, siyasal, kültürel bileşenlerin birbiriyle sürekli etkileşimde bulunduğu; dolayısıyla kendisi de bir etkileşim süreci olan iletişimin belirleyicisidir. Kitle iletişimi öncelikli olarak iletişim bilimcilerin, sosyologların inceleme alanı olmakla beraber, farklı disiplinler tarafından ele alınabilir. Basını etik bir sorun alanı olarak sorgulamak, insanın dünya sorunları karşısındaki duruşunu sorgulamak demektir. Bir yandan tekil birey olarak gazetecinin olaylar karşısındaki tutumu, edimleri söz konusudur. Diğer yandan da çoğunlukla değerlendirme ve eylemin de arka planını oluşturan, bir ülkede ve dünyada egemen olan değerler karşısında “insan”ın durumu söz konusudur.

Basında olup bitenleri doğru değerlendirebilmek için, basının ilişki içinde olduğu siyaset ve pazar ekonomisini göz önünde bulundurmamak kaçınılmazdır. Basın, yaygın liberal söylemde yasama, yürütme ve yargıdan sonra denetleyici dördüncü güç olarak belirlense de, ona yüklenen bu bağımsız gücün gerçekliği tartışılmalıdır. Kitle iletişimi ve basın bugün geldiği noktada yazılı basından ibaret değildir. Ama sonuçta görsel ve işitsel olduğunda bile bir dil kullanmak durumundadır. Bu noktada Umberto Eco'nun “Yazının Kısırtıcılıkları” adlı makalesinden bir alıntı, aslında basının durumunu da dile getirmektedir: Yazı, “bilgileri kaydetmek için doğuyor, ama hemen ideolojik işlevlere kılıf geçirmeye başlıyor. Kutlamak, hakları belirlemek, önceliklerin altını çizmek için çok çok yazılıyor. Yazı hemen erk aracı oluyor..” (Eco, 1997: 57) Eco burada yazının ortaya çıktığı dönemlerden bahsediyor ama günümüze de ışık tutuyor.

4. 1. Basın – Siyaset – Piyasa İlişkisi

Basın, siyaset ve ekonomiden yani piyasadaki bağımsız olarak ele alınamaz. Çünkü bugün gelinen noktada bu ikisi neredeyse basının varlığını sürdürme koşulu haline gelmiştir; bu üçü birbirlerinin varlık koşuludur. Liberal söylemde serbest

piyasa ekonomisi ve demokrasinin bir arada işleminde basına büyük önem verilmektedir. Liberalizm ise, “bir toplumsal sözleşme doktrini, güçlerin dengesi ya da ayrımı ve piyasanın dolaysız biçimde boyun eğen ekonomik sarmalın özerkliğinin düzenli bir biçimde savunulması içinde dile getirilebilir.” (Raynaud ve Rials, 2003: 536)

Liberal söylemde demokrasinin pratiğe aktarılması, farklı düşüncelerin dile getirilmesi ve yurttaşlara bilgi aktarımı için basına, özgür basına gerek duyulmaktadır. Şu halde liberal görüşte demokrasi, piyasa ve basın bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Ancak bu üçlünün ilişkilerini sorgulamak bir gerekliliktir. Siyasal alanda verilen kararların bir ülkenin tüm yurttaşlarının yaşamlarının belirleyicisi olduğu dikkate alındığında, basının siyaset ile kamu arasındaki işlevinin önemi ortaya çıkar. Bu noktada özgür basın, özgürlüğünü siyasilerin istedikleri doğrultuda mı, yoksa halkın gerçekleri bilmesi doğrultusunda mı kullanacaktır? Dünya geneline bakıldığında yaygın olan durum politikacılardan yanadır. Basın toplantılarında soruların önceden belirlenmesi, konuyu deşen sorulara izin verilmemesi, “en uçtaki durumlarda da, yönetime düşman görülen medya kuruluşlarının resmi kaynaklara erişmesinin önlenmesi” söz konusudur. Kısacası gündemi siyasilerin mi yoksa gazetecilerin mi belirlediği karmaşıklaşmaktadır. Dolayısıyla özgür basın, siyasetin olağan bir özelliği olan yalan söylemeye ortak olmaktadır. Siyasetçilerin söyledikleri yalanların Platon’un yöneticiye devlet yararı şartıyla verdiği gerçeklerden ayrılma yetkisinden farklı olduğu ortadadır. Politikacıyla yapılan bir mülâkatta bile gazeteci politikacının isteklerine tâbi olabilmektedir. O halde basının, siyasal alan ile kamusal alan arasındaki aracı rolünü çarpıtılmış bir biçimde yerine getirdiği söylenebilir. Bu durumda ifade özgürlüğünün güvencesi olan demokrasi de içi boşaltılmış bir sözcüğe dönüşmektedir. Daha da kaygı verici olan ise demokrasinin de taşıyıcısı olan hukuk devleti karşısında siyasal erkin ve basının kaygısız tutumudur. Bu tutum karşısında zararlı çıkan ise toplumun kendisidir. Yurttaş, siyasal erkin aldığı kararların ardında yatan gerçekleri, siyasetin özel çıkar gruplarıyla olan ilişkisini bilmemekte; alınan kararlara müdahale edememektedir. Çünkü gazete, televizyon, vb. sahipleri çıkar grubunun kazanç yollarından biri haline gelmiştir.

Basının siyasal erkle olan ilişkisi ve basına yönelik baskıların en iyi örneklerinden biri de 1980'lerin İngiliz basınıdır. Thatcher hükümetleri dönemindeki basına yönelik girişimler dikkat çekicidir. Tüm bunların liberal söylem içinde gerçekleşmiş olması çelişkili bir durum sergilemektedir. Çünkü özgür basının gerekliliğini şart koşan serbest pazar savunucularının ifadeleri, pratikte gizliiden gizliye muhafazakâr bir tutum sergilemektedir. Dolayısıyla teori ile pratik arasında bir uyumsuzluk sözkonusudur.

Umberto Eco gazeteci-siyasetçi ilişkisine ait bir örnek vermektedir. Söz konusu örnek, siyasetçiyle yapılan söyleşiye ilişkindir. Söyleşilerin gazeteler arasında rekabet yaratıyor olmasının yol açtığı durum, “siyasetçinin ağzından, yarım yamalak bir itiraf koparmak, sonra bunu bilinçli olarak vurgulayarak skandalı patlatmak”tır. (Eco, 1998: 66-67) Siyasetçi ise söylediklerini yalanlayabilmek için özellikle beyanatta bulunmakta ve aynı zamanda ortamı yoklayarak sonraki adımını hesaplamaktadır. Bu durumda kimin kimi kullandığı tartışılır bir konudur. Eco'ya göre bu durumda kimsenin kaybedeceği bir şey yoktur; ama herkes birşeyler kazanır. Bu durumun günlük yaşamın sıradan bir gerçeği haline gelmesi, hergün tekrarlanıyor olması karşısında okurun hafızası da körelmekte ve sorunun aslını unutmaktadır. Sonuçta siyasetçiyle gazete kazançlı çıkarken, okuyucu (dinleyici) yurttaş kaybetmektedir. Bu durum ayrıca basının dördüncü güç olma ayrıcalığını da zedelemektedir, çünkü bu güç siyasal erki denetlemeye yöneliktir.

Gazeteciliğin mesleki amaçları da, günün olaylarını doğru ve tam olarak iletme; toplumsal gruplararası iletişime aracı olma şeklinde belirlenmiştir. Gazeteci de olayları algılamak ve aktarmakla yükümlüdür. Dolayısıyla basının, gazeteciliğin amacı aynı zamanda sorgulayan, bilgili, siyasal alanda verilen kararları etkileyebilen yurttaş olmaktadır. Ancak teoride taşlar yerine oturmakla beraber, pratikte ciddi aksamalar ortaya çıkmaktadır. Çünkü basının işleyişi varolan ekonomik sistemden bağımsız olamamaktadır. “Tüm iletişim medyasının kâr-zarar kamçısının, ilan-reklam gelirlerinin, tüketici talebinin, iflas tehdidinin ve devlet sansürünün emrinde çalışması” (Keane, 1999: 142) istenmektedir. Bu durumda belli amaçlarla yola çıkan gazetecilik, belirlemiş olduğu yoldan saparak serbest pazarın bir dışlisi haline

gelmektedir. Oysa gazetecilik mesleğinin ilke ve amaçlarına baktığımızda kamu çıkarına hizmet etmeye yönelik bir meslek olduğu görülür. Diğer mesleklerden farklı olarak, kişiler kitle iletişim araçlarına bireysel olarak ulaşırken, kitle iletişim araçlarını kullanan basın, aslında topluma hitap etmekte ve kolektif bilinç oluşturmaya çalışmaktadır. Basına özgür olma niteliğini yükleyen, daha doğrusu bu kavramı anlamlı kılan da, basının yüklenmiş olduğu bu sorumluluktur. Ancak topluma hizmet etmek, kamuyu bilgilendirmek tek yanlı düşünceler ekseninde yapıldığında anlamını yitirir; hükümetin ve paranın hükmüne girdiğinde tehlikeli hale gelir. Basının durumuna genel olarak bakınca, bilgilendirmek adına bilginin saklandığı; gerçeklerin ya eksik sunulduğu ya da hiç iletilmediği göze çarpmaktadır. Bu durum, gazetecinin mesleğinin ardına gizlenerek, pazar-siyaset sarmalının bir parçası haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ticari kaygılar ve tiraj yükseltme çabalarının mesleki amaçların önüne geçmesinden zarar gören bir yandan gazetecilik mesleği diğer yandan toplum olmaktadır.

O halde özgür basın ve ifade özgürlüğü ne kadar gerçekçidir? Ayrıca sözü edilen özgürlük gerçekte kimin özgürlüğüdür? İfade ve iletişim özgürlüğü kavramları teori ve pratikteki farklılıklar ve içerdiği birden fazla boyut nedeniyle bir sorun alanı haline gelmektedir. Söz konusu özgürlük yayın aracı sahibi-editör-gazeteci ilişkisi bağlamında ele alınabileceği gibi, bireylerin fikir alışverişi ve varolan iletişimsel zemin bağlamında da ele alınabilir. Belirtilen özgürlüğü böylesine tartışılır kılan neden, kavramın sınırlarının tam anlamıyla belirlenememesidir. Sınırları belirlemek önemli olduğu kadar, sınırları kimin, neyin belirlediği/belirleyeceği de açık değildir. Çoğulcu ortamda ifade özgürlüğü sürekli bir düzensizlik ve çatışmanın yolunu açabilir; dahası ifade özgürlüğünü ortadan kaldırmanın bir aracı olarak kullanılabilir. Bu durumda ifade özgürlüğü demokrasi için potansiyel bir tehlike olarak görülebilir. Nitekim günümüzde muhafazakâr çevreler, ırkçılar ifade özgürlüğünün baş savunucusu gibi davranmaktadırlar. Ancak bu durum karşısında iletişim ve ifade özgürlüğünü savunmamak bir çözüm getirmeyecektir. Olası çözüm önerisi iletişim ve ifade özgürlüğünün anayasal düzeyde tanımını yapmak ve bunu güvenceye almaktır. Ancak yasalar “insanları değil, belli bir ülke sınırları içindeki insan etkinliklerini idare eder.” (Guéhenno, 1998: 17) Dolayısıyla konuya uluslararası

bağlamda düzenleme getirmek gerekir. Nitekim, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 2004 yılında benimsenen "Medyada Siyasal Tartışma Özgürlüğü Deklarasyonu"nda, "siyasal tartışma özgürlüğünün ırkçı fikirleri yaymak olmadığı, ya da kin, nefret ve yabancı düşmanlığına ve antisemitizme kışkırtan fikirlerin ifade özgürlüğü tarafından her zaman korunmadığı ve hatta hoşgörüsüzlüğün tüm biçimlerini içermediği" belirtilmiştir.² Bununla birlikte teoride getirilen çözümleri pratiğe aktarmak tam anlamıyla mümkün olmamaktadır. Ayrıca yasallık mı, ahlaksallık mı esas alınacak diye sorulabilir. Bu bağlamda etiğin siyasetle ve hukukla olan ilişkisi de ortaya çıkmaktadır. Yasalar, ahlak kurallarından farklıdır ve hukuk ile ahlak ilişkisinden sözedilemese de hukuk ile ahlakilik arasında bir bağ kurulabilir. Ahlaki temeller hukukun önceleyicisidir. Hukukun sağladığı yasal güvence zemini bireyin ahlâkiliğini yaşama geçirmesine olanak sağlar. Yasalar tarafından özgürlüğü güvence altına alınmış basın, bilgiye sahip olma özgürlüğünü sağlayarak demokrasiyi toplumsal düzlemde pratiğe aktarmaya yardımcı olacaktır. Etiğin önemi demokrasi, siyaset, hukuk arasında adeta kaynaştırıcı bir rol üstlenmesindedir. Bu üç kavramı ortak paydada birleştiren kavram da özgürlüktür. Dolayısıyla etik hem özgürlük ile tek tek bu kavramlar arasındaki ilişkiyi temellendirmeye hem de bunların birbirleriyle olan ilişkilerini irdelemeye çalışmaktadır. Özellikle bilginin ve bilgilenmenin demokrasinin başat unsuru olduğu günümüzde kitle iletişim araçlarına öncelikli görev düşmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin basın meslek ilkelerinin bilgilendirme ve demokrasi başlığı altında şu ifadeye yer verilmektedir: "Bilgilendirme, katılımcı demokrasiler için, halkın kişiler tarafından temsilinden daha gerekli bir kavramdır. Bu bağlamda medya tarafından sağlanan, bilgilendirme ve iletişim kavramları, politikacıları da kapsayan geniş bir çemberi içerdiği için, bu tanım politikacıların denetiminden çıkarılıp, bağımsız hale getirilmelidir." (Girgin,2003: 383) Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, özgürlük adı altında haber konusu olan olgular varolan baskın sistemin çerçevesi içinde, tek yanlı şekilde basının konusu oluyorsa, bunun ne kadar demokratik olduğu tartışmalıdır. Bu durumda yalan haber aktarmak bir yana, varolanın eksik aktarılması veya hiç aktarılmaması da özgürlüğün bir parçası haline gelmektedir. Bu da siyaset-piyasa ile

² http://www.tgc.org.tr/arsiv/fikret_ilkiz/yazi16.htm

olan ilişkisi içinde basın özgürlüğüne olumsuz bir içerik kazandırmaktadır. Yine de Albert Camus'nün de ifade ettiği gibi “basın özgür olduğu zaman iyi ya da kötü olabilir. Özgür olmadığı zaman yalnızca kötü olabilir.” (Sezgin, 2003: 25) Yine, “Medyada Siyasal Tartışma Özgürlüğü Deklarasyonu”nda özgürlük, haklar ve sorumluluk dengesini sağlamak için sınırlandırmaya başvurulabileceği belirtilmekte ve önemli bir noktaya dikkat çekilmektedir: İfade özgürlüğünün sınırlandırılmasındaki sınırları belirlerken hakkın çekirdek özünü ihlal etmemek gerekir. Bu önemli bir vurgudur, çünkü hakkın çekirdek özünü ihlal etmemek için söz konusu kavramın tanımını sorgulamak ve temellendirmede bulunmak gerekir.

Siyaset ve siyasetçiler söz konusu olduğunda dolaylı olarak aleniyet-mahremiyet kavramları gündeme gelir. Bu kavram çifti aslında basın meslek ilkelerinin önemli bir parçasıdır ve siyasetçilerle sınırlı değildir. Ama kavramların çok yönlü olabilmesi ve hemen bir yargıya varılmaması gerektiğini anlamak bakımından burada konuya siyaset çerçevesinde bakmak yararlı olacaktır. Aleniyet ve mahremiyet, demokratik yaşamın güncel kavramlarından biridir. Bir yandan mahremiyete müdahale etmenin kabul edilebilir olup olmadığı tartışılırken; diğer yandan aleniyetin, şeffaflığın bir erdem haline gelmesi söz konusudur. Siyasetin aleniyetle olan ilişkisi siyasetçinin sahip olduğu gücü ne için ve nasıl kullanacağını belirlemeye dayanmaktadır. Bu gücün sınırları yasalar tarafından çizilmiş olsa da uygulamada sınırların görmezden gelindiği bir gerçektir.

Siyasetçinin sahip olduğu gücü kullanma özgürlüğü aleniyet ilkesiyle kontrol altına alınmaya çalışılır. Buradan çıkarılması gereken sonuç siyasetçinin veya kamusal alanda göz önünde olan birinin mahremiyetinin olmaması gerektiği değildir. Ancak, toplumsal hayatın yaşanır olması için mahremiyet ne derece gerekliyse, sınırların belirlenmesi de o derece gerekli ve önemlidir. Özellikle demokratik yaşamın henüz sağlam olarak oturmadığı, şablon demokrasilerde bu konu daha da önem kazanmaktadır. Demokrasi, isteyenini istediğini yapma özgürlüğü değildir. Anlaşılması gereken nokta şudur: Siyasetçinin bir eyleminin, kararının toplumu ilgilendirdiği yerde artık eylem veya karar mahremiyet sınırlarından çıkmıştır. Mahremiyet, esasında farklı kavramlar olmakla beraber gizliliği gündeme

getirmektedir. Sorunun dayandığı nokta, bu ikisinin birbiriyle karıştırılmasıdır. Mahremiyet, her bireyin kendiliğinden sahip olduğu bir durumdur. Gizlilik ise bilinmesi gerekenin bilinmemesi için sarfedilen çabaya işaret eder. Siyaset dünyasında olanları mahremiyet-aleniyet değil de gizlilik-aleniyet ilişkisi içinde değerlendirmek daha doğru bir tutum olacaktır. Siyasetçinin de diğer insanlar gibi saygı gösterilmesi gereken, kimseyi ilgilendirmeyen özel yaşamı vardır. Ancak siyaset, konumu gereği pek çok çevre (iş dünyası vbg.) ile şimdiye ve geleceğe ait dengeleri belirlemek durumundadır. Bu nedenle mahremiyetin sınırları çizilirken de dikkatli olmak ve sınırları daraltmak bir zorunluluktur. Konuyla ilgili yaygın görüş ve 1976 Basın Konseyi ilkesi orta yolu uygulamaktan yanadır: Kamu yararı söz konusu olduğu takdirde mahremiyetin özel rıza aranmaksızın alenileştirilmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle özel yaşam, siyasetçinin güven unsuru olan kamusal konumunun önüne geçmemelidir.

Mahremiyetin alenileştirilmesinin rıza gösterme ile olan ilişkisi de sorunlu bir noktadır. Çünkü bu noktada gazetecinin amacı ile mesleğini icra etme biçimi tartışma konusu yapılabilir. Yolsuzluk vb. durumlarda gazetecinin rıza almasını beklemek anlamsız olacaktır; kimse yaptığı hukuk ve ahlak dışı eylemin, davranışın ortaya çıkmasına rıza göstermez. Dolayısıyla böyle durumlarda gazeteci bazı hilelere başvurabilir. Bu durumda amaç ile amaca ulaşma şeklinin bir ikilem ortaya çıkardığı söylenebilir: Gerçeği ortaya çıkarmak için aldatıcı yöntemlere başvurmak. Oysa her ahlak kuralı eylemin ortaya çıktığı koşullar içinde anlam kazanır. Ahlak kuralı ile ahlakilik farklı şeylerdir. Sırasında ahlak kuralı da ahlaki olmayabilir, ahlaki olmayan amaçların aracı haline gelebilir. Kavramlar arasındaki sınırlar belirsizleşerek, iç içe geçebilmektedir.

4. 2. Gerçeklik ve Haber İlişkisi Bağlamında Etik Bir Sorun Alanı Olarak Savaş Gazeteciliği

Savaş gazeteciliği söz konusu olduğunda konunun sınırları bir ölçüde daralmakta, dolayısıyla gazetecinin ikilemi kolaylıkla görünür hale gelmektedir. Başka bir anlatımla savaş, basın durumunu daha açık olarak göstermektedir.

Aslında barış zamanı olarak nitelediğimiz zamanlar da bir çeşit savaş zamanıdır. Sıcak savaştan farklı olarak silahlı mücadele görülmemesi dışında, ülkelerin gelecekları için vermek zorunda olduğu kararlar, uluslararası düzlemde izledikleri politikalar da bir çeşit diplomatik savaştır. Dolayısıyla savaş zamanları kitle iletişiminin, basın içinde bulunduğu durumu görmek konusunda ayrıcalıklı zaman dilimleri değildir; bu zaman dilimi olan bir şeyi daha farkedilir kılar.

Savaş gazeteciliğini iki şekilde ele almak mümkündür. Konu öncelikle gazetecinin bizzat içinde bulunduğu gerçeklikle ülkesinin çıkarları ikilemi bağlamında ele alınabilir. Diğer yaklaşım ise gazetecinin tekil bir durum karşısındaki tutumundan çok, genel olarak basının tutumunu, ortaya konan haberleri merkeze alır. Daha açıklayıcı olmak gerekirse, Ortadoğu’da yaşananlar ve bunun öncesinde basının siyasetçilerle bir ağız olup, kitle imha silahı tehdidi çığırkanlığıyla ve yalan ile işgali toplumlara meşru göstermesi iyi bir örnektir. Silah endüstrisinin dünyanın bir numaralı endüstrisi olduğu ve savaşın ulusal bir tehdide dayanmaksızın, salt stratejik-ekonomik amaçlarla başladığı dikkate alınacak olursa, haberciliğin neye alet edildiği ortaya çıkar. Bunun örnekleri yalnız bugünle sınırlı değildir, 2. Dünya Savaşı sonrasındaki savaşlar (Kore, Vietnam, 91 yılı Körfez Savaşı) da iyi birer örnektir. Dünya Savaşından sonraki savaşları biraz daha ayrıcalıklı örnek kılan, bu savaşların gerçekte ulusal bir tehdit olmaksızın yapılmış olmalarıdır. Basının hükümet sözcüsü olmaktan öteye gitmediği durumlarda haber, savaşın amacını bilinçli olarak bulanıklaştırmakta, gerçekleri saptırmakta ve savaş simgesel bir meta haline getirmektedir.

Kevin Williams savaş haberciliğiyle ilgili bir makalesinde, 2. Dünya Savaşı’nda Britanya’nın Dunkirk yenilgisiyle ilgili gerçeği saklayan *Picture Post* editörünün bir sözünü alıntılanmaktadır: “(...) Bu sadece hayal gücümün gerçeğiydi, dış gerçeklik değil.” (Belsey ve Chadwick, 1994: 189) Savaş dönemi, gazetecinin çeşitli ikilemler içinde kaldığı bir dönemdir. Kullanılacak olan ifadelerden, basılacak fotoğraflara kadar pek çok sorun söz konusudur. Kuşkusuz en sıkıntı verici olanı, gerçekliği haber yapıp kitlelere iletip iletmemekle ilgilidir. Eğer gazeteci savaşa taraf olan uluslardan birinin yurttaşysa, gerçeği aktarmakla ülke çıkarları arasında

sıkışabilir. Bir diğere ifadeyle mesleki sorumluluk ile ÷lke çıkarları çelişebilir. Bu durumda “yurttaş sorumluluğı mesleki sorumluluğun önüne geçmeli midir?” sorusu gündeme gelir. Bu bakımdan savaş, gazeteciliğın gerçeklikle yaptırımlar veya bağılılıklar arasında asılı kalabildiğı bir dönemdir. Nitekim gerçekler çoğunlukla göz ardı edilir; bu süreçte duygusal bağılılıkların etkisi olduğı gibi sansür gibi yaptırımlar da etkilidir. Ancak burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Söz konusu çelişki, gerçekten ulusal bir tehdit olduğunda, ÷lkenin varlığı tehlikeye girdiğinde tam anlamıyla çelişkili bir durum ortaya çıkar. Ekonomik-politik strateji gereğı yapılan tek taraflı işgaller söz konusu olduğunda, konuyu daha incelikli olarak ele almak büyük önem taşımaktadır.

Savaş gazetecileri için temel olabilecek ilke, ilk savaş muhabirlerinden olan W. H. Russell’ın sorusu karşısında editörün verdiğı yanıttır. Bu yanıtta J. Delane, Russell’dan gerçeğı olabildiğince aktarmasını ama, tehlike altında olmayanlar için tehlikeli olabilecek yorumlarda bulunmamasını ister. Talimata uyan Russell’ın haberlerinin ertesinde hükümet düşer. Bu durum, ateş altında olmayan halkı tehlikeye atmaksızın ama sonuçta siyasal erke bir yaptırımda bulunarak gerçekliğı aktarması bakımından savaş gazeteciliğının nasıl yapılması gerektiğine ilişkin iyi bir örnek gibi görünmektedir. Savaş söz konusu olduğunda gerçeklik ve bunu topluma sunmakla yükümlü gazetecinin mesleki sorumluluğı, savaşın kesin yengi isteyen amacının gölgesinde kalabilir. Gazeteciden beklenen de, savaşın gerekçelerini sorgulaması değil, düşmana karşı kolektif nefret duygusu uyandırmaktır. Bu beklenti, tek taraflı işgallerde daha da yoğunlaşır. Çünkü bu durumda çıkarı olan ÷lkeymiş gibi görünmekle beraber aslında belli bir çıkar grubunun geleceğı söz konusudur. Dolayısıyla geniş kitleler bu sürece dahil edilmelidir. Bu noktada basın çıkar grubuna bağılı olan politikacıyla beraber ve zaten çıkar grubunun yayın organı olarak rahatlıkla yalan haber üretmekte ve kitleleri bilgi sahibi yapmadan duygusal olarak tepkili hale getirmektedir. Savaş dönemlerinde etkin olarak kullanılan sansürlemenin anlam içeriğı değışime uğratılmaktadır. Daha açıklayıcı olmak gerekirse; gerçekliğın bilinçli olarak saklanması, iletilmemesi biçiminde anlaşılan sansürleme, dili kullanarak gerçekliğın başka türlü anlaşılmasına yol açmaktadır. Diğere bir anlatımla, sanki olan her şey anlatılıyormuş gibi görünmektedir; ama iletinin alıcısı,

okuduğundan, işittiğinden asıl algılaması gerekeni algılayamamaktadır. Akıllı bombaların sadece bina vurduğu, insanlara yönelik olmadığı gibi bir anlam çıkmakta; sivil ölümleri kısmi zarar olarak; siviller yumuşak hedef olarak ifade edilmektedir.

Haberleri okuyan veya dinleyen ve savaşın ne olduğuna ilişkin bir fikri olmayan biri, savaşın silahların birbirini vurduğu bir toprak mücadelesi olduğunu sanabilir. Güncel örnek Irak işgali olduğuna göre bu işgalin fikir babalarının da hocası olan Leo Strauss'un siyaset anlayışına değinmek, olanların arkasındaki etik anlayışı da sergileyecektir. Strauss felsefe tarihini bilge-akıllı klasikler ve kaba-çılgın modernler olarak ikiye ayırmakta; ilk grubun en etkin temsilcisi olarak Platon'u ve ikinci grupta da Locke'u ve diğer liberalleri görmektedir. Platon'u örnek alan Strauss da doğuştan eşitlik ve özgürlük tezine karşıdır. Sıradan kitleye iktidar yolu açması nedeniyle modernizme karşı duran Strauss iktidara ait kuralların sergilenmesine de karşıdır. Platon, *Devlet*'inde toplumu üç sınıfa ayırırken, bu üç sınıfın birbirinin işine karışmasını, devlet için yıkıcı bir unsur olarak göstermektedir. Platon'un özcü anlayışını takip eden Strauss için de, kitlelerden farklı olan bilgeler, halkın tepkisini çekmemek için görüşlerini saklamalıdır. Kısacası siyasette gizlilik esas kuraldır; yalan söylemek de bilge azınlığı çoğunluk tepkisinden korumanın bir aracıdır. Buradan hareketle basın da etik ikilemler bir yana doğrudan doğruya siyasetin amacına hizmet etmesi istenmektedir diyebiliriz.

4. 3. Basın Etiği Kodları ve Felsefi Etik Bağlamında Basın

Meslek etikleri son yılların en güncel konularından biridir. Mesleki etik ilkeler bireylerle doğrudan ilişki kuran meslekler (tıp etiği vb.) için geliştirildiği gibi, bireylerle olan bağlantısı toplumsal sonuçlar veren meslekler için de geliştirilmektedir. Bu ikinci gruba medya etiği, ekoloji etiği, biyoetik dahil edilebilir. Bir mesleğin etik ilkeler geliştirmesinin ardında yatan, insan eylemlerinin yol açacağı zararları denetim altına alabilmektir. Aslında etik meslek ilkelerinin ikili bir işlevi vardır. Söz konusu ilkelerle bir meslek bir yandan kendi kendinin tanımını yaparak, amaçlarını belirlemekte; böylece meşruluğunu güvenceye almak istemektedir. Bu ilkeler, meslek içi yapılanmayı, çalışanlararası ilişkileri belirlemek amacıyla oluşturulmaktadır. Bu bakımdan bu ilkelerin örgütsel veya kurumsal bir anlaşmanın

ilkeleri olduğu söylenebilir. İkinci olarak da, meslek çalışanları ile toplum arasındaki ilişkileri belirlemeye yöneliktir; eylemin sonuçlarını denetlemek ister. Dolayısıyla ilkelerin toplumsal, kamusal alanın çerçevesini oluşturduğu söylenebilir. Bu ilkeler çok amaçlı olduğuna göre neden etik olarak nitelendikleri sorusu akla gelebilir. Öte yandan “etik” sözcüğü geçmese bile meslek ilkeleri insanlarda ahlakiliğe ilişkin çağrışımlar yapmaktadır. Bunun nedeni insanın kendi eylemleri ve başkalarının eylemlerinin ardında bir değer olup olmadığı, bu değer ne olduğu merakıdır. Değerden söz ettiğimiz her yerde bir eylem vardır; eylemleri değerlere dayandırmak isteriz. Değerlerin arkasındaki zihinsel faaliyetin ne olduğu sorulabilir. Düşüncenin dayanakları olan kategoriler içerik kazandığında, değer dediğimiz şey de anlam kazanmaya başlar. İnsan genel geçer bir kategorinin içeriğini doldürduğunda, değer de ortaya çıkıyor. Aynı şekilde gereksinimler de değer kazanırlar. Ancak burada sözü edilen değeri, etik bağlamındaki değerden ayırt etmek gerekir. Yukarıdaki durumlarda insanın yaptığı, İoanna Kuçuradi'nin *İnsan ve Değerleri* adlı eserindeki yerinde saptamasıyla, ihtiyacı olan şeylere değer biçmek/atfetmek ve diğer insanların eylemlerine (dolayısıyla insanların kendisine) değer atfetmektir. (Kuçuradi, 1998) Değer biçme ve atfetmeler bireysel görünmekle beraber ardında yatan baskın unsur genellikle toplum veya egemen olan sistemdir. Örneğin, bugünün değerler dizisinde, insanın temel gereksinimi olan ekonomi, amacının ötesine geçerek parayı adeta kendi başına bir değer haline getirmiştir.

Asıl sorun, insanın kendi başına bir değer olup olmadığıdır. Din, siyaset, ekonomi insanı araç haline getirebilir/getirir. Bu noktada ahlaksallık, insanı kendinde bir değer olarak görmek ister. Kendinde değer olan insan diğer değerlerin de üreticisi haline gelir. Ahlakiliğin önemi, kurumsallaşmaması, birey temelli olması, bireyin davranış ve eylemlerinde ortaya çıkmasıdır. Toplum içindeki hiyerarşik yapılanma içinde kurumlar ve onların değer dizileri baskın hale gelir. Bu değerler sınırlarını genişletip yaygınlaştıkça, ahlaki değerlerde birtakım değişimler başlar. Kitle iletişimi ve basın da, gelişim süreci içinde kurumsal bir yapıya dönüşerek değişimden payını almıştır. Teknolojik gelişme, tiraj kavgaları, büyük sermaye ekseninde işleyen bu süreç dünyanın gidişatından bağımsız düşünülemez. Diğer bir ifadeyle, egemen olan ekonomik sistem ve bu sistemi meşru kılmaya yönelik kültürel

söylem, kitle iletişimini de etkilemektedir. Bu etki öyle boyutlara gelebilmektedir ki, iki basın grubu iki siyasal parti gibi çekişebilmektedir. Bu ortam içinde, tetikçi olarak nitelenen, iletişim aracının patronu adına çalışan yeni gazeteci tipi ortaya çıkmıştır. Bu yeni tip gazetecinin amacı, olanları kamuya iletmek, aracılık etmek değil, patron adına saldırılarda bulunmaktır. Bunun sonucunda giderek mesleğinden uzaklaşan, ama kıdemli olan çalışanlardan çok daha fazla kazanan gazeteci modeli yaygınlaşmıştır. Bu durum toplumsal, kamusal alanda sorunlara yol açtığı gibi mesleğin kendi içinde parçalanmasının yolunu da açmaktadır. Bu genel tablodan hareketle meslek ilkelerinin etik içeriğine yapılan vurgular önem kazanmaya başlar; eksikliği hissedilen şey, değerli olur. Şunu da belirtmek gerekir ki, söz konusu ilkeler kimsenin keyfini kaçırmamak için zaman zaman gündeme getirilip, üzerinde anlaşmaya varılan ilkeler olarak da görülebilir. Bir diğer ifadeyle bu ilkeler amacının tam aksi yönde kullanılabilir, başka amaçlara alet edilebilirler. Dolayısıyla mesleki etik ilkelerden anlaşılan, neyin yapıp yapılamayacağına ilişkin normlar dizisi ise burada etik nitelmesini sorgulamak gerekir. Ayrıca her olay, durum ve bunlar karşısında izlenecek tutum, sergilenecek eylem kendine özgüdür. Bu bakımdan etik kural insan eylemlerini tüm yönleriyle belirleyemez. Bir mesleği etik sorun alanı olarak görmek, meslek için bağlayıcı olan olaylardaki sorunun çekirdeğine inebilmeyi ve çok boyutlu düşünebilmeyi gerektirir. Etik bilginin bu denli tartışılır olmasının nedeni, epistemolojik ve ontolojik düzlemler arasında hareket etmesidir. Aslında sorun bu ikili yapıda değil, insanların etiği nereye yerleştireceklerini bilmemelerinde ve etiği ahlak kuralları ile karıştırmalarında. Ahlak, ontolojik düzlemden hareketle epistemolojik düzleme yönelirken; etik bilgi epistemoloji kaynaklıdır. Etik ilke, etik bilgiden hareketle üretilebilir ama etik bilgi kendini kural olarak dile aktarmak zorunda değildir. Etik bilgi yaptırımda bulunmaksızın insanın önündeki seçenekleri belirlerken, doğru değerlendirmede ve seçimde bulunmak adına aydınlatıcı bir işlev üstlenir. Dolayısıyla etik bilgi, hak, özgürlük ve sorumluluk kavramlarını bir araya getirir.

Çağımızı ifade edecek birkaç sözcükten ikisi bilgi ve uzmanlaşmadır. Dolayısıyla meslek etikleri de uzmanlaşmanın bir parçası haline gelmektedir. Kitle iletişimi ve basın sektörü de kaçınılmaz olarak mesleki etik ilkeler geliştirmiştir. Bu

ilkeler uluslararası düzlemde kaleme alındığı gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çapında ulusal olarak da kaleme alınmaktadır. Basın meslek ilkeleri birkaç boyutta işlenmektedir. Söz konusu ilkelerin amacı bireyi ve toplumu basının edimlerinden korumaya yönelik olduğu gibi, basının diğer güç odaklarından bağımsız işlemesine ve çalışanlararası ilişkilere düzenleme getirmek de amaçlar kapsamındadır. Bu bağlamda basının otokontrolü, meslek ilkeleri adını almakta ve bu ilkeler de etik ilkeler olarak nitelenmektedir. Otokontrol sayesinde birey, basının bazı edimleri karşısında güvenceye alınırken, basın da devletin müdahalesini ve denetimini ortadan kaldırmaktadır. Çok genel bir ifade ile meslek ilkelerinin meslek standartlarını belirlemek ve yükseltmek için hazırlandıkları söylenebilir. Şunu belirtmek gerekir ki, etik söz konusu olduğunda sorun, mesleğin yapılış tarzından fazlasını kapsamaktadır. Basın etiği kapsamında nesneleştirilen, olayların kendisi değil; bunların dile aktarılıp aktarılmadığı ve aktarılış tarzıdır. Basın sadece varolanı bilinir hale getirmez, edindiği amaç işlev ile bağıntılı olarak varolanı belirler. Bu noktada Albert Camus'ye kulak verilebilir: “Basın bir ülkenin sesiye, ülkenin düzeyini bu sesin kalitesini düzelterek yükseltebiliriz.” (Sezgin, 2003: 25) Buradan hareketle etik ilkeler kâğıt üzerinde kendi başlarına bir işe yaramazlar. İşe yaramadıkları gibi, yazılı varlıklarıyla kuralsızlığın garantisi haline gelme riski taşırlar. Etik ilkeler basının kalitesini gerçekten yükseltebiliyorsa işlevsel olabilir. Bu durum yalnızca basın çalışanlarını değil, basınla ilişkisi olan herkesi, her kurumu belli bir standarda yükseltecektir.

Gazetecilik mesleği olaylara yönelerek veya haberlere yönelerek iki boyutta ele alınabilir. Olaylar çıkış noktası alındığında sorun alanı, gazetecinin tutum ve eylemleridir. Olaylara ilişkin farklı değerlendirmeler, farklı kamuoyları yaratmaktadır. Konu haber kaynaklı ele alındığında, baskı, sansür gibi sorunlar gündeme gelir. Dünya genelindeki basın meslek ilkelerine baktığımızda hepsinin, sorumluluklar, işlev ve görevler ekseninde şekillendiğini görürüz. Kitle iletişim araçları ve basın söz konusu olduğunda öncelikli olarak üzerinde durulacak konulardan biri, bilgi dolaşımı ve bilgi erişimidir. Kitle iletişim araçlarının ve basının öncelikli görevi de, bilgi dolaşımı ve erişimine aracılık etmektir. Dolayısıyla bilgi ve haber iç içe geçmektedir. Gazetecinin görevi, dünyada olan bitenlere tanık olması mümkün olmayan insanlara, tanıklık konusunda aracılık etmektir. Bireylerin dünya

üzerindeki olayları bilmesinin ve fikir yürütmesinin tek yolunun kitle iletişim araçları olduğu düşünülecek olursa, basın işlevinin sıradan bir aracılıktan da ötede bir şey olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Bu bağlamda geliştirilen basın meslek ilkelerinin hepsinin ortak noktası nesnellik, tarafsızlık ilkesine vurgu yapmalarıdır. Ancak gazetecinin olayları aktarması bir süreçtir. Bu süreçte yalnız algılar değil; değer yargıları, düşünce yapıları da etkilidir. Nesnellik gazeteciliğin birinci ilkesi olarak, bir değer olarak karşımıza çıksa da, bunun ne kadar geçerli olabileceği tartışmaya açıktır. Olayların algılanması ve anlaşılması, sahip olunan düşünsel yapıdan bağımsız olamaz. Bu durumda “gazeteciden nesnel olmasını beklemek ne derece anlamlıdır?” diye sorulabilir. Nesnellik tartışması kaçınılmaz olarak perspektifçilik tezini ve göreciliği gündeme getirir. Görecilik en yalın şekliyle ifade edilecek olursa, gerçekliği bireylerin deneyimlerine, deneyimleri de kavramsal sistemlere dayandırır. Farklı kavramsal sistemler farklı gerçeklikler anlamına gelir. Küreselleşme olgusu bağlamında ele alındığında kavram, uç noktalara varan, sorunlu bir kavram haline gelebilir. Küreselleşme, ekonomi politikaları çerçevesinde düşünüldüğünde, farklılıkları kültürel bir araç olarak kullanmaktadır. Ayrıca farklı düşünsel yapılar kavramlara ve olaylara farklı anlamlar yüklüyorsa iletişimin nasıl olanaklı olabileceği sorulabilir. Görecilik uç noktalarda sorunlu olsa da, bireylerin olgulara kendilerinde bulunan düşünsel arka plandan bağımsız olarak bakması mümkün değildir. Bir değerlendirmede bulunmak ne kadar nesnellik iddiasıyla yapılsa da sonuçta belli bir dünya görüşüne dayanmak zorundadır. Buradan hareketle gazetecilikte nesnellik ilkesinin pratik bir değeri olduğu söylenemez. Gazeteci nesnel veya tarafsız olamaz; ama olmaya çalışır. Esasında gazetecilikte nesnellikten anlaşılan, habere kişisel yorum katmamaktır. Ama esas sorun, yorumda bulunmaya kadar geçen süreçte nesnel olunup olunamayacağıdır. Buradan hareketle gazetecilikte nesnelliğin mümkün olmadığı, dolayısıyla tartışmaların anlamsız olduğu hükmüne varmak, sorunu kendi haline terk etmek anlamına gelir. Oysa gelinen noktada böyle bir ayrıcalığa sahip olamayız.

Gazetecilikte nesnel ve tarafsız olma ilkesi yalnız olay aktarımında göz önünde tutulamaz. Varolanların aktarılıp aktarılmaması kadar önemli ve belki daha da müdahaleye açık olan, insanların ifadeleridir; dildir. Yazılı basını dikkate alacak

olursak bunun pek çok örneğiyle karşılaşmak mümkündür. Herhangi bir basın toplantısından veya röportajdan sonra, söylenenler tamamen aktarılmayıp, eksik aktarıldığında ortaya ciddi sorunlar çıkmaktadır. Burada olayları algılamada ve anlam vermede olduğundan daha belirgin bir durum vardır. Kaydedilen bir ifadenin eksik aktarılmasının arkasında değişik düşünsel yapılar aramak yersizdir. Bu durumda gazetecinin tutumunun bilinçli olduğu söylenebilir. O halde nesnellik ve tarafsızlıkla ilgili olarak, konuyu varolanların (olayların) ve ifade edilenlerin (dilde varolanların) ayrımını göz önünde bulundurarak ele almak gerekir. İlkinde gazeteciden nesnel olmasını beklemek bir yerde tıkanıklık yaratsa da, sözlerin aktarımı için aynısı savunulamaz. Kitle iletişim araçları ve basın, görselliğin sahip olduğu güce rağmen yazılı dilden kopamaz.

Dolayısıyla dil, gazetecinin en etkili silahıdır. O halde haberi belirleyen, düşünsel çerçeve ve dildir denebilir. Haberin kuruluş aşaması sorunluysa bu, dile de yansır. Daha açık bir ifadeyle, gerçek olmayanı gerçek gibi göstermek veya gerçekleri saklamak ve eksik aktarmak, dile döküldüğünde somut bir sorun haline gelir. Bundan dolayı basın tarihinde ve günümüzde de ifade özgürlüğü hâlâ önemli bir yere sahiptir. Ancak ifade özgürlüğünün, gazetecinin ve bireylerin düşüncelerini kamusal ortamda ortaya koyabilme anlamında ne kadar savunulması gerekiyorsa; gazetecinin, söylendikten sonra bir varolan haline gelen ve toplum tarafından ulaşılabilir hale gelen ifadeleri eksik aktarması bu özgürlüğün kapsamına giremez. Dolayısıyla gazetecinin ifade özgürlüğü, kendi düşüncelerini aktarabilmek, fikir alışverişinde bulunmak anlamında geçerlidir. İfade özgürlüğünün sınırlarını belirlemekle, ahlaki eylemin bu özgürlüğün önüne geçtiği ve onu engellediği anlamı çıkarılmamalıdır. Yaşanması olası sorunlar nedeniyle ifade özgürlüğü engellenemez. Burada etik boyutun ortaya çıktığı yer, yazılıp çizilenlerin yayımlanıp yayımlanmaması kararı öncesidir. Kitle iletişim aracı yöneticisinin seçim yapma hakkı vardır. Bu aşamada yayına vermeme kararının da sonuçta ifade özgürlüğüne ket vurduğu ileri sürülebilir. Ancak burada asıl göz önünde bulundurulması gereken, basın çalışanının ürettikleri değil; bunların kamuya sunulup sunulmamasının getireceği sonuçlar olmalıdır. Öte yandan bir basın kuruluşu bir çıkar grubunun yayın aracı olarak, ifade özgürlüğünü belli bir grubun yararı için, toplumu yönlendirme

amacıyla kötüye kullanabilir. İfade özgürlüğü buna rağmen korunmalıdır. Kötü örneği temel alarak yasaklama girişiminde bulunmak, ifade özgürlüğünü tamamen engellemeye yönelik tahakkümün yolunu açar. Dolayısıyla bir konu hakkında değerlendirmede bulunurken tüm olasılıklar dikkate alınmalıdır.

Nesnellik, tarafsızlık vurgusu haberin bilgiselliği ve haberin kaynağı sorununu da gündeme getirir. Her haberin bir kaynağı vardır. Özellikle siyasal haberler söz konusu olduğunda kaynak sorunu önem kazanır; çünkü gazetecinin siyasal alanda olan bitenleri öğrenmesinde haber kaynakları, bilgiye ulaşmada ilk adrestir. Dolayısıyla basının siyaset ve çıkar çevreleriyle olan ilişkisi göz ardı edilemez. Öte yandan “haber, bilgi midir?” diye sorulabilir. Bireyler ülkede ve dünyada olan bitenlerden dolaysızca haberdar olamayacağına göre, haber bilgidir denebilir. Ancak söz konusu bilgiyi ve kimin için bilgi olduğunu sorgulamak gerekir. Olayları algılamada, anlamada ve aktarmada gazetecinin sahip olduğu düşünsel yapının göz ardı edilemez ve tersi düşünülemez bir durum olduğuna değinildi. Ancak gazeteci olan bitenlere bizzat tanıklık etmiyor ve haberi belli kaynaklardan alıyorsa, diğer bir ifadeyle bilgiye ulaşmada “medium”lara gereksinim duyuyorsa, bu sefer başka bir sorunla daha karşılaşırız. Bu sorun, bilginin güvenilirliği sorunudur. Haber iletmede gazeteci ister birinci dereceden tanık olsun, ister belli kaynakları kullansın; haberin bilgi mi olduğu bir yana, “haber gerçeklik midir?” sorusu sürekli olarak gündemdedir. Nitekim basının aktardığı haberlerin aslında gerçeklik olmayıp, gerçekliğin inşası olduğu yaygın eleştirel görüşlerden biridir. Dünya genelindeki haberciliğe bakınca, bunun yersiz bir iddia olmadığını görmek zor değildir. Egemen sistemin ekonomik, politik, jeostratejik kaygılarını azaltmasının yolu toplumların denetiminden geçtiğine göre, kitle iletişimi ve özelde basın bunu sağlamanın en etkin aracıdır ve bu doğrultuda başarıyla çalışmaktadır.

Dikkat edilecek olursa kitle iletişimi ve basın üzerinde dururken, konu kendiliğinden başka alanları sorgulamaya yöneltmektedir. Gazetecinin eylemlerinin ardında yatanların ne olduğunun yanıtını vermek imkânsızdır. Bunun nedeni her eylemin farklı koşullar altında ortaya çıkması ve eylemin dayanaklarının da kendi içinde birden fazla boyut içermesidir. Bir diğer ifadeyle eylemin psikolojik,

sosyolojik vb. boyutları; durumu içinden çıkılmaz hale getirebilir. Tüm açmazlarına rağmen eylemlerin ahlakiliğini sorgulamak hiçbir zaman gündemden düşmemektedir. Nitekim etik meslek ilkeleri de, meslek sahibi bireylere yol gösterici olması amacıyla ortaya çıkar. Her meslekte olmasa da, kimi meslekler, meslekten ihraç etmeye varan ciddi yaptırım gücüne sahiptir. Bu anlamda meslek ilkeleri, bireyleri kontrol altında tutmaya yöneliktir denebilir. Ancak burada dikkate alınan gazetecilik mesleği açısından şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Bireyin eylemlerinin ahlakiliği üzerinden basın ahlakiliği konu edinilirken; ister istemez sadece basının değil, basının yöneldiği her alanın –özellikle siyasetin– ahlakiliği de tartışma konusu haline gelmektedir. Dolayısıyla meslek ilkeleri olarak özelleşen etik ilkeleri temelde, eylemlerin ahlakiliğini temellendirmek isteyen felsefi etikten ayırmak hatalı olur. Etik meslek ilkelerinin içinde bulunduğu açmazın nedeni de budur. Bu ilkelerin etik niteliğini taşımasının nedeni, etiğin toplumun günlük konuşma sözlüğünde kabul gören anlamında yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu ilkelere kural koyucu bir anlam yüklenmektedir. Yalnız kural koyarak düzen sağlama amacı taşıyan ilkeler, günlük yaşamı düzenleyen yerleşik ahlak kurallarının özelleştirilmiş şeklidir. Bu bağlamda, dikte edici ilkelerin aslında gereklilik sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak bir gereklilik durumu, insanlara sadece verili ilkeler sunarak karşılanamaz. Ayrıca söz konusu ilkelerin her durum için geçerli olup olmayacağı tartışma konusudur.

Konuya etik bağlamda yaklaşmak –gazetecilik mesleği dikkate alındığında– nesnellik gibi en çok önem verilen kavramların da sorgulanmasını gerektirir. Etiğin meslek ilkeleri adıyla birlikte güncel hale gelmesine –her ne kadar meslek çalışanlarına vurgu yapıyor görünse de– temelde insana, insanın niyet ve eylemlerine yönelik kaygının artmasının bir işareti gözüyle bakılabilir. Kuşkusuz, insan, her dönemde insandır; her dönemde insan insanın kurdudur. Ancak dünya üzerinde egemen olan sistemin isim değiştirerek ileri aşamalara geçmesi, teknolojik gelişmelerin güç sahipleriyle olan ilişkisi ve bunlarla bağlantılı olarak toplumsal yapıdaki hareketlilik ve değişim günümüz insanını belirleyen unsurlar olarak; bireylerin hayata bakışını değişime uğratmaktadır. Düşünsel yapılarıdaki değişimin, –ki bunun ne derece bilinçli ve bilgi sahibi olarak gerçekleştiği tartışılır– eylemlere

yansımaması olanaksızdır. Bu bağlamda bireylerle gerçeklikler arasındaki “medium”lara, bireylere yolunda gitmeyen şeyleri işaret etmede büyük rol düşmektedir. Sahip oldukları bilgiyi kamuya açarak, kamusal bilgiyi oluşturan; dolayısıyla toplumu biçimlendirme, yönlendirme gücü olan gazetecinin sorumluluğu öncelikle mesleğine karşı mıdır, yoksa insana karşı mıdır? Sistemin öncelik sıralamasında insan merkezde yer almadığına göre, basını değerlendirirken bu soru daha da önemli hale gelmektedir. Varolan düzenin aksaklıklarını gizlemeye yönelik gazetecilik anlayışı söz konusu olduğunda, mesleki sorumluluk anlayışı ve gazeteciliğin ne olduğu da yeniden tartışılmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada şimdiye kadar öncelikle etik–ahlak ilişkisi üzerinde duruldu. Daha sonra iletişim ve kitle iletişimine geçilerek, kitle iletişiminin toplumsallıkla olan ilişkisi vurgulandı. Bu aşamada kitle iletişimine ilişkin birkaç yaklaşıma değinmek kaçınılmazdı. Ancak bu yaklaşımlara, kitle iletişimi hakkında biraz daha bilgi vermek ve çalışmanın savunduğu çerçeveyi biraz daha belirgin hale getirmek amacıyla değinildi. Dolayısıyla üzerinde durulan yaklaşımlar sınırlı sayıda kaldığı gibi, ayrıntılı olarak da ele alınmadı. Son olarak da basın ve meslek etiği ilkeleri üzerinde duruldu. Gelineen noktadan geriye doğru durup bakınca, tüm bunların birbirinden kopuk, bir yere varmayan parçalar olduğu ileri sürülebilir. En başta dile getirmek gerekir ki, bu çalışmanın amacı da, bir bütünün dağınık parçalarını bir araya getirmek ve bu parçaların aslında birbirinden kopuk olmadığını ortaya koyabilmektir. Konu tüm ayrıntılarıyla ele alınamasa da, içinde yaşadığımız ortama ilişkin, en azından bir farkındalık yaratmak bir gereklilik ve sorumluluktur.

“Asıl sorun nedir?” diye sorulabilir. Kitle iletişim araçlarını kullanan basının yapıp etmeleri mi, içinde bulunulan toplumsal, siyasal, ekonomik ortam mı; yoksa etik ilkeler olarak nitelenen kurallar dizisi mi? Yanıt bunlardan biri değildir; ama bunların hepsidir. Etik meslek ilkeleri olarak karşımıza çıkan kuralları ait olduğu mesleği ve mesleğin işleyiş tarzını belirleyen dünya koşullarını göz önünde bulundurmadan ele almak olanaksızdır. Sonuçta eylemleri, tutumları ve değerlendirmeleri belirleyen koşullar, bu dünyanın koşullarıdır. Bu anlamda gerçekten küresel bir dünyada yaşamaktayız. Bu dünya ülkelerin ulusal ve uluslararası politikasını olduğu kadar bireylerin günlük yaşama ait politikalarını da belirlemektedir. Kuşkusuz burada “dünya” ile kastedilen kendi başına varolan bir nesne değil, varolan egemen sistemdir. Bu sistemi tarihselliğinden, geçmişinden soyutlayarak anlayamayız. Şimdiyi yapan ve geleceği belirleyen, dündür. Bu bağlamda, varolan sorunların kaynağı ve ciddiyeti göz önüne alınırsa, yarın için (çok zor bir olasılık da olsa) “insan”ı merkeze alan, olumlu değişiklikler yapılabilir. İnsan hakları gibi bugünün temel değeri haline gelen kavramlar da pratiğe aktarılmadan önce kavramsal açıklığa kavuştukları takdirde gerçek bir değer haline gelecektir.

Küreselleşen dünyada demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar (gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde) yerelliğin güçlenmesi adına sahte bir evrensellik anlayışıyla, birer araç haline gelmektedir. Dikkat edilecek olursa tekil-tikel-tümel ayırımında; tümel, üzerinde en çok durulması gerekendir; çünkü en sorunlu alan tümele aittir. Bir soruna çözüm getirmek bir yana, kendisi bir sorun haline gelen kavramlar, anlam açıklığına kavuşamayabilmektedir. Bu durum, tümel olanın çerçeveyici, sınırları belirleyici işlevini yitirmesine ve tekil ile tikelin arasında kaybolmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla dünyanın çeşitli sorunları karşısında yapıcı önlemler alınıp pratiğe aktarılamamaktadır. Bu sorunlar, tekillikler içeren, heterojen yapıdaki ontolojik düzlemde yer aldıkları için, çözüm arayışı sürekli bir çözümsüzlük olasılığıyla karşı karşıyadır. Tekil-tümel ilişkisi veya çatışkısı sorunların belirlenmesinde ortaya çıktığı gibi, çözüm aşamasında da karşımızdadır.

İnsan eylemlerinin olumsuzluğu karşısında tümel bir ahlaki ilkeye varılıp varılamayacağı sürekli tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla ahlakiliği konu edinen, ahlâki eylemin temellendirmesini yapmaya çalışan etik, görecilik tartışmasının yoğun olarak gözlemlendiği alanlardan biri olmuştur. Çalışmanın başında üzerinde durulsa da, bir kere daha açıklığa kavuşması gereken nokta, felsefi anlamda etiğe yüklenen sorumluluğun doğru anlaşılmasıdır. Etik hiçbir zaman kural koyucu, son noktayı koyan bir uğraş değildir. Aksi takdirde, düşünceler çokluğu içinde anlamını yitiren, çelişkiler topluluğu bir alan olması kaçınılmaz olurdu. Ahlaki boyutu tartışılan sorunlar karşısında getirilen yanıtların çoğulluğu, etik tartışmaları anlamsız hale getirmez. Tam tersine, olasılıklar içeren, heterojen yapıya rağmen insanların üzerinde durup düşünecekleri ortak sorunlar olduğunu ve bu sorunları tartışmanın bir sorumluluk olduğunu insanlara gösterebilir.

Son yıllarda sorunlar karşısında duyulan etik kaygıların artan bir görünüm sergilemesi ve buna koşut olarak meslek etiklerinin ilgi görmesini yukarıda sözü edilen bağlam kapsamında değerlendirmek gerekir. Hemen her alanda, mesleğe ilişkin etik ilkeler oluşturma çabasının gerekçesi sorgulanmalıdır. Bir kavrama yüklenen değer niceliği, tartışma konusu olan şeyin eksikliğiyle doğru orantılıdır. Toplumsal düzlemde insanlar, rahatsızlık yaratan bir durumdan kurtulmak için,

eksikliği duyulan şeye ulaşmak, onu geçerli kılmak ister. Varolan durumda olumlu değişimler gözlenmedikçe, eksik olan yüceltilir. Ancak bu yüceltmenin nedenlerini ortaya çıkarmak kadar, gerçek amacına hizmet edip etmediği de sorgulanmalıdır. Dolayısıyla ahlakilik, etik ilkeler bu denli gündeme geliyorsa, ortada bir sorun var demektir. Ne var ki etik ilkeler oluşturmak, sorunu çözüme bağlamak anlamına gelmediği gibi; varolan çarpık düzenin devamını güvenceleyen araçlar olma tehlikesini de taşıyabilir. Etik meslek ilkeleri olarak karşımıza çıkan bu ilkeler, meslek sahipleri için sorumluluktan kaçma yolunu açabilir. Daha açık ifade etmek gerekirse, bu ilkelerin yazılı varlığı kendi başına bir kurtarıcı gibi görülmemelidir. Etik meslek ilkelerinin işlevsellik kazanmasının önündeki en büyük engel budur. Dolayısıyla pratik işlevselliğinden önce, bu tür ilkeler, bireylerde kavramsal temele oturmalı; kuşku bırakmayacak açıklığa sahip olmalıdır.

Ahlakilik, insanın yapıp etmelerinde görünür hale gelse de, eylemlerin ardında yatan nedenlerin heterojenliği ve her eylemin kendi ortaya çıkış koşulları altında değerlendirilebilir olması, konuyu içinden çıkması güç bir hale getirmektedir. Etikten beklenen, kesin çözümler üretmek olmasa da; sorunlara felsefeye bakmak, konuyu çeşitli boyutlarıyla görmeyi ve bu boyutları bir araya getirebilmeyi olanaklı kılar. Dolayısıyla sorunlarla başedebilmek için gerekli altyapıyı hazırlar. Meslek etik ilkeleri olarak belli meslek gruplarına yönelik ilkelerin hepsinin özü, aslında aynı yere işaret etmektedir: İnsanın seçim yapma özgürlüğü. İnsan eylemlerinin olumsuzluğunun mı heterojen bir dünyaya, yoksa heterojenliğin mi olumsuzluğa neden olduğu sorusu bir yana bırakılırsa –öngörülebilir olsa da– geleceğin belirsizliği, insana özgürlüğünü vermektedir. Özgürlük de, sınırlarının çok iyi çizilmesi gereken, sorunlu kavramlardan biridir. Dikkat edilecek olursa, doğrudan insana yönelen, insanın yapıp etmelerini ilgilendiren kavramlar, temel sorun alanları haline gelmektedir. Bunun başta gelen nedenlerinden biri, bu tür kavramların istenen yöne çekilmeye açık olmasıdır. Bunun sonucunda, insanlar tarafından büyük değer yüklenen bu kavramlar, çokanlamlı, belirsiz, ne olduğu tam olarak anlaşılamayan kavramlara dönüşmektedir. Bu durum büyük bir çelişkiyi de göz önüne sermektedir. Dünyayı daha yaşanır kılmak vb. amaçlarla gündeme gelen bu kavramlar, tam tersi bir duruma yol açmaktadır. Bunun nedenlerinden biri, söz konusu kavramların

sürekli olarak dünyanın sınırlı coğrafyaları tarafından kullanılmasıdır. Daha açık olmak gerekirse, kavramların çıkış yeri aynı zamanda kavramların hangi bağlamda ve hangi amaçla kullanılacağını da belirlemektedir. Küreselleşmeyle birlikte bu süreç artık eskisine göre çok daha hızlı işlemekte ve yayılmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, kesinlikle özgürlük, insan hakları, demokrasi gibi kavramların içi boş kavramlar olduğunu öne sürmek değildir. Ama dünyada yaşananlara bakınca, yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu görmek zor değildir. İlerleme, modernleşme idealinin çekirdeğini insan değil, para belirlemektedir. Dolayısıyla, sözü edilen türden kavramların da bu gerçekten tamamen soyutlanarak, pratiğe geçirilmek istendiğini söylemek; gereğinden fazla bir iyimserliktir. Tekrar belirtmek gerekirse, sorun; bu kavramların kendisinde değil; kimi zaman da bilinçli olarak sınırlarının belirsiz bırakılarak, varolanların sürekli bir sorun alanı haline getirilmesindedir. Böylece sürekli bir tartışma ortamı yaratılmakta, ancak bu ortamın içinde konunun özü kaybedilmekte; tartışma da sistemin bir parçası haline gelmektedir. Burada bu konuyu tartışmak, çalışmanın sınırlarını çok fazla genişletebilir, bu nedenle bilinçli olarak ayrıntılı bir sorgulamaya girilmeyecektir. Vurgu yapılmak istenen şudur: Nasıl ki, ahlakilik ve etik sorgulama söz konusu olduğunda insanın eylemleri üzerinde duruluyorsa; kavramların kullanılmalrı ve pratiğe aktarılması sürecine de gereken önem verilmelidir.

İnsan, günlük yaşamda her zaman, eyleminin arkasında neyin yattığının yanıtını veremeyebilir. Ayrıca her eylem kendine özgü koşullar altında gerçekleştirilir; dolayısıyla kişi karar verme sürecinde kendi kendisiyle baş başadır. Bu nedenle her olay kendi tekilliği içinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda etik ilkelerin her durum için geçerli olup olmayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Bu belirsizlik nedeniyle, etik ilkelere eylemlerin kesin belirleyicisi olma sorumluluğu yüklenemez. Etiğin yapacağı şey şu olacaktır: Kişiyi seçim yapmada özgür olduğunu hatırlatmak ve bunun bir özgürlük olmasının yanında bir yükümlülük olduğunun bilincini vermek; gerektiğinde, toplumca benimsenen genel ahlak anlayışının sınırlarını aşma cesaretini göstermesine yardımcı olmak. Sorumluluk bilinci, özgürlüğün sınırlarını belirleyen ve bireyin özgürlüğünü kullanabilmesini sağlayan unsurlardan biridir. Özgürlüğün sınırlarını belirlemede en çok üzerinde durulan,

başkasının özgürlüğünün başladığı yerdir. Bu, kuşkusuz doğru bir belirlemedir; ancak eksiktir. İnsan bilerek bir başkasının özgürlüğünün başladığı yere geçebilir; kendi sınırlarını aşarak başkalarının özgürlüğünü sömürebilir. Dolayısıyla özgürlükle ilgili olarak, sınırları bilmekten önce gelen şey, sorumluluk bilincidir. Bu bilinç, bireyin sınırlarını bilmesini sağladığı gibi, özgürlüğünü hangi amaçla kullanacağını bilgisine sahip olmasını da gerektirir. Bu noktada bireyin sorumluluklarını belirleyen ne olduğu sorulabilir ve varolan sistemin, toplumun bireyi belirlediği tezini savunan biri, bunların bireyin sorumluluk anlayışını ve sorumluluklarını da belirlediğini öne sürebilir. Etik sorgulamaların devreye girmesi gereken nokta da belki burasıdır. Etiğin hak ettiği önem, insanın sahip olduğu olanakları da göz önünde tutarak, insanı “insan” olarak belirleme çabasıdır. Bu bağlamda etiğe sadece günlük insan ilişkileri temelinde bakmak haksızlık olacaktır. Bireysel insan eylemleri bağlamındaki önemi bir yana atılmasa da, onu günümüz ve gelecek için asıl önemli kılan; dünya üzerinde olup bitenleri, çarpık olduğu apaçık ortada olan düzenin sorunlarını sorgulamasıdır. Bu sorgulayış, beraberinde gerçeklerin farkında olmayı, gerçeklerin bilgisine sahip olmayı getirir. İnsanın ne olduğunu anlamaya ve belirlemeye çalışırken, aslında herkesi ilgilendiren sorunlara çözüm önerileri getirmeye de çalışır.

Aslında konuyu en geniş bağlamda ele alırsak, birbirinden kopuk izlenimi veren parçaların öyle olmadığını anlamak kolaylaşacaktır. Bu bağlam, şu an içinde bulunduğumuz 21. yüzyıla adını veren, bilgi toplumu çağıdır. Kimi zaman bilgi yerine enformasyon sözcüğünün kullanılması, ayrıca gözden kaçmaması gereken bir noktadır. Bilginin önemi, henüz 17. yüzyılda, Bacon’ın “bilgi, egemen olmaktır.” düşüncesinde açığa çıkar. Bugün, bilginin kendisi mi yoksa bilgiye sahip olmak mı egemen olmaktır? Bu noktada, neyin bilgi olduğu, neyin bilgisinin egemenlik aracı olduğunun yanıtını verdiğimizde, bilgiye sahip olmanın önemi de ortaya çıkacaktır. Küreselleşme sürecinde bilginin dünya üzerindeki hızlı dolaşımına ve bilgiye ulaşılabilirliğin kolaylığına vurgu yapılmaktadır. Ancak biraz dikkatle bakınca, bunun beraberinde zıt olarak bir bilgidен yoksun kalma sürecini içerdiği de fark edilir. Bilginin kamusal alanda ulaşılabilirliğini, niceliksel olduğu gibi niteliksel olarak da sorgulamak gerekir. Öncelikle bilgiye ulaşılabilirlik sanılanın aksine; küresellik bir yana,

aynı ülke içinde bile eşit değildir. Ama daha da önemlisi bilgiye ulaşanların, neyin bilgisine ulaştığı sorundur.

Bilginin sermaye ile olan gözardı edilemez ilişkisi ve bu bağlamda piyasanın önemli bir unsuru haline gelmesi, bilgi tekeli sorununu gündeme getirir. Bugün bilginin, çeşitli sermaye gruplarının elinde bir güç aracı olduğu, bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Dünyayı şekillendiren, yöneten bilgiler, dünya vatandaşlarıyla enformasyon adı altında paylaşılmaktadır. Bu anlamda bilgi, öznelarası dolaşıma çıktığında enformasyon haline gelmektedir. Dolayısıyla enformasyon, bilginin kendisi, aslı değil; ulaştığı özneyi yönlendirme gücüne sahip, eksiltilmiş bilgidir diyebiliriz. O halde içinde bulunduğumuz çağı nitelerken, nitelemeyi farklı gruplar için, farklı bağlamlarda, farklı isimlerle yapmak gerekir. Bilgi çağı, enformasyon çağı, bilgisizlik çağı.. Küreselleşmeyi yalnız, teknolojik gelişmeye koşut olarak artan iletişim olanaklarının dünya üzerindeki sınırları kaldırması olarak göremeyiz. Bunlar, esasında ekonomik-politik amaçlarla gündeme gelen küreselleşmenin yan ürünleri ve araçlarıdır. Toplumları ikna edebilmek için, görece daha az ciddiyet yüklenen, aslında yaşamın tümüne sızmış olan kültürel öğeler kullanılır. Bir anlamda, dünyayı yönetmek isteyen, kendi kültürünü dünyanın geri kalanına pompalamakta ve aynı zamanda bundan kârlı çıkmaktadır. Bu bağlamda yerellik, insanları ürkütmeden sistemin içine almanın aracı olmaktadır. Sistemin dayatıcılığı, insanların varolanları ve diğer insanlarla olan ilişkilerini belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle, kitle iletişimini ve basını sorun odağı haline getirirken, asıl kaynağı gözardı etmemek gerekir. İlişkilerdeki değişim ve sorunlar doğal olarak iletişime de yansımakta; kitle iletişimi de buna göre şekillenmektedir. Bu konuda Ünsal Oskay'ın *19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri* adlı eserinde Vygotsky'nin çalışmalarından hareketle dile getirdikleri çok aydınlatıcıdır. Konuyu daha iyi anlayabilmek için Vygotsky'nin *Düşünce ve Dil* adlı eserine başvurmak daha da yol göstericidir.

Burada kısaca üzerinde durmak gerekirse; Vygotsky'nin çalışması, dil-düşünme-toplumsallık çerçevesine oturur. Kavrama ve iletişimin gelişimini işaretlerden önce genelleştirmede bulunmaya bağlayarak, kavramsallığın öncel

olduğunu belirtir. Vygotsky'nin görüşlerinin felsefi bağlamda ele alınmaya açık olduğu söylenebilir. Aynı eserinde Vygotsky, “sözcük anlamının hem genelleiyici düşüncenin, hem de toplumsal iletişimin bir birimi olarak kavranmasının, düşünce ve dilin incelenmesi bakımından taşıdığı değer ölçülemez.” (Vygotsky, 1998: 24) olduğunu belirtir. Vygotsky düşünmenin gelişiminin toplumsaldan bireyesele doğru olduğunu ortaya koyar. Oskay, buradan hareketle kitle iletişimindeki sorunların kaynağını ortaya koymaktadır. Dil ve düşünme yeteneğinin, iletişim biçiminin farklı toplumsal sınıflar arasında farklı olması, kitle iletişimine de yansımaktadır. Dolayısıyla kitle iletişiminde gözümüze çarpan sorunları yalın iletişim sorunları olarak değil; daha derinde, toplumsal yapılanmaya ilişkin bir sorun olarak görmek gerektiğinin altını çizer. Ayrıca, insanın konuşma (dil) olmadan düşünememesi ve bu ikisinin zemininde toplumsal yaşamın olmasından hareketle; düşünce özgürlüğü ile ifade özgürlüğü gibi bir ayırımın yapılamayacağı söylenebilir. Eylemlerin yanısıra düşünme ve dilin de insanın etik boyutuyla olan ilgisi ve özgürlük-etik ilişkisi göz önüne alındığında, Vygotsky'nin çalışması kitle iletişimi alanında olduğu gibi etik bağlamda da değerlendirilebilir .

İletişim teknolojisindeki başdöndürücü gelişme –tamamen olumsuz bir genellemede bulunmak yanlış olsa da– bilgiye ulaşma ve varolan sorunları çözmeye yönelik iletişimin sağlanmasıyla koşutluk göstermemektedir. Bunca olanağa rağmen sorunlara çözüm getirilemediği gibi, yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzün en büyük sorunu ise, bu sorunlara kesin çözümler getirebilmekten önce; sorunların farkındalığıdır. Daha açık ifade etmek gerekirse, teknolojik gelişmeyle artan iletişim olanakları elbette kitle iletişimine de yansımaktadır. Ancak basının neyi nesneleştirdiği, başlıca sorun olarak karşımızdadır. Kendisine kamu hizmeti sorumluluğu yükleyen basının topluma iletildiği ile varolanların asıl yüzü arasındaki örtüşme tartışılır niteliktedir.

Genel olarak çalışmada ele alınanlardan, basın etiğini başka sorunlara işaret etmenin bir aracı haline getirildiği yargısına varılabilir. Amaç, gazeteciliği araçsallaştırarak, onu görece önemsiz konuma getirmek değildir. Aksine, öznelere içinde buldukları ortamdan haberdar olmalarının aracı konumundaki gazeteciliğin

değeri ve önemi göz ardı edilemez. Ancak sorun konusu haline gelen hiçbir nesne, kendi başınlığı içinde ele alınamaz. Meslek olarak gazetecilik ve genel deyişle basın, yöneldiğı dışdünya ile tekil bilinçle arasındaki bilgi akışını sağlarken, pek çok etmen sürece dahil olmaktadır. Her şeyden önce kitle iletişim aracının kendisi – varlığını sürdürebilmek için– içine doğduğu sistem gereğı. sistemin işleyiş tarzıyla uyumlu olmak zorundadır; başka bir ifadeyle kaçınılmaz olarak ticari kaygı gözetir.

Bugün gelinen noktada, her sektörde olduğu gibi basında da paranın değeri ve gücü, insanın değerinin çok ötesine geçmiştir. Tarihsel süreç içinde bunun doğal bir süreç olduğu ileri sürülebilir. Ancak, yaşanmakta olan olumsuzlukları doğallığa bağlamak, çözümsüzlükten başka bir seçenek bırakmamaktadır. Günümüzde çok yaygın hale gelen meslek etiklerinin tümünün temelindeki esas sorun, insanın değeridir. Kuçuradi'yi hatırlayacak olursak; değerlendirmede bulunmak söz konusu olduğunda, insan da değer biçmenin veya atfetmenin nesnesi haline gelmektedir. Dolayısıyla başka bir şey üzerinden değer kazanan insan, kendi başına değer olma niteliğini kaybetmektedir. Bugün gelinen noktada, birey bedeni üzerinde bile baskıcı bir egemenlik kurarak, kendi kendini değer biçilmenin nesnesi kılmaktadır. O halde neden basın ve basın etiğı? Çünkü, değer biçme veya atfetmenin dünya genelinde benzeşik hale gelerek, yaygınlaşmasının en etkin yolu, kitle iletişim araçlarıdır. Çünkü, kitle iletişim araçlarının sahip olduğu güç, tartışılmazdır ve gücün olduğu yerde sermaye vardır.

Sermayenin, çıkar grupları ve siyasetle olan ilişkisi, bir bütünün parçalarıyla olan ilişkisine benzetilebilir. Dolayısıyla gazetecilik her ne kadar halkı bilgilendirmek üzerine kurulu olsa da; parçalar birbirinden kopamaz ilişkiler geliştirdikçe, siyasetin mi basını, basının mı siyaseti yönlendirdiğı bulanıklaşır. Kuşkusuz, gazeteciliğı yalnız siyasetle olan ilişkisi ve politika haberleri üzerinden değerlendirmek doğru olmaz. Ancak ülke ve dünya gündeminin şekillenmesinin ana unsurlarından olan siyaset ve ekonomi, gazeteciliğın asal konuları olmak durumundadır. Gelineen noktada, gazetecinin değerlendirmede bulunmasını belirleyen etmenler fazlasıyla dışsallaşmıştır. Gazetecinin olaylara bakışını, tavır takınmasını belirleyen kavramsal bir dünyası vardır. Bu kavramsal dünyanın nelerce belirlendiğı

burada tartışma konusu edilmeyecektir; ancak giderek, sistemin dayattığı maddi koşulların belirleyiciliğinin ağırlık kazandığı da bir gerçekliktir. Ayrıca basında karşımıza çıkan haberlerin öncesinde ikili bir karar verme süreci işlemektedir. Gazetecinin verdiği karar doğrultusunda ortaya koyduğu haber, yayın yönetmeni tarafından onaylanmayabilir. Diğer bir ifadeyle gazetecinin kararı görmezden gelinbilir. Bu durumda tüm sorumluluğu yayın yönetmenine mi yüklemek gerekir; ya da, sonsözü söyleyen birinin olması, gazeteciyi mesleğinin gereğini yapma sorumluluğundan dışlayabilir mi? Karmaşık bir durumla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Konuya genel bir bakış açısıyla bakıldığında; karşı karşıya kaldığımız sorunların, kendisi sorunlu olan bütünün birer yansıması olduğunu görebiliriz. Meslek etiklerine yönelen ilgi ve bunların sayısının her geçen gün artması da, bunun göstergelerinden biridir. Ancak konuyu anlamak için öncelikle geneli kavrayabilmek ve konunun işleyişini bilmek olmazsa olmaz bir koşul olsa da; çözüm önerilerini pratiğe aktarmak, tekillikler üzerinden olanaklı olabilir. Bireyin karşılaştığı her durum ve bireyin tepkisi, kendi tekilliği içinde anlam kazanır. Dolayısıyla, basında ortaya çıkan sorunlara ilişkin bir değerlendirmede bulunmanın dışında, etikten beklenmesi gerekenin ne olduğunu açıklığa kavuşturmak da bir gerekliliktir.

Her yandan kuşatan enformasyon akışı içinde, meslek etikleri de kendine bir yer edinmeye çalışmaktadır. Bir gereksinimin göstergesi olarak karşımıza çıkan bu ayrı ayrı etiklerin hepsinin, aslında vurgu yaptığı öz aynıdır. Buradan hareketle, meslek etiklerinin gereksiz veya yararsız olduğu yargısına varılmamalıdır. Ancak, sözcüklerin kavramsal temelini göz önünde bulundurmadan, onlar üzerinden sorun çözmeye çalışmanın bir yarar sağlamadığı açıktır. Şu anda bu gerçeğin kendisi bir sorun haline gelmiştir. Etik, felsefenin bir dalı olarak da sallantılı bir alan iken, sözcüğün günlük dil ve yaşam içinde de kullanılması, karışıklığa yol açmaktadır. Felsefi etiğin hareket noktası, insanın yaşarken karşı karşıya kaldığı çeşitli ikilemler, durumlar karşısında nasıl eylemenin doğru olacağı kaygısı olmakla beraber; felsefi etik başka bir düzlemde hareket eder. İkilem ve durumlar karşısında nasıl eyleneceği, yönelinen ve varılmak istenen değil; sadece bir çıkış noktasıdır. Ancak bu durumdan, yaşamda karşılaşılan sorunlara felsefi bakışla yaklaşamayacağı anlamını çıkarmak doğru olmayacaktır. Bu bağlamda günümüzün meslek etiklerinin hatalı bir tutum

içinde oldukları söylenebilir. İoanna Kuçuradi'nin cümleleriyle aktaracak olursak; “(...) ama bu, daha çok felsefe dışında oluyor, yani meslek etikleri diye adlandırılan çeşitli meslek etiklerinde bir patlamaya, aynı zamanda da global sorunlarla uğraşacak yeni bir etiğe olan ihtiyaçtan gittikçe daha fazla söz edildiğine de tanık oluyoruz. Kısaca söylemek gerekirse, ‘etik’ şu anda modadır.” (Kuçuradi, 2000: 18) Moda olan ise, tüketilme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle sözcükleri ve kavramları doğru bağlamlara oturtarak, felsefi bakışı yaşamın içine sızdırmak gerekir. Bugüne kadar felsefi etik kapsamında çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır ve kimi zaman da, bunlar birbiriyle ortak paydada buluşturulmaya çalışılmaktadır.

Söz konusu yaklaşımlardan başlıcaları, normatif etik ve meta-etiktir. Kuçuradi bugün gelinen noktayı, ahlak normlarına mantıksal empirist anlayışla yaklaşarak, bilimsellik ölçütünü esas almaya bağlamaktadır. Ahlak normlarına ait önermelerin bilimsel olmaması, yani empirik olarak doğrulanabilir veya yanlışlanabilir olmaması, etik önermelerin bilimsel olamayacağı sonucuna götürmektedir. Bu durumda, değer bilgisi ile değer yargısı arasındaki fark ortadan kaldırılmakta; bunun sonucunda bilimin de tamamen değer dışı bir alana aitmiş gibi görünmesine neden olmaktadır. Böylece bilimde, sınır kavramı işlevsizleşerek, değer bilgisine dayalı seçimde bulunma yetisi gözardı edilmektedir. Bugünün öncelikli meslek etiklerinin ortaya çıkışının temelinde de, bilim ve teknolojinin olanaklarının, ekonomik-siyasal çıkarlar doğrultusunda kontrolsüzce pratiğe aktarılması yatmaktadır. Bugünkü kimi küresel sorunların kaynağını da buna dayandıran Kuçuradi'ye göre Batı rasyonalizmine duyulan tepkiyi ve rasyonaliteler çokluğunu savunan görüşün “kültürler kültüne” dönüşmesinin, ama aynı zamanda evrensellik arayışına neden olmasının sebebi de aynıdır. Bunun sonucunda felsefi etikte de, normlara ilişkin meta-normlar getirme yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Meslek etiklerindeki artışın ve yoğunlaşmanın nedeni de, ortak normlar oluşturma çabası ile meta-etikin bir araya gelmesidir. Ne var ki, çeşitli mesleklerin kendilerine ait ortak norm getirme çabası, sorunu çözmeye yetmez. Bu yetersizliğin kaynağını normların içeriğiyle birlikte, normun kendisinde, nasıl bir tutumla oluşturulduğunda, neye dayanarak oluşturulduğunda da aramak gerekir. Sonuçta içeriği belirleyen, amaçlardır. Yine de, bu bile yeterince sağlam bir dayanak değildir. Bir normun

amacının dışında, başka bir doğrultuda işlev kazanması olasılığı her zaman karşımızdadır. Bu durumda söz konusu normlar tamamen göstermelik hale gelmekte, dilin dışında varlık gösteremeyen ilkelere dönüşmektedir.

Günümüzün dünya dinamikleri içinde kitle iletişiminin işlevi; basının olanlar karşısındaki tutumu, varolanlardan –çarpıtma bir yana– haberdar edip etmediği, aktarış biçimi; bunları neyin belirlediği başlı başına bir inceleme konusu olan bir sorun alanıyken; etik olarak nitelenen meslek ilkelerinin ortaya koyduğu tablo, durumu daha da güçleştirmektedir. Öte yandan, konuyu yalnız iletişimle veya sistemin işleyişiyle ilgili olarak ya da yalnız ilkeleri temelinde ele almak, eksik bir tutum ortaya koyar. Dolayısıyla bütünü parçalarını görerek, gelinen noktanın ardındakileri bilerek ama kaybolmadan bir sonuca varmak gerekir. İlkeleri masaya yatırdığımızda da, konu çatallanmış gibi görünür. İlkelerin içeriğini tartışmanın dışında, bir de ilkelere yüklenen etik anlamın sorunsallığı söz onusudur. Ancak durum sanıldığı kadar karışık değildir. Bir kere söz konusu ilkelerin gerçekte ne türden olduklarını ortaya koyduktan sonra, içeriği değerlendirmek kolaylaşır. Bugünkü haliyle bu ilkeleri, felsefi bağlamda etik olarak nitelemek doğru değildir. Bu nedenle meslek etiklerini yalın bir felsefe tartışması olarak, etik ve etik türleri çerçevesinde incelemek bir gerekliliktir. Ancak bunun için, etiği felsefe tarihi içinde ayrıntılı olarak ele almak ve yaklaşımlar arasındaki farkları ortaya koymak gerekir. Burada asıl üzerinde durulmak istenen nokta, yaygınlaşan meslek etiklerinden hareketle, etiğin günümüz dünya sorunları karşısında gerçek bir çare olup olmadığıdır.

20. yüzyılda ortaya çıkan meta-etik, diğer adıyla çözümleyici/çözümlemeci etik, ortaya konmuş olan etikler üzerinde durarak bunların çözümlemesini yaparken; aynı zamanda normatif etiğin karşısında durur. Etik kavramların olgusal olamayacağından hareketle, kavram ve değer yargılarının gerçeklik taşımadığını savunan meta-etik, etiği salt epistemolojik düzlemde ele alır. Bilginin analitik ve sentetik olmasından hareketle, insan bilgisinin sadece olgusal bilgi olduğunu temel alan meta-etik; değerlerin olgusal olmadığından hareketle, değer bilgisinin olamayacağını savunur. Dolayısıyla etik bilgi, normatif bilgi diye bir bilgi türü

yoktur. Bu bağlamda felsefenin yapabileceği, etik türlerini mantıksal çözümlenmeyle incelemek; ahlak kavramlarının duygusal arka planını ve işlevini çözümlenmektir. Etik türden bilginin olanaksızlığını, dolayısıyla evrensel bilginin olanaksızlığını savunan meta-etik böylelikle felsefeyi sınırlı bir alana kapamaktadır. Dolayısıyla meta-etik bağlamında, dünya sorunları karşısında etik bir çözüm arayışı olanaksızdır.

Analitik felsefenin bu tavrı karşısında, eleştirilse de benimsense de sonuçta etkisi bugün de kendini gösteren Kant'a değinmek kaçınılmazdır. Ancak burada ayrıntılı olarak Kant etiğinin üzerinde durmak olanaksızdır. Onun felsefi mimarisi içindeki etik görüşleri, bilgi felsefesine dayanmaktadır. Dolayısıyla burada Kant etiğine genel hatlarıyla değinerek, onun günümüz için bir yol gösterici olup olmayacağı üzerinde durulacaktır. Kant'ın etik görüşleri, benimsendiği kadar eleştirilen görüşlerdir de. Dile getirdiklerinin, Hıristiyan ahlakının ussallaştırılmış bir hali olduğu veya günümüz için bir çare olmadığı, eleştiriler arasındadır. Geçmişte yaşamış bir filozoftan günümüz için bir çare bulması beklenemez; filozofun veya felsefecinin düşünceleri yaşadığı çağ kapsamında ele alınmalıdır. Yine de, Kant'ın dile getirdiği düşüncelerle bugünün dünya sorunları arasında bir bağ kurabiliriz. Çünkü, Kant'ın epistemolojisinden hareketle kurduğu ahlak felsefesi, hukuk ve siyaset felsefesine ilişkin düşüncelerinin temellendirilmesine esas oluşturmakta ve yaşadığı çağın ötesine geçmektedir. Ayrıca Kant'ın ortaya koymuş olduğu kategorik imperatif ("Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin öznel ilkeye göre eylemde bulun.") formeldir, dolayısıyla içerikli değildir. Kant'ın yaşamış olduğu dönemden bugüne koşullar değişmiş olsa da, geçen zaman içinde sorunlar artmış ve artmaktadır. Sorunlar farklı içeriklerle karşımıza çıksalar da, esasında hepsinin özünde yatan aynıdır: İnsanın değeri. Siyasal iktidarların ulusal ve uluslararası düzlemde insana olan bakışı, çıkarların her şeyden önce gelmesi, insanın değerinin görmezden gelinmesine; bireylerin ve toplumların çıkarlar uğruna birer kuklaya dönüşmesine yol açmaktadır. Bu çalışmanın başlığı bağlamında, kitle iletişiminin dünya üzerinde olan bitenlerden haberdar etme görevi dışında, sahip olduğu yönlendirici güç göz önüne alınırsa; Kant'ın etik alandaki düşüncelerinin önemini kaybetmediği anlaşılır. En yalın haliyle Kant, insanın eylemde bulunurken, karşındakini araç olarak görmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Çıkar beklentisi

olmaksızın eylemde bulunmak gerektiğini savunarak, insan haklarının da temeli olan insanın değerini merkeze oturtmaktadır. Eylemin arkasındaki isteme, merkezi konumdadır. Önemli noktalardan biri, istemeyi belirleyen şeyin ahlak yasası olmasıdır. Ahlaklı eylemin ölçütünü belirleyen, eylemin ardındaki isteme olması; kişilerin eylemlerinde tek başına olduklarının bir göstergesidir. Burada, kişiye ne yapması gerektiği söylenmemektedir.

Kant'ın etiğe ilişkin görüşlerini tek tek bireyler bağlamında ele alabileceğimiz gibi, dünya sorunları bağlamında da değerlendirebiliriz. Kitle iletişimi ve basın göz önüne alındığında, her gazeteci eylemleri öncesinde karar verme aşamasında tek başınadır. Eylemini belirleyen, içinde bulunduğu sistemin dayatması olup olmadığını sorgulayacak olan da kendisidir. Bu bağlamda Kant'ın özgürlük kavramıyla birlikte gelişen Aydınlanma düşüncesi de önem kazanmaktadır. İnsanın kendi suçuyla düşmüş olduğu ergin olamayış durumunun nedenini, insanın kendi aklına değil, başkasının aklının kılavuzluğuna başvurmasında gören Kant, “aklımı kendin kullanmak cesaretini göster” demekte ve ergin olamayıştan kurtulmak olan Aydınlanmanın özgürlük sayesinde gerçekleşeceğini savunmaktadır. “(...) ve bunun için gerekli olan özgürlük de özgürlüklerin en zararsız olanıdır: Akli her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü.” (Kant, 1984: 215) Dünya sorunlarını göz önüne aldığımızda ise, sorunların temelindeki asıl sorunu görebildiğimiz takdirde, Kant'ın görüşleri bugün için de aydınlatıcı olmaktadır. Ahlak alanında rasyonel olanı arayan Kant için, insan olmanın zorunlu koşulu özgürlüktür. Her ne kadar özgürlüğün nasıl olanaklı olduğunun cevabını vermese, bunun insan aklının sınırlarını aştığını öne sürse de, özgürlük ve ahlaklık birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. Özgürlük, ahlak yasasının varlık temeli; ahlak yasası da özgürlüğün bilgi temelidir.

Ahlak felsefesini, dolayısıyla ahlaki eylemi iyi istenç üzerine kuran Kant için, eylemin ahlakiliği, eylemin kendisinde değil, ardında yatan niyettedir. Bu nedenle niyet etiği olarak nitelendirilen Kant'ın ahlak felsefesinin temel taşlarından birini de ödev kavramı oluşturur. Bu kavram günümüz için de, özellikle meslek etikleri çevresinde yoğunlaşan etik anlayış tarafından gözardı edilmemelidir. Eylemleri

ödeve aykırı, ödeve uygun olarak ayıran Kant; ödeve uygun eylemi de, ödevden ve eğilimden doğan olmak üzere ikiye ayırır. Eylemi değerli kılan ölçüt ise, yasa karşısındaki saygıdır. “İstencimizin belirleme nedenini, yasaya uysa da, yasanın dışında ve bu yasaya saygıdan başka bir yerde görmemeliyiz.” (Kant, 2004: 119) Eylemin değeri, bir amaca, başarıya ulaşmak için eylenmemiş olmasındadır. İstemeyi belirleyen, eğilimler veya mutluluğa ulaşma çabası ise; bu isteme ve sonucundaki eylem ahlaksal değildir. Kant’ın ahlak felsefesinde özgürlük ve zorunluluk aynı şey haline gelir. Bu durumda zorunluluk ile zorlama ayrımı ortaya çıkar. Zorunluluk, yükümlülük vermeye işaret eder. Burada ne yazık ki ayrıntılı bir üzerinde durma mümkün değildir; ayrıntılı bir Kant incelemesinde istenç, ödev, ahlak yasası, akıl varlığı olma ve özerklik kavramları çerçevesinde bir sistem kurulduğu görülür. Ahlaklılık, kendi başına amaç olmanın koşulu olarak ortaya çıkar ve özerklik, ahlak yasasının ve ödevin ilkesi haline gelir. Kant, ahlak felsefesini, hukuk ve siyaset felsefesinden ayrı düşünülemez bir alan olması bakımından da ele alır. Hukuk ilkesi veya hukuki ödevin bağlayıcılığı ahlaki ödeve göre azdır. Hukuki ödev, eylemle ilgiliyken; ahlaki ödev, eylemin ardındaki nedeni dikkate almaktadır. “Hukuk ilkesi sadece, *eylemlerimizin* başkalarının *eyleme* özgürlüğünü kısıtlamaması koşulunu getirir, bu koşulu yerine getirirken hangi motivasyonlarla hareket ettiğimizi önemsemez. Tam da motivasyona karşı bu kayıtsızlık yüzünden, evrensel bir hukuk ilkesinden türetilen yasal ödevler, ödev ilkesinden başka bir saiki, yani istencin patolojik belirlenim zeminlerinden çıkarılabilen bir saiki, daha açık bir ifadeyle, baskı ya da baskı tehdidini kabul edebilirler.” (Guyer, 2005: 291) Buradan hareketle etiğin, hukuku oluşturmanın ve pratiğe geçirebilmenin zeminini oluşturduğu söylenebilir.

Bugün içinde yaşadığımız dünya, görülen ama görmezden gelinen, bilinen ama bilmezden gelinenlerin dünyasıdır. Bu göz ardı edilenlerin hepsi, çözümlenmesi ve ardından çözüme kavuşturulması beklenen dünya sorunları olarak karşımızdadır. Ulusal veya uluslararası boyutta olsun, bu sorunların kaynağını tek bir şeye geri götürmek olanaklıdır. Dünyayı, dolayısıyla tek tek ülkelerin ve bir ülke toplumunun duruşunu belirleyen siyasal kararlar, yöneticiler tarafından verilmektedir. Bu kararlar, gelecek yaşantıları etkileyecek türden kararlardır. Bugün, sürekli verilen

kararlar, bunların sonuçları üzerinden tartışılmaktadır. Ancak, sonucu ortaya çıkaran eylemin ve kararın ardında yatanın ne olduğu üzerinde yeterince durulmamaktadır. Birer gerçeklik olarak karşımıza çıkan durumların arkasında ne türden bir kavramsal anlayış olduğu sorulmamaktadır. Sorunların tamamı –doğrudan öyle görünmedikleri zaman bile– sonuçta insana ilişkindir. Etiğin hızla önem kazanması; tıp etiği, çevre etiği, basın etiği gibi meslek etiklerinin çoğalmasının amacı temelde, insanı insandan korumaktır. Bilginin, bireyler için olduğu kadar toplumlar için de önem kazanmasıyla; bilginin güçle bir aradalığı, insanın seçimde bulunurken kendi çıkarının sonuçlarını başkasına dayatmasında sakınca görmez. Bu bağlamda, diğer sayısız unsuru bir an için göz ardı edersek; insanların yaşamını etkileyen yöneticilerin kararlarını sorgulamanın önemi ortaya çıkar. Ancak sonucun öncesindeki eylemi ve onun arkasındaki kararı tek başına sorgulamak, bir yerden sonra duraklayacaktır. Her karar verme sürecini etkileyen, bilgisel temelin varlığı göz ardı edilemez. Yönetici örneğinden devam edilecek olursa, yöneticinin verdiği kararın arkasında yatan insan anlayışının ne olduğu; insan ve değer kavramlarını nasıl temellendirdiği sorgulanmalıdır. Aslında bunun öncesinde, yöneticinin kavramsal düzeyinin sorgulanması da bir gerekliliktir. Bu bağlamda Kant, her ne kadar eylemin sonucunu göz ardı etmekle eleştirilse de; eylemin gerisindeki düşünsel yapının varlığı ve şekillenme biçimine yaptığı vurguyla, günümüz için de vazgeçilmez bir kaynaktır. Günümüz dünyasının sorunları için modernizmin rasyonalist anlayışını kaynak göstersek de, Kant'ın ahlak alanını ussal olarak temellendirmesini bir çelişki olarak görmemek gerekir.

İçinde bulunduğumuz ve “bilgi çağı” olarak nitelendirilen çağ, adının çağrıştırdığının tersine, her geçen gün daha çok sorunla karşı karşıyadır. Kuşkusuz bu sorunlarla karşı karşıya olan, yüzleşmek ve onları çözüme kavuşturmak zorunda olan, insanlardır. Çünkü sorunların kaynağı insandır; insan, piyasa ekonomisi içinde, kavram olma gerçekliğini ve buna bağlı olarak değerini yitirmektedir. Bilgi çağında bilginin önemi, sistem içindeki işleviyle doğru orantılıdır. Bunun sonucunda akla gelebilecek her konunun uzmanıyla karşılaşmaktayız. Varolan sorunlar karşısında her uzman, kitle iletişimi aracılığıyla, kendine verilen söz hakkını kullanmaktadır. Dolayısıyla bilgi çağı, birbirinden kopuk bilgilerin neden olduğu bilgisizlenme

tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bilgiye verilen önemin artmasına rağmen, sorunlar kalıcılığından pek bir şey kaybetmemektedir. Bu durum karşısında ilgi, etiğe yönelmekte ve sürekli bir artış göstermektedir. Meslek etikleri bunun en açık göstergesidir. Uzmanlaşma çağında, sorunlar karşısında her meslek, kendi etiğini ortaya koymaktadır. Ne var ki etik sözcüğüne yüklenen farklı anlamlar ve yaygın beklentiler sonucu, sorunun özü gözden kaçmaktadır.

Bu çalışma her ne kadar basın üzerinde yoğunlaşsa da asıl kaygı, etiği yanlış bir anlayışın yol açtığı beklentilerden kurtarmaktır. Yerinde kalan ve artan sorunlar karşısında yanlış giden bir şeylerin farkına varmak olumlu bir gelişim olarak görülebilir. Ancak şimdi farkına varmamız gereken, hâlâ yol almakta zorlandığımızdır. Bu durum karşısında farkındalık sağlamanın ötesinde, bilinç oluşturmak bir gerekliliktir. Başlangıçta gazetecileri çeşitli baskı unsurlarından korumak amacıyla ortaya çıkan ve gelişen basın ilkeleri ve diğer etik meslek ilkelerinden, bağlayıcı ve genelgeçer normlar üretmeleri beklenmektedir. Yasalarca desteklense bile, kişiler bu normlara uymaya zorlanamaz. Nitekim yasal boşluklardan yararlanarak veya buna bile gerek duymadan, normlara uyulmamaktadır. O halde etikten beklenen, bağlayıcı normlar getirmesi olmamalıdır. Bu nedenle etiği felsefenin bir dalı olarak, yani felsefi etik olarak yaşam pratiğine aktarmak gerekir. Bu anlamda etik, kişisel yaşam bilincinin bir parçası, yol göstericisi olduğu takdirde; geniş ölçekli sorunları doğru değerlendirmede daha başarılı olunabilir. Felsefi etik, sorunlar veya ikilemler karşısında kişiye ne yapması gerektiğini dikte etme kaygısı içinde değildir. Felsefi etik, varolan ile ona yönelik düşünme arasındaki ilgiyi kurma yollarından biridir; dolayısıyla, bu ilgi kurma sürecinin sonunda ortaya koyduğu şey, bilgidir. Bu bağlamda etik, bilgisel bir etkinliktir. Etik bilgi, kişinin karşılaştığı birbirinden farklı durumlar karşısındaki tutumunu belirlemesine yardımcı olur. Dahası, kişiyi kendi başına düşünmeye, karar almaya; başkalarının veya kalıplaşmış değer yargılarının etkisinde kalmamaya sevkeder.

Kitle iletişim araçlarıyla günlük yaşamın parçası haline gelen basın, yapısı gereği ortaya çıkışından itibaren sorunlu bir alandı. Ne var ki, pazar ekonomisinin hayatın her alanındaki egemenliği; bunun sonucunda değerlerin ve değer kavramının

içinin boşalması, teknolojik gelişmeyle birleştiğinde günümüzün tablosu ortaya çıkıyor. Bilginin dünya üzerindeki eşitsiz dağılımını bir yana bırakacak olursak; olup bitenlere ilişkin bilginin çoğu da, sistemin çıkarı doğrultusunda oluşturulmaktadır. Basın patronlarının siyasilerle olan içli dışlı ilişkisi ve basın dışı sektörleri elinde tutması; tekelleşme; çarpıtma ve yönlendirme ilk anda akla gelen sorunlardır. Varolan egemen düzenin içinde insan, kendi başına bir değer olma özelliğini kaybetmekte; kamu yararını ilke edinen basın da bu sürecin bir parçası olmaktadır. Topluma erişim hızı ve yaygınlığı da göz önüne alındığında, sorunun kuşatıcılığı da belirginleşmektedir. Basın etik ilkeleri, özdenetim ve ortak denetime yönelik meslek ilkeleridir. Bu ilkelerin gerekliliği yadsınamaz ancak, yeterli olup olmadıkları sorgulanmalıdır. Eğer yeterli olduğunu söyleyebilseydik, hâlâ basın etiği üzerinde durma gereği duymazdık.

Varolana, kavramsal dünyamızla yöneliyor; anlam veriyoruz. O halde sorun haline gelen varolanlara ilişkin çözüm üretmek için de kavramsal düzlemde hareket etmeliyiz. Diğer bir anlatımla, epistemolojik düzlemde çözüme varmak ve buradan varolana yönelmek; varlıksal düzlem ile bilgisel düzlem arasında eşgüdümlü ilişki kurmak, bir gerekliliktir. Bu bağlamda, gerekli ama yeterli olmayan normatif ilkelerin arkası, başka türden bir bilgiyle doldurulmak durumundadır. Bu bilgi, insanın neliğine ilişkin bilgidir; bir diğer ifadeyle insani değer bilgisidir. Meslek etik ilkelerine baktığımızda, insan haklarını korumaya ilişkin bir madde bulmamak olanaksızdır. İnsan haklarını, değerden ne anlaşıldığı ile değer ne olduğu üzerinde durmadan, değer dediğimiz şeyi kavramsallaştırmadan yaşam pratiğine aktarmaya çalışmak; çabayı sorun haline getirmek demektir. Günümüz insanı, kendi başına bir değer değil; sahip oldukları üzerinden değer biçilen bir varlıktır. Bu durum, olan ile olması gereken ayrımı üzerinde durmanın önemini arttırmaktadır. İnsan yaşamını etkileyen, tehdit eden sorunların kaynağı olan insan; kendi kendinin değerini de ortadan kaldırmaktadır.

Varlık düzleminde karşımıza çıkan sorunların kaynağı, insanın düşünce ve eylemleri olduğuna göre; konuya felsefeye yönelmenin yolu, felsefi etik bilgi üretmekten geçmektedir. Felsefi etik bilgi, her sorunun tekil olduğu bilinciyle,

yaptırıma yönelik normlar ortaya koymaz. Olan ile olması gereken arasındaki gerilimi, varlıksal olan ile bilgisel olan arasındaki ilişkiyi kurarak azaltmaya çalışır. Meslek ilkeleri olarak düzenlenen, ama temelde insan haklarını koruma kaygısıyla ortaya çıkan meslek etiklerinin yeterliliğinin koşulu; öncelikle bu temel kaygıyı anlaşılır kılmaktır. İnsan haklarını yalın bir beklentinin öznesi olarak görmek, dünyanın içinde bulunduğu açmazı derinleştirmektedir. Daha da önemlisi, kavramı uluslararası siyasetin çifte standardına araç etmektedir. Dolayısıyla öncelikle, insan haklarının ne olduğu bilinmelidir. Bunun için de insanın ne olduğunun bilgisine sahip olmak gerekir. Kavram, her ne kadar siyasal düzlemde karşımıza çıksa da; hak ve özgürlükler, birey-birey ilişkisinde de belirleyicidir. O halde etik, her tür ilişkinin zeminini oluşturmaktadır diyebiliriz. Burada sözü edilen etik, kural koyucu anlamında değil; kişinin seçimde bulunmasında, eylemini temellendirmesindeki yol gösterici; kısacası özgürlüğünü gerekçelendirmesini ve sorgulamasını sağlayan temel anlamındadır. İnsanı özgür olduğuna aklıyla ikna eden; ancak bunu yaparken aynı zamanda, ona yükümlülük ve ödev bilinci veren, ancak felsefi etik bilgisi olabilir. Bireyleri, normları uygulamaya veya norma uygun davranmayı istemeye zorlamadan, kişinin değer bilgisine sahip olarak eylemde bulunmasının olanağını sunar. Dolayısıyla etik, yalnız ikilem veya sorun karşısında tavır takınmak, çözüm üretmek için başvuru kaynağı değil; daha yaşanır bir dünyanın koşuludur. Çok genel bir ifadeyle, birey, toplum, kamu ilişkilerini düzenleyen ulusal anayasalar ve yasaları çevreleyen hukuk kavramı da ancak felsefi bakış açısıyla etiği kendine temel almak durumundadır. İnsan haklarının hukuksallaştırılması günümüzün temel kaygılarından biri olduğu ve varolan etik meslek ilkelerinin de, yaptırıma yönelik olarak yasalarla ilişkisi göz önünde bulundurulursa; konunun önemi daha iyi bir biçimde ortaya çıkacaktır.

İnsana özgü dil yetisi, teknik gelişmeyle birlikte, konuşma ve bire bir iletişim çerçevesinden çıkarak, toplumsal iletişimi önemli konulardan biri haline getirmiştir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, insan yaşamının sıradan bir parçası haline gelmiştir. Ne var ki, kitle iletişimi bu sıradan görünümüne rağmen, bireylerin ve toplumun üzerinde büyük etkiye sahiptir. Ortaya çıkışından bugüne, ekonomik ve siyasal düzenden ayrı biçimlenemeyen; değişen dinamiklerle birlikte değişime

uğrayan basın; çağın sorun odaklarından biridir. Bugün basının ürettiği bir haber, anında dünyanın birbirinden farklı yerlerine ulaşabilmektedir. Dolayısıyla üretilenin ne olduğu, gerçekliği zaten başlı başına bir sorgu konusu iken; yayılım alanı ve erişim hızı; sorunu daha da büyütmektedir. Dolayısıyla basının insan yaşamındaki yerini sorgulamak, kaçınılmaz hale gelmektedir. Varılmak istenen, basının tamamen kötü olduğu sonucu değildir. Aslında bu çalışma basını biraz daha özel bir konumda tutarak, günümüzün meslek etiklerine dikkat çekme amacını taşımaktadır. Basına veya bir başka mesleğe ait etik ilkelerin gerçekte etikle pek de bir ilgisi olmadığını vurgulamak gerekir. Ortaya konan bu ilkeler daha çok, reçeteye benzemektedir. Oysa bir hasta bile bilinç sahibi olmadığı takdirde, doktorun verdiği reçeteye uymayabilmektedir. Sorunlar dünyanın her yerinde vardır. Ancak, sevsek de sevmesek de dünya dinamiklerini belirleyen Batının yüzyıllar içinde geldiği konuma çok kısa sürede varmaya çalışan ülkemiz, bu nedenle sorunlarla başetmede zorlanmaktadır. Olan bitene ve insana felsefi bakış açısıyla yönelmenin sonucunda, varolanlar arasında ve varolanlarla kavramlar arasında doğru ilişki kurulamamaktadır. Jacques Poulain'ın dediği gibi, “aynı zamanda felsefe, genellikle bilmeden yapmaya zorlandığımız şeyleri, nasıl bilerek yapmak zorunda olduğumuzu göstermelidir: felsefi yargı gücümüzü kullanmanın bu ihtiyacı bize, olmamız gerekeni olma hakkı olarak verilebilir, verilmelidir de.” (Poulain, 1999: 226) Poulain makalesinin devamında, “yargıda bulunmanın felsefi kullanımının” neoliberal globalleşme sürecinde nasıl işlediği üzerinde durarak önemli bir noktaya dikkat çekmiş olmaktadır.

Bugünün insanı varolan ve olası pek çok sorunla karşı karşıyadır ve sorunlar, beraberinde çözüm arayışını getirmektedir. Bu arayışın bir görünümü olan meslek etikleri günden güne çoğalırken, arayış devam etmektedir. Bunun nedeni, dilin kullanımının baskın rolünde aranabilir. Etik meslek ilkeleri türünden ilkeler; dilde üretilenlerin arkasındaki anlayış açık seçik ortaya konmadığında, ifadelerin içeriği doldurulmadığı ve içselleştirilmediğinde; varlıkları sahte hale gelmektedir. Dilde ortaya konan ilkeler, varolandan hareketle olması gerekeni ortaya koymanın ve bunu paylaşmanın aracıdır. Olması gereken, ilkelerin varlık nedeni olan kaygıların ve bunların kaynağındaki insan anlayışının paylaşımıdır. Bunu sağlayacak olan da,

felsefi etikdir. Bu bağlamda, iyimser bir yaklaşım da olsa da; etik, dünya sorunları karşısında ulusüstü bir tavır takınmanın olanağını sağlayabilir. Bunun ilk adımı, felsefeyi eğitimin asal unsuru yapmaktan, ulusal eğitim politikaları çerçevesinde felsefe eğitimini –ama düşündürmeye, sorgulamaya, insan olma bilincini oluşturmaya yönelik felsefe eğitimini– yaygınlaştırmaktan geçmektedir. Yaşarken karşılaştığı sorunlar ve dünya sorunları karşısında insan, felsefi bakış açısına sahip olduğu takdirde, çözüme yönelik bilgi ortaya koyabilir. Bu bağlamda felsefi etik, insanın bir olanaklar varlığı olduğunu hatırlatan; buradan hareketle, özgürlüğünü hak ve yükümlülük kavramlarıyla temellendirebilen bir yol göstericidir.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1999) *Kant'ın Ahlak Felsefesi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Akarsu, B. (1998) *Mutluluk Ahlakı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (2005) *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınları.

Alemdar, K. ve Erdoğan, İ. (2003) *Popüler Kültür ve İletişim*, Ankara: Erk Yayınları.

Baudrillard, J. (1997, 2004) *Tüketim Toplumu*, çev: Hazar Deliceçaylı-Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belsey, A. ve Chadwick, R. (1998) (der.) *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, çev: Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bülbül, A.R. (2001) *İletişim ve Etik*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Cevizci, A. (2002) *Etiğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çotuksöken, B. (2002) *Felsefe-Özne-Söylem*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Çotuksöken, B. (2000) *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Dursun, Ç. (2004) (der.) *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Kesit Yayınları.

Eco, U. (1998) *Beş Ahlak Yazısı*, çev: Kemel Atakay, İstanbul: Can Yayınları.

Eco, U. (1996, 1997) *Ortaçağı Düşlemek*, çev: Şadan Karadeniz, İstanbul: Can Yayınları.

Eco, U. (1991, 1992) *Günlük Yaşamdan Sanata*, çev: Kemal Atakay, İstanbul: Adam Yayınevi.

Erdoğan, İ. (2005) *İletişimi Anlamak*, Ankara: Erk Yayınevi.

Girgin, A. (2003) *Yazılı Basında Haber*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Guéhenno, J. (1998) *Demokrasinin Sonu*, çev: Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara.

Girgin, A. (2003) *Yazılı Basında Haber*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Hacıkadiroğlu, V. (2002) *Özgürlük Ahlakı*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Kant, İ. (1989, 2001, 2004) *Pratik Usun Eleştirisi*, çev: İ. Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Say Yayınları.

Kant, İ. (1984) *Seçilmiş Yazılar*, çev: Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi

Keane, J. (1992, 1993, 1999) *Medya ve Demokrasi*, çev: Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Köse, H. (2004) *Bourdieu Medyaya Karşı*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.

Kuçuradi, İ. ve Peker, B. (1999) (der.) *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (1998) *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İ. (1997) *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Kuçuradi, İ. (1996) (der.) *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2003) (der.) *Felesefe Söyleşileri I – II*, İstanbul: Maltepe Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi – İstanbul Marmara Eğitim Vakfı.
- Küçük, M. (1994) *Modernite Versus Postmodernite*, Ankara: Vadi Yayınları.
- MacIntyre, A. (2001) *Erdem Peşinde*, çev: Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nuttall, J. (1997) *Ahlak Üzerine Tartışmalar*, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- O’Neill, J. (2001) *Piyasa*, çev: Şen Süer Kaya, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi (2003) (der.) *I. Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Oskay, Ü. (1998, 2004) *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oskay, Ü. (2000) *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, İstanbul: Der Yayınevi.
- Özlem, D. (2004) *Etik (Ahlak Felsefesi)*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Özlem, D. (1990, 1997) *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Preper, A. (1999) *Etiğe Giriş*, çev: Veysel Atayman-Gönül Sezer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Poyraz, B. (2002) *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*, Ankara: Ütopya Yayınları.

Raynaud, P. ve Rials S. (2003) (der.) *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşçı, S. (2002) *Siyaset Felsefesi, Medya ve Ahlak*, İstanbul: Metropol Yayınları.

Tepe, H. (2000) *Etik ve Meslek Etikleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Türkiye Bilimler Akademisi (2002) (der.) *Bilgi Toplumuna Geçiş*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Vygotsky, L.S. (1998) *Düşünce ve Dil*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

MAKALELER

Erkızan, H. N. (2002) “Küreselleşmeni Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, *Doğu Batı*, Şubat-Mart-Nisan 2002, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Gökçora, A. (2005) “ABD Yumuşak Gücüne Fren”, *Cumhuriyet Strateji*, Kasım 2005.

Guyer, P. (2005) “Kant’ın Ödevler Sistemi”, *Cogito*, Kış 2005, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kuçuradi, İ.(2000) “Felsefi Etik ve “Meslek Etikleri””, *Etik ve Meslek Etikleri* (der. Harun Tepe.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Sezgin, A. (2001) *I. Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Tepe, H. (2004) “Yüzyılımızın Dönemecinde Etikten Beklenenler”, *Felsefe Yazın*, Haziran-Temmuz 2004, Ankara: Orkide Basımcılık.

Tepe, H. (1998) “Bir Felsefe Dalı Olarak Etik”, *Doğu Batı*, Ağustos-Eylül-Ekim 1998, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Tepe, H. (2004) “Küreselleşen Sorunlar Karşısında Kant Etiği”, *Varlık*, Kasım 2004, İstanbul: Varlık Yayınları.

Tepe, H. (1995) “Günümüz Sorunları Karşısında Etik”, *Cogito*, Kış 1995, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yıldızoğlu, E. (2005) “Hegemonya, Teknoloji, İnternet”, *Dünya Ekonomisine Bakış-Cumhuriyet*, Kasım 2005.

Yıldızoğlu, E. (2005) “İç Dinamikler Üzerine”, *Global Politikùltür- Cumhuriyet*, Ocak 2005.

